

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Osídlenie povodia hornej Torysy v praveku a v rannej dobe dejinnej
Prehistoric and Protohistoric Settlement of the Upper Torysa River Basin

Juraj Timura

Vedúci diplomovej práce :

PhDr. Zuzana Bláhová, PhD.

Praha

2012

Ďakujem PhDr. Zuzane Bláhovej, PhD., za jej trpezlivosť a ochotu, Mgr. Petrovi Harčárovi a Mgr. Mariánovi Uličnému za podporu pri písaní práce a pracovníkom AÚ SAV – VPS Košice za konzultácie a prístup k literatúre.

Prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracoval samostatne, že som riadne citoval všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola použitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa :

.....

Juraj Timura

Abstrakt

Práca sleduje osídlenie v povodí hornej Torysy v praveku a vo včasnohistorickom období. Vychádza z informácií publikovaných v staršej odbornej literatúre a z povrchového prieskumu autora, ktorý sa uskutočnil na jeseň 2010 a na jar 2011. Prieskum prebiehal formou povrchových zberov a jeho hlavným cieľom bolo získať dôkazy o pravekom a včasnohistorickom osídlení v hornej časti povodia nad líniou Sabinov – Drienica. Sledovala sa ale aj nižšie položená časť spomenutého regiónu. V oboch oblastiach sa podarilo zistiť niekoľko nových lokalít, prípadne doplniť a spresniť staršie poznatky. Na základe zhromaždených údajov bol zostavený podrobný katalóg, v ktorom sú zahrnuté všetky archeologické lokality s nálezmi do 13. storočia. Z tohto katalógu vychádza aj text práce, ktorý podáva prehľad o stave bádania a ponúka ucelenú predstavu o osídlení sledovaného územia.

Kľúčové slová : (východné) Slovensko, Torysa, osídlenie, pravek, včasný stredovek

Abstract

The Diploma thesis is focused on prehistoric and protohistoric settlement of the upper Torysa river basin. The work is based on data published in elder scientific literature and on data acquired from surface survey of author, which was accomplished in autumn of 2010 and spring of 2011. The main goal of survey was to acquire an evidence about prehistorical or protohistorical settlement in upper part of basin over the line Sabinov – Drienica. Under study was also the lower located area of mentioned region. Author succeeded to find some of new sites in both areas respectively he managed to complete and correct the elder knowledge. The detailed catalogue, which is based on accumulated data, covers all of archeological sites with finds dated till 13th century. The script of the thesis is based on this catalogue and offers overview about the state of research and also provides an idea about settlement in area under study.

Key words : (eastern) Slovakia, Torysa, settlement, prehistory, early Middle Ages.

OBSAH

Úvod.....	7
1 Fyzickogeografická charakteristika	9
2 História archeologického výskumu	12
3 Povrchový prieskum 2010 - 2011	14
3.1 Metodika	14
3.2 Priebeh a výsledky	16
4 Vývoj osídlenia – súčasná predstava.....	19
4.1 Paleolit (cca 2,6 Ma – 10 000 pred Kr.).....	19
4.1.1 Najstarší paleolit (cca 2,6 Ma – 0,781 Ma).....	19
4.1.2 Starý paleolit (cca 0,781 Ma až 0,3 Ma)	20
4.1.3 Stredný paleolit (cca 0,3 Ma až 0,04 Ma)	20
4.1.4 Mladý paleolit (cca 40 Ka až 13 Ka).....	23
4.1.5 Neskorý paleolit (cca 13 Ka až 10 Ka)	26
4.2 Mezolit (cca 10 000 – 5 700 pred Kr.).....	27
4.3 Neolit (cca 5 700 – 4 400 pred Kr.)	28
4.4 Eneolit (cca 4400 – 2300 pred Kr.).....	32
4.5 Doba bronzová (cca 2300 – 750 pred Kr.).....	37
4.6 Doba halštatská (cca 750 – 450 pred Kr.).....	39
4.7 Doba laténska (450 – prelom letopočtu)	40
4.8 Doba rímska a sťahovanie národov (1. – 5. storočie po Kr.)	43
4.9 Osídlenie v 6. – 10. st.....	47
4.10 Osídlenie v 11. – 13. st.....	49
5 Záver a návrh ďalšieho výskumu	54
6 Katalóg archeologických lokalít	58
7 Zoznam citovanej literatúry	94
8 Prílohy.....	104

Úvod

Práca poskytuje ucelenú predstavu o osídlení povodia hornej Torysy v praveku a vo včasnohistorickom období a zároveň prehľad o stave bádania v danom priestore. Zhrnutie a vyjasnenie súčasného stavu nepochybne prispeje k efektívnejšej ochrane archeologických lokalít a k efektívnejšiemu využívaniu prameňov.

V súčasnosti dochádza k rozsiahlej exploatácii až k devastácii archeologických terénnych situácií v dôsledku nekontrolovanej výstavby. No aj pri riadne ohlásených stavbách sa výskum, pre nedostatok odborných kapacít, nariaďuje iba tam, kde existuje odôvodnené riziko narušenia archeologických situácií. V praxi to znamená, že kde sa archeologické nálezy v minulosti nezistili, tam sa dnes nepredpokladajú a nehľadajú. Výskum periférie pravekého a včasnohistorického osídlenia sa tak točí v kruhu a neumožňuje prehodnotenie doterajších názorov.

Súčasná predstava o osídlení povodia hornej Torysy vychádza najmä z výsledkov starých povrchových prieskumov, ktoré sa rozbehli po roku 1950 v súvislosti so založením Krajského múzea v Prešove. Prieskum sa ale v tom čase prirodzene zameriaval hlavne na úrodné a v minulosti hustejšie osídlené okolie Prešova. Okrajovým a na nálezy chudobnejším oblastiam, medzi ktoré môžeme zaradiť aj severnú časť územia sledovaného v tejto práci, sa nevenovala adekvátne pozornosť. Navyše vtedajší prieskum, rovnako ako aj dnes, vychádzal z určitých vžitých predstáv a tie nepredpokladali prítomnosť pravekého osídlenia v oblasti s vyššou nadmorskou výškou.

Regióny odkiaľ nepoznáme staršie archeologické nálezy sa často aj dnes automaticky považujú za neosídlené. a to bez ohľadu na intenzitu doterajšieho prieskumu a tiež bez ohľadu na možnosti prieskumu v týchto oblastiach. Predstava o neosídlenom území sa ujme veľmi rýchlo hlavne vtedy, ak sa argumentuje menej priaznivými prírodnými podmienkami. Podľa môjho názoru, ale archeológovia vplyv prírodného prostredia v regionálnom meradle často preceňujú. Poznáme predsa veľké množstvo európskych pravekých osád, ktoré boli založené v horských či zamokrených oblastiach a ešte aj dnes existujú populácie žijúce v extrémnom prírodnom prostredí, ktoré sú technologicky na úrovni doby kamennej. Nemyslím si preto, že by v bežnej stredoeurópskej krajine existovala ekologická bariéra, ktorú by miestne praveké populácie nedokázali prekonať, ak by k tomu mali dôvod. Prírodné prostredie je teda iba jednou z premenných, ktoré rozhodujú o kolonizácii alebo opustení určitej oblasti. Lokalizovať minulé osídlenie v okrajových oblastiach s horšími prírodnými podmienkami je však veľmi zložitú.

Osídlenie tu bolo vždy menej intenzívne a jeho objavenie často sťažuje veľmi silný vegetačný kryt.

Snahou o potvrdenie vyššie opísanej hypotézy bol aj povrchový prieskum autora, ktorý prebiehal na jeseň 2010 a na jar 2011. Jeho hlavným cieľom bolo získať dôkazy o staršom poľnohospodárskom osídlení vo vyššie položenej časti povodia Torysy, severne od línie Sabinov-Drienica. Z tohto priestoru boli doteraz všeobecne známe iba paleolitické nálezy a nálezy z vrcholného stredoveku. Prieskum ale prebiehal aj v nižšie položenej časti povodia, kde takisto doložil nové lokality a zistil nové skutočnosti.

Na základe štúdia staršej odbornej literatúry bol vytvorený textový katalóg, ktorý bol doplnený poznatkami z získanými pri povrchovom prieskume regiónu. K všetkým uvedeným polohám a nálezom, pri ktorých to bolo možné, boli dohľadane aspoň približné súradnice GPS. Katalóg má zároveň slúžiť ako súpis archeologických lokalít regiónu a preto doň boli zahrnuté aj včasnostredoveké lokality a niektoré významnejšie vrcholnostredoveké objekty, s nálezmi do 13. storočia (vrátane). Vzhľadom k tomuto rozšíreniu boli nakoniec do práce pridané ešte dve kapitoly, pojednávajúce o včasnostredovekom osídlení. Opodstatnenosť týchto kapitol vychádza aj zo skutočnosti, že väčšinu poznatkov o osídlení regiónu v tomto období čerpáme z archeologických prameňov. Na konci poslednej kapitoly sa už opisujú historické skutočnosti, ktoré položili základy súčasnej sídelnej štruktúry. Táto posledná časť vychádza do veľkej miery z prác historika F. Uličného.

1 Fyzickogeografická charakteristika

Prirodzený geografický celok, v práci označovaný ako povodie hornej Torysy, je možné definovať ako úsek od prameňa rieky v Levočských vrchoch po jej prielom v priestore horských masívov Bikoš a Dúbrava, medzi mestom Prešov a mestečkom Veľký Šariš (Mapa 1).

Z geomorfologického hľadiska je stredom vyššie vymedzenej oblasti údolie, ktoré reprezentuje jednotka s názvom Šarišské podolie. Osou tohto údolia je rieka Torysa, na ktorej ležia mestečká Veľký Šariš, Sabinov a Lipany. Nivu lemujú terasy, ktoré vznikli zarezaním toku do pahorkatinového reliéfu krajiny. Na okrajoch sledovaného územia sa reliéf dvíha do hornatiny, vrchoviny, prípadne prudko stúpa až na úroveň vysočiny. Hranice vymedzeného územia tvoria priľahlé časti geomorfologických jednotiek Stráže, Čergov, Hromovec, Levočské vrchy, Bachureň a Šarišská vrchovina. Okrem poslednej ide o pohoria a horské masívy (Mapa 2).

Z tektonického hľadiska tvorí takmer celé územie paleogénna vnútrokarpatská panva, ktorej severovýchodný okraj lemuje úzky pás silicika. Za ním sa začína rozsiahle územie Gemerika (Atlas krajiny 2002, 75).

Z hľadiska geologickej stavby pokrýva celé územie sledovaného regiónu flyš, teda pieskovce a vápnité ílovcy. Flyš s prevahou zlepcov tvorí aj geomorfologickú jednotku Hromovec (Mapa 2). Geologická stavba priľahlej časti Čergova je ale už oveľa pesterjšia. Okrem pieskovcov, ílovcov a zlepcov sa tu vyskytujú škvrité, krinoidové a hľuznaté vápence a aj slieňovce (Atlas krajiny 2002, 75).

Z hľadiska kvartérnych sedimentov tvoria nivu rieky Torysa fluviálne sedimenty, konkrétne nivné humózne hliny a hlinito-piesčité až štrkovito-piesčité hliny. Terasy v okolí zase pokrývajú piesky a piesčité štrky a to buď bez ďalšieho pokryvu alebo s pokryvom spraší, sprašových hlín, či svahovín. Na miestach kde sa reliéf dvíha zase nachádzame hlinité, hlinito-piesčité, hlinito-kamenité, piesčito-kamenité až balvanovité svahoviny a sutiny (Atlas krajiny 2002, 84).

Mikroklima v jednotlivých častiach skúmaného územia do značnej miery kopíruje jeho reliéf (Mapa 3). Široké údolie na dolnom toku je charakterizované ako teplý, mierne vlhký klimatický okrsk s chladnou zimou. V priestore Sabinova sa toto údolie náhle zužuje a ďalej proti prúdu rieky stúpa aj priemerná nadmorská výška, čoho dôsledkom sú nižšie priemerné teploty. Tento klimatický okrsk je charakterizovaný veľmi podobne ako predošlý a to ako mierne teplý a mierne vlhký pahorkatinový až vrchovinový. Na hornom toku, za mestečkom Lipany sa údolie opäť mierne rozširuje, no zo všetkých strán ho

obkolesujú hory a rozdiel v nadmorskej výške oproti dolnému toku je už dosť výrazný. Táto najvyššie položená oblasť údolia je charakterizovaná ako mierne teplý, vlhký vrchovinový okrskok.

Reliéf kopíruje aj množstvo zrážok (Atlas krajiny 2002, 99). Najviac ich spadne v hornej časti povodia, kde údolie obklopujú vysoké vrchy. O niečo menej zase na jeho dolnom toku. V ročnom priemere je ale zrážok v celom regióne nadbytok. Pre život človeka je však dôležitejšie rozloženie zrážok počas roka. Z tohto hľadiska sa aj v sledovanom regióne stretávame s extrémami v podobe záplav a sucha.

Vyššie opísané faktory ako podložie, zrážky a teplota ovplyvňujú aj tvorbu humusu v pôde. V povodí hornej Torysy prevládajú pôdy so stredne vysokým obsahom (1,8 – 2,3 %). Pôdy s vysokým obsahom (> 2,3 %) sa objavujú takmer výhradne na dolnom toku rieky, kde sa v širšom údolí vyskytuje viac riečnych naplavenín a kde sú vyššie priemerné ročné teploty. V regióne sa ale objavujú aj pôdy s nízkym obsahom humusu, ku vzniku ktorých prispieva aj nevhodná poľnohospodárska úprava pozemkov, scelených počas kolektivizácie do veľkých lánov (Atlas krajiny 2002, 105).

Čo sa týka pôdných typov, tak rieku lemuje pruh kultizemných fluvizemí. V širšom údolí, v nižšie položenej časti povodia, sa okrem toho vyskytujú kultizemné čiernice, pseudoglejové hnedozeme a pseudogleje. Na vyššie položených miestach sa však objavujú aj kambizeme. Vo vyššie položenej časti údolia, nad líniou Sabinov-Drienica, predstavujú nasýtené kambizeme prakticky jediný pôdny typ, teda s výnimkou riečnej nivy (Atlas krajiny 2002, 107).

Vyššie opísané faktory prírodného prostredia sa v sledovanom regióne menia hlavne v súvislosti s nadmorskou výškou, ktorá tak ovplyvňuje aj mapu potenciálnej prirodzenej vegetácie (Atlas krajiny 2002, 115). Tá do nižšie položených častí povodia s vyššími priemernými teplotami a kvalitnejšími pôdami umiestňuje náročnejšie dreviny a rekonštruje tu karpatské dubovo-hrabové lesy s ostrovčekmi dubovo-cerového lesa. Naopak do vyššie položenej časti sledovaného územia, nad líniou Sabinov – Ražňany, kde sa reliéf začína dvíhať, kde klesajú priemerné teploty a kde sa vyskytujú chudobnejšie pôdy, umiestňuje menej náročné bukové alebo zmiešané jedľovo-bukové lesy. Na miesta s najvyššou nadmorskou výškou, v hornej časti povodia, umiestňuje ihličnaté, jedľové, alebo jedľovo-smrekové lesy a v bezprostrednej blízkosti rieky, pozdĺž celého jej toku, lesy jelšové.

Mapa potenciálnej prirodzenej vegetácie zobrazuje vegetačný kryt, ktorý by sa na danom stanovisku definovanom konkrétnymi ekologickými a klimatickými faktormi

vyvinul za určitú dobu, ak by sa tento priestor (väčšinou už priamo či nepriamo ovplyvnený ľudskou činnosťou) ďalej vyvíjal bez zásahu človeka. Nejedná sa teda o rekonštrukčnú mapu, ale naopak o mapu predikčnú. Z týchto dôvodov ju nie je možné použiť pri hlbšej analýze vzťahu prírodného prostredia k prehistorickému či staršiemu historickému osídleniu. Na druhej strane ale mapa dobre ilustruje relatívne rozdiely v ekologickom potenciále krajiny, ktoré pravdepodobne rovnako ako relatívne mikroklimatické rozdiely, vykazujú istú mieru stability.

V tejto práci sa vzťah osídlenia k prírodnému prostrediu sleduje iba v relatívnych súvislostiach a to len na niektorých miestach, napríklad v spojitosti s paleolitickým osídlením alebo v súvislosti s teóriou o zániku bukovoohorskej kultúry pod vplyvom klimatických zmien. Hlbšiu analýzu znemožňuje nedostatok kvalitných vstupných údajov. K väčšine období jednoducho v povodí hornej Torysy neexistuje štatisticky reprezentatívna vzorka lokalít na ktorej by sa dala podobná analýza uskutočniť. Navyše je možné predpokladať, že súčasné mapy archeologických lokalít sú do značnej miery skreslené nerovnomerným rozložením terénnych aktivít v minulosti.

2 História archeologického výskumu

V tejto kapitole sa uvádzajú len tie skutočnosti, ktoré vo významnejšej miere ovplyvnili bádanie v povodí hornej Torysy. Podrobná história archeologického výskumu jednotlivých lokalít je súčasťou katalógu.

Prvým archeologickým nálezom z východného Slovenska, uvádzaným v odbornej literatúre, je pravdepodobne inventár bohatého hrobu z doby rímskej, objavený v roku 1790 v obci Ostrovany. Neskôr v roku 1850 bol, údajne na tom istom mieste, objavený aj druhý bohatý hrob (Henszlman 1865). Výber predmetov z prvého nálezu sa dostal do Kunsthistorického múzea vo Viedni, zvyšok bol roztavený. Artefakty z druhého nálezu skončili v Národnom múzeu v Budapešti. Existuje ale aj názor, že obidve súbory tvorili pôvodne inventár jedného hrobu (viac v kapitole o dobe rímskej).

V polovici 19. storočia sa na hrade Šariš uskutočnili rozsiahle, štátom dotované vykopávky, ktoré mali romantický zberateľský charakter. V tom istom storočí vyvíjal intenzívnu zberateľskú činnosť na území Šariša aj Gabriel Fejérváry. Po jeho smrti si zbierku, rozobrali múzeá v Budapešti, Viedni, Liverpoole a i. Zo starších archeologických nálezov sa tak zachovalo len niekoľko kostí „diluviálnych“ zvierat v prírodopisných zbierkach prešovských stredných škôl.

1910: V Prešove vznikla prvá muzeálna komisia.

1930: Vo Veľkom Šariši sa podarilo objaviť pozostatky mamuta. Opis týchto udalostí živo ilustruje archeologické bádanie v čase prvej Československej republiky:

„Asi dva kilometre južne od obce Veľký Šariš, pod kopcom Bikoš, boli nájdené strážmajstrom štátnej polície Begánom, pri čiastke padnutého svahu brehu, vyčnievajúce kosti, zväpelené, neobyčajne veľkých rozmerov. Četnícka stanica vo Veľkom Šariši poznávajúc dôležitosť nálezu, oznámila to okresnému náčelníkovi, z poverenia ktorého okresný referent Hauptman ďalšie vykopávky zakázal a na stráženie miesta postavil četnícku hliadku, aby snád' nebol nepovolnými nález pokazený. Okresný úrad aj nájdené kosti prevzal do úschovy, upovedomil o náleze štátneho konzervátora Dra Eichlera v Bratislave, ako aj štátne múzeum v Košiciach. O niekoľko dní pozdejšie zistila archeologická komisia, že ide o mladého mamuta, slona z doby ľadovej.“ (Vizdal 2003, 10).

1933: Vyšla monografia J. Eisnera Slovensko v pravěku, v ktorej autor zhrnul všetky dostupné informácie o nálezoch a náleziskách známych do roku 1931 a vytvoril prvú ucelenú koncepciu slovenského praveku.

1950: Bolo zriadené Krajské vlastivedné múzeum v Prešove, ktoré prevzalo skromný inventár predchádzajúcich múzejných komisií. Založenie tejto inštitúcie odštartovalo intenzívnejší prieskum v povodí hornej Torusy. Podieľali sa na ňom hlavne externí spolupracovníci novozałożeného múzea J. Repčák, F. Blahuta a J. Leščák, neskôr aj O. Lórenc. Vďaka týmto nadšencom je dnes známa väčšina archeologických lokalít, vrátane tých, kde sa neskôr uskutočnili veľké systematické výskumy. Ich zistenia sa do odbornej literatúry dostávali prostredníctvom V. Budinského-Kričku z Archeologického ústavu v Košiciach.

1951: Vznikla Archeologická expedícia v Košiciach, súčasná pobočka AÚ SAV.

1954: Na východné Slovensko prišiel V. Budinský-Krička, ktorý ešte v tom istom roku zrealizoval v povodí hornej Torusy prvý moderný archeologický výskum a to na lokalite Terňa – Lysá Stráž (Kat. 61). V tom istom roku kopal ešte aj na lokalite Močidl'any – Várhed' (Kat. 29).

1960: L. Bánesz podnikol v hliníku na južnom úpätí Šarišského hradného vrchu (Kat. 72) menší kontrolný výskum. Dodnes jediný odkryv v regióne, ktorý bol zameraný na paleolit.

1963: M. Lamiová-Schmiedlová uskutočnila sondáž na predpokladanom mieste nálezu druhého bohatého hrobu v intraviláne obce Ostrovany (Kat. 37).

1981: Začal sa systematický výskum na lokalite Šarišské Michaľany – Fedelemka (Kat. 53), ktorý s výnimkou jednej sezóny trval až do roku 1987.

1986: Po predchádzajúcom zisťovacom výskume v roku 1983 začal na riečnej terase nad Imunou v Šarišských Michaľanoch (Kat. 36) systematický výskum M. Lamiovej-Schmiedlovej z AÚ SAV Košice a Boženy Tomášovej z Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove (súčasnú krajské múzeum), ktorý trval do roku 1992.

súčasnosť: Na archeologický výskum v sledovanom regióne dohliada Krajský pamiatkový úrad Slovenskej republiky v Prešove, ktorý uskutočňuje aj vlastné záchranné výskumy. V regióne podľa potreby pôsobí aj Archeologický ústav SAV – VPS Košice a súkromné firmy. Pod záštitou iných inštitúcií sa v archeologickom výskume angažuje aj Inštitút histórie Prešovskej univerzity pod vedením M. Vizdala.

3 Povrchový prieskum 2010 - 2011

Na jeseň roku 2010 a na jar roku 2011 uskutočnil autor tejto práce povrchový prieskum v povodí hornej Torusy. Jeho hlavným cieľom bolo získať doklady staršieho poľnohospodárskeho osídlenia nad líniou Sabinov – Drienica. Z tejto oblasti boli totiž všeobecne známe iba nálezy z paleolitu a vrcholného stredoveku. Praveké ani včasnohistorické osídlenie sa tu nepredpokladalo. Prieskum sa ale uskutočnil aj v nižšie položenej časti povodia, pod uvedenou líniou, kde sa takisto podarilo doložiť niekoľko nových lokalít, prípadne doplniť nové skutočnosti k už známym polohám.

3.1 Metodika

Terminológia týkajúca sa nedeštruktívneho archeologického výskumu, používaná v tejto práci, je prevzatá z práce M. Kuna et al. (2004).

Povrchový prieskum v povodí hornej Torusy prebiehal takmer výhradne metódou povrchových zberov. Menej času sa už venovalo vyhľadávaniu antropogénnych tvarov reliéfu v zalesnených oblastiach.

Plochy zberu boli v teréne vyberané intuitívne podľa toho, ako to umožňoval aktuálny stav poľnohospodárskych prác (Mapa 5). Systematické vzorkovanie krajiny povrchovým zberom totiž nie je „na území s členitým reliéfom a silným vegetačným krytom, možné. Pri prieskume tak boli tradične uprednostňované miesta s malým sklonom terénu, ležiace v blízkosti vodného zdroja. Viackrát sa ale sledovali aj plochy v nive alebo na miestach v súčasnosti vzdialených od zdrojov tečúcej vody a to hlavne v prípade keď nebolo možné preskúmať vhodnejšie polohy. Týka sa to hlavne územia nad líniou Sabinov-Drienica.

V rámci zvolenej plochy prebiehal zber v rovnako vzdialených paralelných líniách, čo malo zabezpečiť približne rovnomerný prieskum vytýčenej plochy a tým aj relevantné údaje o rozptyle zozbieraného materiálu. Rozostupy línií boli volené s ohľadom na aktuálnu úpravu povrchu a s ohľadom na potenciálnu viditeľnosť nálezov. Svoju rolu ale zohrala aj veľkosť vytýčeného polygónu. Najčastejšie sa používali 5 – 10 m rozostupy. Preskúmaná plocha bola nakoniec vytýčená ako polygón, ktorému bolo pridelené identifikačné číslo. Následne boli zaznamenané údaje ako dátum akcie, úprava povrchu, oblačnosť a presný spôsob zberu.

Povrchový zber sa síce radí k tzv. nedeštruktívnym terénnym postupom, no aj v tomto prípade dochádza k nenávratnému vyťaženiu prameňa, čo do určitej miery ovplyvňuje výsledky ďalších, najmä analytických, zberov v danom priestore. Metóda evidencie nálezov bola preto zvolená tak, aby sa zabezpečili čo možno najpodrobnejšie informácie

o polohe zozbieraného materiálu. Pri prechode pozdĺž línie bol preto každý nález evidovaný zvlášť. Vzhľadom na predpokladanú chybu merania údajov GPS prijímačmi sa ale pod spoločnou súradnicou evidovali tie nálezy, ktoré boli na línii navzájom vzdialené menej ako 2 m. Evidencia jednotlivých artefaktov zabezpečuje kvalitné informácie pre priestorové analýzy a to aj v prípade, že pri prechode polygónom sa nedodrží smer, prípadne rozstup jednotlivých línií. Navyše tento postup umožňuje nálezy kedykoľvek prehodnotiť spolu s neskôr doplneným materiálom a to bezohľadu na metódu zberu použitú v budúcnosti. Jednotlivé artefakty je totiž vždy možné priradiť k väčším priestorovým jednotkám.

Na zameriavanie polohy nálezov a vytyčovanie preskúmaných polygómov sa v roku 2010 používal turistický GPS prijímač značky Garmin, typ GPSmap 60CSx. Prijem signálu na tomto prístroji do značnej miery ovplyvňovala oblačnosť a stromy. Pri jeho používaní ale držal autor odhadovanú chybu merania údajov prístrojom na hodnote do 6 m. Po zobrazení nameraných údajov sa ale zdá, že skutočná chyba sa pohybovala do 3 m. V roku 2011 sa podarilo získať novší typ GPSmap 62s. Chyba merania odhadovaná týmto modelom je štandarde 3 m, pričom túto hodnotu prístroj bez problémov dosahuje aj v nie príliš hustom lesnom poraste. Skutočná presnosť merania v otvorenej krajine je preto pravdepodobne ešte vyššia a z hľadiska povrchového zberu viac než dostatočná.

Zamerané body a polygóny sa každý deň zálohovali v počítači a pre lepšiu orientáciu sa hneď zobrazovali v aplikácii Google Earth 6.0.3.2197., kde sa evidovali aj poznámky k jednotlivým polygómom. Výhoda použitej aplikácie je v jej dostupnosti a intuitívnosti a v tom že nie je potrebné zabezpečovať drahé podkladové mapy. Na druhej strane ale program nie je vhodný na evidenciu väčšieho množstva priestorových dát a takisto sa nejedná o analytický softvér.

Na záver je potrebné upozorniť na fakt, že výsledok povrchového zberu je závislý skôr na určiteľnosti nálezov, než na ich absolútnom počte. Pri dobrej určiteľnosti stačí aj menšia vzorka aby bolo možné relevantne stanoviť približný rozptyl a koncentrácie. Väčšinu zozbieraného materiálu však tvoria tzv. netypické črepy, teda zlomky bez výzdoby, ktoré nie je možné bližšie zaradiť. Tento problém sa štandardne rieši tým, že sa nazbiera väčšie množstvo materiálu. Vo väčšom súbore je totiž pravdepodobnosť výskytu zdobených alebo inak charakteristických zlomkov vyššia. Ak sa ale následne štatistika robí iba na základe týchto „typických“ nálezov, potom je dosť skreslená. V niektorých obdobiach a kultúrach je navyše výzdoba keramiky pomere zriedkavá alebo nevýrazná a tak sa pri určovaní nálezov môžeme často spoľahnúť len na technologické vlastnosti keramickej hmoty.

K takémuto datovaniu je ale potrebný dostatok bezpečne určeného a dobre datovaného materiálu na porovnanie, ktorý nie je väčšinou pri vyhodnocovaní zberov dostupný. Bolo by preto vhodné vypracovať samostatnú štúdiu, ktorej súčasťou by bol fotografický vzorník keramiky a keramickej hmoty jednotlivých období a kultúr. Takúto pomôcku by určite ocenil ne jeden archeológ a fragmentárny materiál z povrchových zberov by mohol prinášať presnejšie ale najmä vierohodnejšie výsledky.

Nedostupnosť kvalitného porovnávacieho materiálu bola citeľná aj pri vyhodnocovaní povrchových zberov v povodí hornej Torysy. V budúcnosti, keď sa objaví vhodný materiál na porovnanie, bude preto potrebné nálezy znovu vyhodnotiť.

3.2 Priebeh a výsledky

Prieskum prebiehal v septembri a októbri 2010 a v marci a apríli 2011. Približnú predstavu o rozsahu povrchových zberov a ich prínose zobrazujú mapy uvedené v prílohách. Mapa 5 zobrazuje rozsahu preskúmanej plochy, Mapa 6 všetky lokality na ktorých sa povrchovým prieskumom podarilo získať archeologické nálezy a Mapa 7 zobrazuje novo zistené lokality.

Údaje o povrchových prieskumoch na konkrétnych lokalitách, ako aj bližší opis získaných nálezov, je súčasťou katalógu a netvorí samostatnú kapitolu. Je tomu tak preto, že vo väčšine prípadov zbery priniesli iba veľmi malé súbory alebo veľmi fragmentárny a ťažko datovateľný materiál, ktorý je možné lepšie zhodnotiť len v kontexte predchádzajúcich, či budúcich nálezov. Nové informácie sú uvedené vždy na konci jednotlivých záznamov a obsahujú aj odkazy na obrazové prílohy a mapy zobrazujúce rozptyl nálezov na jednotlivých lokalitách.

Hlavný cieľ povrchových zberov, teda doložiť staršie ako vrcholnetredoveké poľnohospodárske osídlenie v priestore nad líniou Sabinov - Drienica sa podarilo splniť. Doklady sú ale zatiaľ len veľmi skromné.

Praveké osídlenie nateraz zastupuje len materiál z eneolitu (Mapa 15). V staršej literatúre sa podarilo nájsť dve zmienky o nálezoch kamenných sekeromlatov v tomto priestore a to na lokalite Jakubova Voľa-za kostolom (Kat. 19) a Kamenica-kataster obce (Kat. 21.). Zberom sa k nim ešte podarilo pripojiť zlomky keramiky eneolitického rázu, ktoré sa našli v najvyššie položenej časti údolia v polohe Torysa-Roveň (Kat. 62; Mapa 51). Približne v tom istom priestore, na ľavobrežnej riečnej terase, medzi obcami Torysa a Brezovica sa podarilo zachytiť aj výrazné stopy metalurgie železa, ktoré sprevádza keramický materiál severokarpatskej skupiny z prelomu doby rímskej a doby sťahovania

národov (Kat. 63; Mapa 52; Kat. 3; Mapa 29). Rovnaké stopy metalurgie sa zistili aj o niečo nižšie, v blízkosti mesta Lipany (Kat. 22., Mapa 33).

Prieskum v tejto časti povodia komplikujú viaceré faktory. Predovšetkým silný vegetačný kryt a malý podiel aktívne využívanej ornej pôdy. Navyše tá je často rozdelená do malých úzkych lánov, ktoré vo svojej réžii obhospodarujú miestni obyvatelia. Rôzna povrchová úprava jednotlivých polí a charakter súkromného pozemku tak znemožňujú akýkoľvek efektívnejší prieskum. Nové lokality, ktoré sa podarilo zistiť boli objavené až po opakovanom prieskume polôh, ktoré sa na prvý pohľad javili úplne sterilné. V tejto súvislosti sa dobre osvedčila podrobná evidencia nálezov opísaná v predchádzajúcej kapitole. Aj pri malom počte, postupne nahromadených artefaktov tak bolo možné získať lepšiu predstavu o ich rozptyle (Mapa 52; Mapa 29).

Z metodického hľadiska je zaujímavý aj výsledok zberu v polohe Pečovská Nová Ves-Bukovec (Kat. 38; Mapa 38), kde sa zistila koncentrácia štiepanej industrie. Zozbieraných bolo celkom 65 zlomkov radiolaritu, ktoré boli určované za pomoci Doc. PhDr. Ľubomíry Kaminskej, CSc. z Archeologického ústavu SAV – VPS Košice. Tá ale pri určovaní nálezov nebola oboznámená s tým, že všetky kusy radiolaritu boli súčasťou jednej jasne vymedzenej koncentrácie. Výsledkom bolo, že len 26 kusov z predloženého súboru bolo posúdených ako artefakty. Vyčlenená skupina obsahovala 6 jadier (z toho dve v štádiu prípravy) a 3 čepele. Zvyšných 17 artefaktov bolo klasifikovaných ako úštepy. Otatné zlomky radiolaritu podľa L. Kaminskej nemali presvedčivé znaky štiepanej industrie ako napríklad bulbus s úderovou jazvou či lastúrnatý lom. V týchto prípadoch ale ide často o popraskané kusy suroviny a odštepy s pôvodnou kôrou. Domnievam sa preto, že pri údere na kôru, ktorá má mierne odlišnú štruktúru a zloženie než jadro suroviny, vzniká niekedy v dôsledku inej štiepatel'nosti lom, ktorý nemusí vykazovať znaky typické pre štiepanú industriu. O tom, že všetky zozbierané kusy pochádzajú z výrobnéj činnosti ale svedčí niekoľko skutočností.

Nálezy vytvárali už spomínanú koncentráciu, pričom najťažšie kusy radiolaritu, medzi ktorými boli aj jadrá, tvorili jej stred a najmenšie a najľahšie artefakty boli rozptýlené vo väčšej vzdialenosti (Mapa 38). Navyše súbor sa získal na ploche malého terasovitého ostrohu, na vysokom brehu, nad ústím riečky Ľutinka, teda v polohe charakteristickej hlavne pre nálezy paleolitickej industrie.

Vyššie opísaný súbor nálezov obsahuje len veľmi málo charakteristických artefaktov. Medzi najpríznačnejšie patria širšie a masívnejšie čepele (Obr. 37), no vyskytol sa aj jeden drobnejší exemplár. Jedna z čepelí má na distálnej strane retušou vytvorený vrub (Obr.

38.). Okrem toho sa objavili aj jadrá v rôznom štádiu prípravy a vytlačenia. Medzi nimi aj jednopodstavové, dvojpodstavové (Obr. 35) a 90stupňové (Obr. 36).

Okrem povrchových zberov na ornej pôde sa počas povrchového prieskumu venovalo niekoľko dní aj vyhľadávaniu antropogénnych tvarov reliéfu v zalesnených oblastiach. Pritom sa pravdepodobne podarilo objaviť aj rozsiahle, odbornej verejnosti najskôr neznáme, hradisko (Foto. 1) Lokalita ale zatiaľ neposkytla žiadne nálezy a z dôvodu jej ochrany sa v katalógu nateraz neuvádza. Hradiská v zalesnených oblastiach totiž poskytujú vhodné podmienky vykrádačom, čo dokazuje aj veľký vkop zistený priamo na akropole hradiska Močidl'any – Várhed' (Foto. 2).

Počas zromažďovania materiálu sa podarilo vystopovať a získať aj zvyšky súkromnej zbierky farára a amatérskeho archeológa ThDr. Jozefa Leščáka (1914 – 1999). Zbierka bola ale v čase jej vypátrania už úplne zničená. Podľa slov synovca spomenutého zberateľa by sa niektoré hodnotnejšie predmety z tejto zbierky mali nachádzať v Krajskom múzeu v Prešove alebo v múzeu vo Veľkom Šariši. Medzi pomiešanými nálezmi bola aj kamenná delová guľa a renesančná kachlica (Obr. 82). Obe nálezy s veľmi veľkou pravdepodobnosťou pochádzajú z hradu Šariš (Kat. 66).

4 Vývoj osídlenia – súčasná predstava

4.1 Paleolit (cca 2,6 Ma – 10 000 pred Kr.)

Paleolitické osídlenie takého malého regiónu, akým je povodie hornej Torysy nie je možné zhodnotiť inak ako v širšom geografickom rámci. Núti nás k tomu absencia nálezov z najstaršieho a starého paleolitu, ako aj nestratifikované súbory nálezov z jeho mladších úsekov.

4.1.1 Najstarší paleolit (cca 2,6 Ma – 0,781 Ma)

V súčasnom ponímaní sa začiatok paleolitu približne zhoduje so začiatkom pleistocénu. Najstarší paleolit teda zaberá počiatkové obdobie pleistocénu s názvom Gelas (cca 2,588 – 1,806 Ma) a tiež nasledujúci spodný pleistocén (cca 1,806 – 0,781 Ma).

Podľa tradičného alpského geologicko-klimatického modelu zodpovedajú najstaršiemu paleolitu glaciály biber (cca 2,6 – 2,2 Ma), donau (cca 1,7 – 1,4 Ma) a günz (cca 1,2 – 0,85 Ma).

Z klimatického hľadiska došlo na začiatku pleistocénu, iba k niekoľkým slabším ochladeniam. V strednej Európe stále prežívali teplomilné, z dnešného pohľadu exotické, druhy fauny a flóry z predchádzajúceho geologického obdobia – pliocénu. Z rastlín to bol napríklad orechovec (*Carya*), jedľovec (*Tsuga*) a brestovec (*Celtis*), ktoré sú dnes charakteristické pre oblasť Stredomoria. Zo zvierat slon lesný (*Paleoloxodon antiquus*), tiger šabl'ozubý (*Homotherium moravicum*), nosorožce (*Dicerorhinus etruscus* a *Dicerorhinus kirchbergensis*), hroch (*Hippopotamus*) a jeleň obrovský (*Megaceros giganteus*) (Kaminská 2005, 23).

Archeologické ani antropologické nálezy z obdobia najstaršieho paleolitu z územia Slovenska zatiaľ nepoznáme. Teoreticky by sem bolo možné zaradiť ľudskú lebku s výraznými nadočnicovými oblúkmi a šikmým čelom, nájdenú v roku 1936 v travertínovom lome D. Grünapfela na vrchu Dreveník pri Spišskom Podhradí (Kaminská 2005, 49). Podľa výpovedí pracovníkov kameňolomu sa mala nájsť zaliata v pevnom travertíne a preto býva datovaná rovnako ako vznik travertínovej kopy. Ten sa, na základe zhodnotenia paleoboanického materiálu pochádzajúceho zo spodných vrstiev odkrytých v kameňolome, kladie do pliocénu. Vzhľadom na mohutnosť kopy sa ale travertín musel usadzovať veľmi dlhú dobu a navyše nie je známa ani presná poloha nálezu v kameňolome. Uvedené datovanie preto poskytuje iba datovanie post quem. Lebka teda môže pochádzať z pliocénu alebo zo starších úsekov nasledujúceho pleistocénu. Pred odvečením do koncentračného tábora odovzdal majiteľ kameňolomu lebku do trezora na

radnici v Spišskej Novej Vsi. V tom čase bol nález fotograficky zdokumentovaný, no dnes nemáme k dispozícii žiadnu z týchto fotografií. Po skončení vojny bola lebka vrátená majiteľovi. Naposledy sa s ňou stretávame v zbierke Vlastivedného múzea v Spišskej Novej Vsi a v súčasnosti je ale nezvestná.

Za najstaršiu štiepanú kamennú industriu v Európe sa často považujú nálezy z Parížskej panvy (cca 2,5 Ma) alebo nálezy z Chorvátskej jaskyne Šandalja I (cca 2 Ma) (Kaminská 2005, 33). O tomto datovaní sa síce často diskutuje, no ak by boli údaje správne, mohli by sme, vzhľadom na geografickú polohu oboch lokalít, predpokladať podobné nálezy aj v strednej Európe.

4.1.2 Starý paleolit (cca 0,781 Ma až 0,3 Ma)

Z geologického hľadiska zaberá starý paleolit časť stredného pleistocénu (0,781 Ma – 0,126 Ma).

Podľa tradičného alpského geologicko-klimatického modelu zodpovedá starému paleolitu glaciál mindel (cca 0,7 – 0,45 Ma), počas ktorého dosiahol škandinávsky ľadovec svoju maximálnu rozlohu. Jeho čelo sa vtedy zastavilo až na severnom úpätí Karpát.

V interglaciáloch stredného pleistocénu už v stredoeurópskom priestore prevládajú podobné druhy zveri ako dnes, samozrejme s výnimkou tých dnes už vyhynutých (Kaminská 2005, 23).

Staropaleolitické nálezy z povodia hornej Torysy nepoznáme. Kamenná industria datovaná do starého paleolitu sa ale spomína z lokalít v južnej časti Košickej kotliny aj zo spišských travertínov. Väčšinou však ide o dosť diskutabilné nálezy, ktorých datovanie sa v priebehu času menilo a posúvalo sa k mladším úsekom paleolitu.

4.1.3 Stredný paleolit (cca 0,3 Ma až 0,04 Ma)

Z geologického hľadiska zaberá stredný paleolit časť stredného pleistocénu (cca 0,781 Ma – 0,126 Ma) a takmer celý vrchný pleistocén (cca 0,126 Ma – 0,0118 Ma).

Podľa tradičného alpského geologicko-klimatického modelu zodpovedá strednému paleolitu glaciál riss (cca 0,37 – 0,13 Ma) a časť würmu (cca 0,11 Ma – 0,01 Ma).

V risskom glaciáli už môžeme v strednej Európe počítať aj s prítomnosťou mamutov. Pozostatky týchto zvierat sa zistili aj na viacerých miestach v okolí Prešova a v údoliach východoslovenských riek. Poznáme ich aj z Veľkého Šariša (Mamutové pozostatky 1930) a z Medzan (Levendovský 1997). Ide o staršie nedatované nálezy, ktoré môžu súvisieť s paleolitickými stanicami zistenými v ich bezprostrednom okolí.

Na východnom Slovensku sa stredopaleolitické štiepané industrie objavujú v risskom glaciále. Zastupuje ich archeologická kultúra, ktorú nazývame acheulén. Je známa predovšetkým ako staropaleolitická kultúra s pästnými klinmi, no mladší stredopaleolitický acheulén využíva aj techniku predpripraveného jadra a v jeho súboroch nájdeme aj kamenné čepele (Kaminská 2005, 36).

V povodí hornej Torysy sa acheulén doteraz nezistil. Poznáme tu iba o niečo mladší moustérien alebo kultúrne bližšie neurčené stredopaleolitické nálezy (Mapa 9). Všetky pochádzajú výhradne z povrchových zberov, čo sťažuje ich datovanie a obmedzuje ich vypovedacie schopnosti. Väčší súbor kamennej štiepanej industrie, prisudzovaný moustérienu, sa uvádza z polohy Veľký Šariš-Bikoš V (Bánesz/Vizdal 1993, 22-23; 1995a, 25; Kat. 64). Obsahuje artefakty vyrobené z radiolaritu a zrnitého kremeňa, pričom s využitím týchto miestnych surovín sa stretávame aj na ďalších súvekých lokalitách v povodí hornej Torysy. Na záver stredného paleolitu sú umiestňované aj nálezy zo susednej polohy Veľký Šariš-Bikoš VI. (Bánesz/Vizdal 1995a, 24; Kat. 64). Uvádzajú sa medzi nimi aj nástroje v tvare listovitých hrotov, podobné aké poznáme zo spišských moustérienských lokalít (Kaminská 2005, 108).

Obidve vyššie spomenuté polohy sa nachádzajú na temene vrchu Bikoš, nad prielomom Torysy, medzi mestom Prešov a mestečkom Veľký Šariš. Úzke údolie tu tvorí prirodzenú bránu na ceste pozdĺž rieky. Údolie hornej Torysy, rovnako ako ďalšie údolia východoslovenských riek, predstavuje prirodzený komunikačný koridor medzi Karpatskou kotlinou a južným Poľskom. Vzhľadom na relatívne početné nálezy mamutích kostí v ich týchto údoliach, je možné že slúžili aj pri sezónnych ťahoch veľkej glaciálnej fauny. Úzke údolie tvoriace prielom Torysy by v takom prípade fungovalo ako prirodzený lievik, ktorým by prechádzali migrujúce stáda. Prielom by tak minimálne dvakrát v roku poskytoval veľmi dobré podmienky na lov. O tom, že tento priestor bol pre paleolitické populácie prítiažlivý, svedčí aj šesť polôh so stredopaleolitickými a mladopaleolitickými nálezmi na temene a úpätí vrchu Bikoš. Podobné lovecké stanice môžeme predpokladať aj na protíahlom, v súčasnosti zalesnenom vrchu Dúbrava. Svedectvom o love v prielome rieky mohli byť aj pozostatky mladého mamuta, ktoré sa tu našli v roku 1930 (podrobnejšie v kapitole 2 História výskumu).

Stredopaleolitická industria, respektíve industria so stredopaleolitickými prvkami sa uvádza aj z ďalších dvoch lokalít v povodí hornej Torysy. Patria sem polohy Šarišské Michaľany – Bogone (Derfiňák/Karabinoš/Vizdal 2009b, 61-62; Kat. 51) a Červenica – Ráztočky (Vizdal 1991, 104; Kat. 7). V oboch prípadoch sa jedná iba o niekoľko kusov

artefaktov z povrchových zberov. Kultúrne zaradenie a datovanie týchto súborov preto musíme posudzovať veľmi opatrne.

Na výrobu stredopaleolitickej industrie sa v povodí hornej Torysy používal takmer výhradne radiolarit. Jedná sa o kvalitnú miestnu surovinu, ktorej zdrojom sú vápence bradlového pásma. Surovina uvoľnená z toto pásma sa dostáva do miestnych potokov a následne do rieky Torysa, ktorá ju unáša na juh.

Stratifikované stredopaleolitické nálezy z povodia hornej Torysy nepoznáme. Podrobnejšiu predstavu o vývoji moustérienu si však dokážeme utvoriť na základe materiálu zo susedného Spiša (Kaminská 2005). Tam nachádzame stredopaleolitický materiál zaliaty v travertínoch. Travertín je druh vápenca, ktorý vzniká vyzrážaním CaCO_3 v okolí minerálneho prameňa. Ukladá sa vo vrstvách a postupne tvorí tzv. travertínové kopy, ktoré môžu narásť až do podoby celých masívov. Ukladajúce sa vrstvy postupne prekryjú všetko čo sa dostane do blízkosti minerálneho prameňa – rastliny, živočíchy, ohniská, pracovné nástroje aj kostrové zvyšky človeka. Vek travertínu je možné určiť viacerými prírodovednými metódami, čo zaručuje dobré datovanie vo vrstvách zaliatych nálezov. Na základe tohto rozmanitého, dobre stratifikovaného a dobre datovaného materiálu si môžeme utvoriť konkrétnejšiu predstavu o živote paleolitických lovcov, ako aj lepšiu predstavu o prostredí, v ktorom sa pohybovali. Napríklad vrstvy známej travertínovej kopy v Gánovciach, ktorej vznik sa kladie do posledného interglaciálu, dokumentujú vývoj prírodného prostredia v tomto období. Kopa sa začína tvoriť v prostredí tundry, jej rast pokračuje v prostredí tajgy, neskôr v prostredí zmiešaného dubového lesa a končí znovu v prostredí tundry (Kaminská 2005, 90). Nález cezminy (*Ilex*) dokonca svedčí o tom, že vo vrcholnom období posledného interglaciálu vládlo pod Tatrami oceánske podnebie (Kaminská 2005, 23). Podobný vývoj rastlinstva môžeme v období očakávať aj v blízkom povodí hornej Torysy, kde sú prírodné pomery podobné ako na Spiši. Travertíny ale patria medzi krasové javy, ktoré vznikajú rozpúšťaním a následným ukladaním vápencov, čo sa deje iba v teplom podnebí. Vrstvy travertínov preto obsahujú len záznam z teplých období.

V spišských travertínoch nachádzame včasný moustérien s levalloisskou tradíciou datovaný do teplých výkyvov risského glaciálu, ďalej strednú fázu drobnotvarého moustérienu nazývaného aj Taubachien, z interglaciálu riss – würm a mladý moustérien z počiatku würmského glaciálu (Kaminská 2005, 37). V tomto poslednom glaciále sa s postupným ochladzovaním prestáva tvoriť travertín a preto v ňom ďalší vývoj moustérienu nezachytávame. Zo západného Slovenska, z lokality Bojnice I, ale poznáme aj

moustérien datovaný na prelom štadiálu W1 a interštadiálu W1 – W2 (Bárta/Bánesz 1971, 304). Za tvorca moustérienu sa považuje neandertálec, čo potvrdzujú aj spišské antropologické nálezy. Najznámejším z nich je výliatok mozgovne neandertálskej lebky z Gánoviec.

V povodí hornej Torusy môžeme, vzhľadom na blízkosť oboch regiónov, predpokladať podobný kultúrny vývoj ako na Spiši. Kontakty oboch oblastí v strednom paleolite by mohla naznačovať aj radiolaritová industria na spišských travertínových lokalitách. Samozrejme za predpokladu, že radiolarit použitý na jej výrobu pochádza z bradlového pásma v povodí hornej Torusy a nie z povodia Popradu alebo z Poľska. Prirodzenou spojnicou medzi Spišom a územím sledovaným v tejto práci je horský priesmyk medzi obcami Vyšný Slavkov a Poľanovce, ktorý v historickom období predstavoval dôležitý dopravný koridor. Význam priesmykov ale pravdepodobne stúpa až s využívaním dopravných prostriedkov. Pre človeka pohybujúceho sa pešo v otvorenej krajine je často výhodnejšie zvoliť kratšiu cestu po horskom hrebeni než prekážku obchádzať. Na druhej strane ale paleolitickí lovci pravdepodobne nasledovali veľkú zver údoliami riek.

4.1.4 Mladý paleolit (cca 40 Ka až 13 Ka)

Z geologického hľadiska zaberá mladý paleolit záver vrchného pleistocénu (0,781 Ma – 0,126 Ma).

Podľa tradičného alpského geologicko-klimatického modelu zodpovedá mladému paleolitu koniec glaciálu würm (0,11 Ma – 0,01 Ma), konkrétne interštadiál W1 – W2 až začiatok dryasu 3 (12 910 BP).

Prechodné kultúry datované na rozhranie stredného a mladého paleolitu v sebe miešajú stredopaleolitické a mladopaleolitické prvky. O tom, kto bol ich tvorcom sa stále diskutuje. Väčšinou sa ale pripisujú neandertálcom. Patrí sem napr. aj na Morave rozšírený bohunicien, ktorý sa iba sporadicky objavuje aj v okolitých krajinách. O to zaujímavejšie je, že sa mu prisudzujú aj nálezy z Nižného Hrabovca na východnom Slovensku (Kaminská 2005, 40).

Szeletien, ktorý je o niečo mladší ako bohunicien, sa tiež zaradzuje medzi prechodné industrie. Je rozšírený v Bukových horách v Maďarsku, na juhozápadnom Slovensku, na Morave a v južnom Poľsku. V minulosti sa za jeho charakteristický prvok považovali listovité horty opracované plošnou retušou. Tie sa ale v rôznom zastúpení vyskytujú vo všetkých kultúrach zo začiatku mladého paleolitu, teda v bohunicieni, szeletieni aj

aurignaciene a objavujú sa dokonca aj v mladom gravettiene (Kaminská 1990, 110). Ich pôvod sa hľadá v moustérienskej industrii (Kaminská 2005, 108; 1990, 110).

Plošne opracované listovité hroty poznáme aj z povodia hornej Torysy, z polohy Veľký Šariš I. (Kat. 72). Na základe stratigrafie hliníka, v ktorom sa našli, boli datované do interštadiálu W1 – W2 (Bánesz 1961b, 225-227). Podobné nálezy poznáme aj z iných východoslovenských lokalít: zo Spišského Podhradia, Tibavy a Poše. Staršia literatúra ich pripisuje szeletieniu, no zdá sa, že na východnom Slovensku sa tieto hroty, respektíve szeletské prvky vo všeobecnosti, vyskytujú len ako súčasť aurignackej industrie (Bánesz 1970, 133).

Aurignacien sa považuje za prvú vyslovene mladopaleolitickú kultúru na východnom Slovensku. Objavuje sa v interštadiále W1 – W2. Zo začiatku sa v ňom udržiava úštepová technika a industria sama sa vyznačuje drobnotvarosťou, čím pripomína stredopaleolitický moustérien, známy zo spišských travertínov. Z východného Slovenska ale poznáme aj mladší aurignacien datovaný do štadiálu W2 (Bánesz 1961a, 33-48). V najmladšej industrii, prisudzovanej aurignacienu sa už stretávame aj s gravettskými prvkami.

Napriek archaickým, stredopaleolitickým, prvkom v staršej aurignackej industrii sa za jej tvorca zvykne považovať *Homo sapiens fossilis*. Najstaršie kostrové nálezy moderných ľudí v strednej Európe pochádzajú z Mladečských jaskýň a ich vek bol určený približne na 35 Ka. Najmladšie pozostatky neandertálcov z jaskyne Vindija v Chorvátsku boli datované iba na 30 Ka (Svoboda 2004, 13-21). V strednej Európe sa teda predpokladá súčasný výskyt neandertálcov a moderných po dobu aspoň 5 000 rokov. Predmetom odborných diskusií ale zostáva charakter vzájomných kontaktov oboch populácií, ktoré by sa mohli odrážať aj v štiepanej industrii.

Mladopaleolitickú industriu V povodí hornej Torysy nachádzame na terasách pozdĺž celého toku rieky (Mapa 10). K aurignacienu boli ale priradené iba polohy Veľký Šariš – Bikoš VI (Bánesz/Vizdal 1993, 22-23; 1995a, 24; Kat. 64) a poloha Veľký Šariš I (Bánesz 1961b, 225-227; 1965, 157-160, 1980, 187; Kat. 72). Uvažovalo sa aj o tom, že v okolí Veľkého Šariša by sa mohli vyskytovať už staršie a stredné fázy aurignacienu (Bánesz 1980, 193). Chýbajú ale stratifikované nálezy.

Okrem jednej boli všetky polohy s mladopaleolitickou industriou zistené povrchovými zbermi, pričom sa väčšinou získal iba malý súbor nálezov, ktorý neumožňoval bližšie kultúrne zaradenie a datovanie, prípadne sa autori súbor neodvážili bližšie zaradiť. Vo viacerých prípadoch sa ale jednalo o materiál z hliníkov, ktoré by pri cielenom

výskume mohli poskytnúť potrebné stratifikované súbory. Jediný menší zisťovací výskum v takomto hliníku uskutočnil L. Bánesz v polohe Veľký Šariš I.

Príkladom nedostatočného záujmu odborníkov je aj hliník v polohe Medzany – Kamenec III (Kat. 25) V 80. rokoch 20. storočia sa tu narušili vrstvy, v ktorých sa zistili čepele a čepeľovité artefakty vyrobené z radiolaritu sprevádzané nálezmi mamutích kostí. Archeologický výskum sa tu ale nikdy neuskutočnil a vrstvy s nálezmi boli zničené postupujúcou ťažbou praše. Časť nálezov sa pravdepodobne „zachránila“ v súkromnej zbierke O. Lórenca v Šarišských Michal’anoch. V miestnej tlači sa dokonca objavil článok, podľa ktorého sa v hliníku mali nájsť aj ohorené úlomky ľudských kostí (Levendovský 1997). Tento údaj však, s ohľadom na odbornosť autora, nepovažujem za príliš dôveryhodný. Uvedené informácie ale na druhej strane nie je možné ani vyvrátiť. O tom, že poloha má stále svoj potenciál svedčia aj ďalšie mladopaleolitické stanice v jej bezprostrednom okolí, a tiež pomerne nedávno nájdená kosť srstnatého nosorožca (Voľanská 2010).

O možných kontaktoch aurignackých staníc v povodí hornej Torusy, so vzdialenými oblasťami nepriamo svedčia ťrkané švięciechowské silicity z Poľska, nájdené na mladších aurignackých staniach zo štadiálu W2 v južnej časti Košickej kotliny a v podhorí Vihorlatu (Kaminská, 1991, 30). Rovnako ich naznačuje aj obsidián pochádzajúci pravdepodobne z okolia Zemplínskych vrchov, ktorý sa vyskytuje na aurignackých staniach v okolí Krakova (Kaminská 1991, 31).

Po aurignaciene sa na východnom Slovensku objavuje gravettien, ktorý predstavuje poslednú mladopaleolitickú kultúru. S gravettskými prvkami sa stretávame už v najmladšej aurignackej industrii. Za starogravettskú sa považuje aj úštepovo-čepeľová industria z obsidiánu, datovaná do interštadiálu W2 – W3, ktorú poznáme z priestoru Zemplínskych vrchov (Bárta/Bánesz 1971, 308). Charakteristická gravettská úzkočepeľová industria sa však objavuje až na začiatku štadiálu W3 (Bárta/Bánesz 1971, 310).

Na gravettských staniach na východnom Slovensku takisto nachádzame pazúrik importovaný spoza karpatského oblúka, čo svedčí o tom, že význam údolí východoslovenských riek ako komunikačných koridorov sa udržal aj v tomto neskoršom období mladého paleolitu. Importovaný pazúrik nachádzame dokonca aj na staniach v priestore Zemplínskych vrchov, ktoré ležia priamo pri zdrojoch kvalitnej obsidiánovej suroviny. V staršom horizonte tamjšej gravettskej stanice v Kašove dokonca pazúrik prevláda (Bárta/Bánesz 1971, 310). Podľa petrografickej analýzy by sa ale malo jednať o volynský rohovec z oblasti Dnestra (Kaminská 1991, 34).

Kontakt medzi severovýchodnou časťou Karpatskej kotliny a oblasťami na druhej strane karpatského oblúka nepochybne sprostredkovali aj paleolitické populácie pohybujúce sa v povodí hornej Torusy. Tento predpoklad potvrdzuje obsidián a pazúrik na tunajších mladopaleolitických staniach. Lokálny pohyb suroviny zase dokumentuje limnosilit (Derfiňák/Karabinoš/Vizdal 2009a, 59-61; Voľanska 2010, 321-323), ktorého najbližším zdrojom sú južnejšie položené Slanské vrchy. Mladopaleolitické populácie v povodí hornej Torusy ale využívali predovšetkým bohaté miestne zdroje kvalitného radiolaritu.

4.1.5 Neskorý paleolit (cca 13 Ka až 10 Ka)

Z geologického hľadiska patrí tento úsek na záver pleistocénu a počiatok holocénu. Záver pleistocénu, teda záver würmského glaciálu v tradičnom alpskom geologicko-klimatickom modeli, reprezentuje chronozóna dryas 3 (12 910 BP – 11 482 BP). Zvyšok neskorého paleolitu už patrí do prvej chronozóny holocénu, ktorú označujeme ako preboreál (11 482 BP – 10 203 BP).

V povodí hornej Torusy zastupuje nálezy z neskorého paleolitu iba kamenné jadro nájdené v koryte mlynskeho náhonu v polohe Veľký Šariš-Pod baňu, ktoré bolo určené ako epigravettské (Kaminská 2005, 100). Takto datované nálezy sú dobre známe hlavne z južného Slovenska.

Povodiu hornej Torusy sú geograficky blízke aj nálezy zo Spiša, kde poznáme industriu pripisovanú magdalénienu (Kaminská 2005, 41). Tá sem pravdepodobne prenikla z územia dnešného Poľska.

Po magdaléniene sa v Popradskej kotline stretávame aj s drobnotvarými industriami, ktoré sa už tradične zaraďujú do mezolitu. V niektorých prípadoch sa ale pripúšťa aj datovanie do neskorého paleolitu. Patria sem aj nálezy z polohy Veľký Slavkov – Burich, ktoré boli kultúrne zaradené k poľskému šwiderienu a sú datované do dryasu 3 (Kaminská 1991, 12). Neskoropaleolitická industria z tejto lokality bola vyrobená z miestnych aj importovaných surovín. Importované zastupujú poľské pazúriky, konkrétne jurský, baltický a čokoládový a obsidián z okolia Zemplínskych vrchov (Kaminská 1991, 36), ktorý nachádzame aj na epipaleolitických staniach južného Poľska (Kaminská 1991, 19). Zloženie industrie tak poukazuje na výmenu kamennej suroviny medzi severovýchodnou časťou Karpatskej kotliny a južným Poľskom. Industria vyrobená z radiolaritu (Bárta 1977, 34) zase naznačuje, že táto výmena mohla prebiehať aj prostredníctvom populácií

pohybujúcich sa v údolí hornej Torysy, teda za predpokladu, že radiolarit nebol prinesený z povodia Popradu alebo z južného Poľska.

4.2 Mezolit (cca 10 000 – 5 700 pred Kr.)

Z geologicko-klimatického hľadiska zaberá druhý najstarší úsek holocénu boreál (10 203 – 8 900 BP), prípadne aj počiatok atlantiku (8 900 – 5545 BP).

Na konci posledného glaciálu začínajú stúpať priemerné teploty, ľadovce ustupujú a väčšinu bývalej tundry, prípadne lesostepi postupne pokrývajú súvislé lesy. Veľká glaciálna fauna sa prirodzene presúva do chladnejšej otvorenej krajiny na severe a východe Európy. V stredoeurópskych lesoch sa naopak objavuje fauna podobná tej dnešnej, pravdaže s výnimkou niektorých dnes už vyhynutých druhov. Obyvateľstvo prechádza na lov týchto nových druhov lesných zvierat. Bujnejšia vegetácia a nové druhy rastlín pravdepodobne vo väčšej miere stimulujú aj konzumáciu rastlinnej stravy. Epipaleolitické populácie sa postupne prispôbujú zmeneným životným podmienkam a vytvárajú nové mezolitické kultúry, s mikrolitickými industriami.

Mezolitické nálezy z povodia hornej Torysy zatiaľ nepoznáme. Osídlenie tejto oblasti ale môžeme predpokladať na základe nálezov zo susedných regiónov. Z Košickej kotliny poznáme mezolitické nálezy z lokality Barca I (Prošek, 1959, 145-146), kde sa v chate oválneho pôdorysu našla obsidiánová industria, pôvodne zaradená do stredného Tardenoisien. Zo Spiša, z polohy Spišská Belá – Hoher rand (Soják/Valde-Novak 2010, 5-12) sa uvádzajú mezolitické nálezy datované do boreálu, resp. staršieho atlantiku.

Nálezy z Medvedej jaskyne pri Ružíne (Bárta 1981, 27-28; 1990, 5-30), v povodí Hornádu zase dokumentujú lovecké postupy mezolitických lovcov. V ťažko prístupnej jaskyni sa pri kostre hnedého medveďa našiel kostený hrot oštetu s dvoma pozdĺžnymi žliabkami, do ktorého boli pomocou organického tmelu zasadené supermikrolitické čepieľky vyrobené z pazúrika. V jaskyni sa ale získala aj industria vyrobená z limnosilicitu a obsidiánu (Kaminská 1991, 12). Surovinové zloženie industrie z Medvedej jaskyne poukazuje na to, že tunajší mezolitickí lovci boli minimálne v nepriamom kontakte s populáciami v okolí Zemplínskych a Slanských vrchov, ako aj s populáciami na druhej strane karpatského oblúka. Svedčí o tom aj východoslovenský obsidián na sídliskách v južnom Poľsku (Kaminská 1991, 19).

Význam východoslovenských riek, ako prirodzených komunikačných koridorov medzi Karpatskou kotlinou a južným Poľskom, teda nezanikol ani v zmenených prírodných podmienkach mezolitu. Kvalitné kamenné suroviny sa do vzdialených oblastí šírili

pravdepodobne prostredníctvom reťazovej výmeny medzi jednotlivými loveckými skupinami. V tomto období sa totiž predpokladá menšia mobilita loveckých skupín než v mladom paleolite. Argumentuje sa tým, že lesná fauna žije na malom a stabilnom teritóriu a že na rozdiel od veľkej glaciálnej fauny nemigruje.

4.3 Neolit (cca 5 700 – 4 400 pred Kr.)

Z geologicko-klimatického hľadiska patrí toto obdobie do fázy atlantik, pre ktorú je charakteristické stabilné, teplé a vlhké podnebie. Neskôr nastupuje nová klimatická fáza epiatlantik, ktorú charakterizuje striedanie vlhkých oceánskych a suchých kontinentálnych výkyvov.

Za najstaršie neolitické nálezy na východnom Slovensku býva považovaná keramika z okolia Michaloviec (Pavúk/Šiška 1971, 325-326). Maďarskí archeológovia nachádzajú podobný materiál v severnej časti Potisia a označujú ho ako szatmársku skupinu. Tú považujú za približne súčasnú s kultúrnym komplexom Starčevo-Kőrös-Criș, ktorý reprezentuje najstarší keramický neolit v Karpatskej kotline. Vzhľadom na geografickú polohu nálezov z Michaloviec môžeme výskyt tejto keramiky predpokladať na celej Východoslovenskej nížine a v južnej časti Košickej kotliny, s výnimkou príliš zamokrených oblastí. V severnej časti kotliny a teda ani v povodí hornej Torysy sme sa s ňou doteraz nestretli.

Na východnom Slovensku je lepšie doložený až starý stupeň lineárnej keramiky, ktorý sa tu delí na dva územné okruhy. Východopotiský reprezentuje keramika typu Kopčany rozšírená na Východoslovenskej nížine. Západopotiský zas keramika typu Barca III rozšírená v Košickej kotline. Rozdielny vývoj oboch oblastí pokračuje aj v strednom a mladšom stupni lineárnej keramiky, kedy na Východoslovenskej nížine rozoznávame typ Raškovce a v Košickej kotline typ Tiszadob.

Osídlenie skupiny Tiszadob už preniklo aj do povodia hornej Torysy (Mapa 12). S touto keramikou, sa ale stretávame aj v cudzom kultúrnom prostredí a to na Spiši, v južnom Poľsku a na Východoslovenskej nížine (Soják 1998, 105-144). Keramické nálezy v týchto oblastiach sprevádza aj obsidián, pochádzajúci pravdepodobne z oblastí Zemplínskych vrchov na slovensko-maďarskom pohraničí.

Prítomnosť neolitického osídlenia v povodí hornej Torysy môžeme predpokladať už na rozhraní medzi staršou a strednou lineárnou keramikou. Svedčí o tom materiál získaný v Prešove – Šarišských Lúkach, ktorý vykazuje znaky staršej lineárnej keramiky typu Barca III aj mladšej lineárnej keramiky typu Tiszadob (Šiška 1995, 14). Nálezy skupiny

Tiszadob sa v povodí hornej Torysy vyskytli na viacerých lokalitách. Podrobnejšie sú ale datované iba nálezy zo známej lokality Šarišské Michaľany – Fedelemka. Tie boli zaradené do najmladšieho, III. stupňa skupiny Tiszadob, ktorý sa pokladá za súčasný s prvým stupňom bukovohorskej kultúry (stupeň A podľa Lichardusa) (Šiška 1995, 22-23).

Bukovohorská kultúra sa formuje na podloží skupiny Tiszadob a postupne zaberá celé územie východného Slovenska (Šiška 1995, 15). Relatívne husté osídlenie zisťujeme aj v povodí hornej Torysy (Mapa 13). Sídlišká tu nachádzame na vysokých riečnych terasách pozdĺž toku rieky ale aj na brehoch potokov tvoriacich jej prítoky. Pozdĺž týchto prítokov stúpa osídlenie až do podhorskej oblasti, čo dokumentuje aj materiál z lokalít Jakubovany – Slaná studňa (Kat. 17) a Ratvaj – Pod Čertinou (Kat. 43). Osídlenie evidujeme aj na vysokých a ťažko prístupných vrchoch, napríklad na temene Šarišského hradného vrchu alebo na vrchu Várhedľ v katastri obce Močidl'any. Osídľovanie polôh s vyššou nadmorskou výškou a budovanie výšinných sídlisk je typické aj pre susedné regióny bukovohorskej kultúry. V krasových oblastiach často nachádzame bukovohorský materiál aj v jaskyniach (Soják 2007a).

Podľa súčasných poznatkov sa neolitické a teda aj bukovohorské osídlenie v povodí hornej Torysy, zastavilo približne na línii Sabinov – Ražňany (Mapa 11, 13). Absencia nálezov vo vyššie položenej časti údolia môže byť odrazom pravekej reality, no rovnako to môže byť iba dôsledok súčasného stavu výskumu. Teóriu o hranici osídlenia podporujú hlavne rozdielne prírodné podmienky severne a južne od uvedenej línie. Severne od Sabinova sa údolie Torysy náhle zužuje a pozvoľna stúpa nadmorská výška, dôsledkom čoho sú menej priaznivé mikroklimatické pomery (Mapa 3) a menej kvalitné pôdy, než aké má širšia a nižšie položená časť údolia (podrobnejšie v kapitole 1. Fyzickogeografická charakteristika). Konkrétnejšie predstavy o prírodnom prostredí v nižšie položenej časti povodia v období bukovohorskej kultúry si môžeme utvoriť na základe paleobotanických analýz z lokality Šarišské Michaľany – Fedelemka (Hajnalová 1993, 49-65). Analyzovaný materiál navodzuje predstavu listnatého lesa (hrab, javor, brest, jaseň, lipa), pričom vlhkomilnejšie druhy drevín (vřba, topoľ, jelša, breza) súvisia pravdepodobne s blízkym potokom. Ihličnaté dreviny sa nezistili. Na základe tejto analýzy sa v zázemí bukovohorského sídliska rekonštruujú dubové porasty vhodné na pastvu ošípaných. Presvetlený les s trávnatým porastom, vhodný na chov hovädzieho dobytku, sa v okolí lokality pravdepodobne vyskytoval iba v menšom rozsahu. Týmto paleoekologickým predpokladom zodpovedajú aj výsledky analýzy zvieracích kostí, kde ošípané výrazne prevládajú nad hovädzím dobytkom (1995, 41, 53-54). Súčasťou paleobotanického

materiálu boli aj konzumovateľné plody rastlín. Konkrétne úlomky lieskovcov, trnky, kotvica plávajúca a asi aj semienko planej čerešne. Na základe vyššie uvedených analýz teda môžeme konštatovať, že prírodné podmienky v nižšie položenej časti údolia, pod líniou Sabinov – Drienica, boli v období bukovohorskej kultúry veľmi priaznivé. Z územia nad touto líniou nám však chýbajú porovnateľné údaje.

Ak vychádzame zo súčasných prírodných podmienok, môžeme naozaj v priestore okolo Sabinova hovoriť o určitej ekologickej hranici (Mapa 3). Rozdiely medzi oboma časťami údolia sú ale relatívne malé a pre neolitický spôsob obživy nemohli predstavovať neprekonateľný problém, zvlášť ak zohľadníme teplé a vlhké atlantické podnebie, v ktorom sa neolitické osídlenie vyvíjalo. Na druhej strane mohli ale tieto malé rozdiely pôsobiť dostatočne nepriaznivo na to, aby ľudia nemali záujem o kolonizáciu vyššie položených oblastí, pokiaľ k tomu neboli donútení vonkajšími faktormi. Keďže ekologická hranica na línii Sabinov – Drienica pravdepodobne nepredstavovala neprekonateľnú bariéru, je možné, že ďalší prieskum vo vyššie položenej časti údolia prinesie aj nálezy z neolitu. Tento predpoklad do istej miery podporujú aj bukovohorské sídliská v Bijacovciach a Ordzovanoch na Spiši (Soják 1998, 108). Tie ležia na druhej strane horského priesmyku, ktorým sa končí cesta vedúca údolím Torusy na dolný Spiš.

O tom, že prirodzené koridory pozdĺž východoslovenských riek sa využívali aj v období neolitu, svedčí lineárna keramika skupiny Tiszadob a keramika bukovohorskej kultúry, ktorú nachádzame na súvekých sídliskách v južnom Poľsku spolu s východoslovenským obsidiánom (Šiška 1995, 23). Na súvekých sídliskách východného Slovenska sa zase stretávame s volyňským rohovcom a podkrakovským pazúrikom. Transport surovín údolím hornej Torusy dokumentujú aj importované suroviny na miestnych sídliskách.

Na sídlisku skupiny Tiszadob v polohe Šarišské Michaľany – Fedelemka bola štiepaná industria vyrábaná z radiolaritu, obsidiánu a krakovsko-jurského pazúrika. Ostatné suroviny ako rohovec, limnosilit a ďalšie sedimentárne horniny, boli zastúpené iba ojedinele (Kaczanowska/Kozłowski/Šiška 1993, 38).

Na neskoršom bukovohorskom sídlisku v tej istej polohe bola štiepaná industria, rovnako ako v predchádzajúcom období, vyrábaná hlavne z radiolaritu a obsidiánu. V menšej miere bol zastúpený aj pazúrik a limnosilit. Jednotlivými kusmi aj hnedý opál a menilitický rohovec (Kaczanowska/Kozłowski/Šiška 1993, 38). Hladená industria bola vyrobená z amfibolitu, ílovca, vápenca, tufu a žuly (Šiška 1995, 29-30).

Najbližším zdrojom limnoilicítov sú Slanské vrchy, no časť suroviny by podľa makroskopického pozorovania mohla pochádzať aj zo severovýchodného Maďarska. Zdrojom hnedého opálu sú takisto Slanské vrchy. Pazúrik bol zase importovaný z nadkarpatskej oblasti, pričom sa zistilo viacero odrôd, presnejšie sivý, pruhovaný, žltý, jurský, čokoládový a dnesterský pazúrik. Menilitické rohovce pochádzajú z Východných Beskýd (Kaczanowska/Kozłowski/Šiška 1993, 38). Zloženie kamennej suroviny na lokalite Šarišské Michaľany – Fedelemka tak svedčí o tom, že údolie Torysy ako prirodzený komunikačný koridor nestratilo svoj význam ani v období neolitu.

V hrobch odkrytých na bukovohorskom sídlisku v polohe Šarišské Michaľany – Fedelemka, sa našli aj šperky vyrobené zo stredomorského ulitníka *Spondylus Gaedoropus* (Šiška 1995, 32). Šperky z tohto druhu ulitníka sú v stredoeurópskom neolite pomerne častým javom a dokumentujú čulé kontakty stredoeurópskych neolitických populácií, ktoré prostredníctvom výmeny posúvali žiadané predmety aj do veľmi vzdialených oblastí.

Zánik bukovohorskej kultúry a následná dlhá medzera v osídlení sa vysvetľujú klimatickými zmenami (Šiška 1995, 45-46). Ako už bolo povedané, neolitické osídlenie strednej Európy sa vyvíjalo v klimatickej fáze atlantik, pre ktorú je charakteristické pomerne stabilné, teplé a vlhké podnebie. Tieto pre poľnohospodárstvo a chov zvierat priaznivé podmienky umožňovali osídliť aj vyššie položené kotliny a podhorské či horské oblasti. Neskôr ale prichádza epiatlantik, obdobie pre ktoré je charakteristické striedanie vlhkých oceánskych a suchých kontinentálnych výkyvov. Predpokladá sa, že tieto výkyvy spôsobovali opakujúce sa neúrody a hlad. Nedostatok potravy mal viesť k vystupňovaniu spoločenského napätia a k násiliu. V sídliskových objektoch na lokalite Šarišské Michaľany – Fedelemka sa našli ľudské kosti so stopami rezania či oškrabovania, ktoré sa interpretujú ako doklad kanibalizmu (Šiška 1986, 219-221; 1995, 45-46). S nepokojmi a s následným kolapsom bukovohorskej kultúry sa spájajú aj bukovohorské nálezy, ktoré nachádzame na vysokých a ťažko dostupných vrchoch.

Proti tejto teórii však môžeme vzniesť niekoľko námietok. V prvom rade bežné klimatické zmeny, ktoré nesúvisia s náhlymi katastrofickými udalosťami, sa z hľadiska života jednotlivca prejavujú veľmi pomaly. Historické populácie na nich väčšinou reagujú viac-menej podvedome, postupným presídlením do oblastí s vhodnejšími prírodnými podmienkami. Preceňujú sa aj nálezy ľudských kostí so stopami rezania či oškrabovania. Ak aj boli tieto kosti zbavované mäkkého tkaniva, neznamená to automaticky, že získané mäso bolo aj konzumované. No ak aj pripustíme, že naozaj ide o doklady kanibalizmu, stále nie je možné rozhodnúť, či sa k nemu obyvatelia sídliska uchýlili v dôsledku

hladomoru, alebo či ho praktikovali z rituálnych dôvodov. Nakoniec ani bukovohorské nálezy z výšinných polôh nemôžeme spájať výhradne s katastrofickými udalosťami. Nemáme totiž žiadne dôkazy o bukovohorskom opevnení, nepoznáme zástavbu týchto polôh, nevieme ako dlho sa využívali ani to ako zanikli.

V povodí hornej Torusy môžeme k výšinným sídliskám bukovohorskej kultúry zaradiť vrch Várhed' v katastri obce Močidl'any (Budinský-Krička 1961, 360-361; Kat. 29) a Šarišský hradný vrch (Slivka 1982a, 145-147; Kat. 66). Na oboch lokalitách sa bukovohorské nálezy zistili pri výskume mladších, stredovekých fortifikácií.

Po zániku bukovohorského osídlenia sa zdá, že niektoré podhorské a horské regióny severovýchodného Slovenska zostali na dlhšiu dobu vyľudnené. Platí to aj o povodí hornej Torusy, odkiaľ doteraz nemáme nálezy, ktoré by bolo možné s istotou datovať do mladého neolitu alebo na začiatok eneolitu. Na Východoslovenskej nížine sa v tomto období stretávame s materiálom ktorý sa označuje ako postbukovohorský zemplínsky typ (Vizdal 1998, 93-94). Ten obsahuje dožívajúce prvky bukovohorskej kultúry, prvky skupiny Szakálhát a vypichovanú keramiku poľskej skupiny Samborzec. Spomenutá poľská keramika sa na Východoslovenskú nížinu dostala nepochybne pozdĺž východoslovenských riek. Môže sa preto objaviť aj na severovýchodnom Slovensku. Rovnakou cestou sa do priestoru Východoslovenskej nížiny dostala aj o niečo mladšia vypichovaná keramika malickej kultúry, ktorú spolu so zakarpatským pazúrikom nachádzame už v sprievode o niečo mladšieho potiského a polgárskeho materiálu (Vizdal 1998, 94-95).

Z hľadiska štúdia postbukovohorského osídlenia v povodí hornej Torusy sa ako perspektívna javí predovšetkým poloha Veľký Šariš – terasa nad Dzikovým potokom (Blahuta 1963, 169; Budinský-Krička 1974, 86-89, 91; Vizdal/Derfiňák 2004, 201; 2006, 213). Z tejto lokality sa totiž okrem nálezov skupiny Tiszadob a nálezov bukovohorskej kultúry, uvádza aj materiál, ktorý by mohol patriť potiskej a „lengyelskej“ kultúre. O prítomnosti potiskej kultúry sa uvažovalo aj v prípade polohy Veľký Šariš-športový areál. Existuje teda možnosť, že povodie hornej Torusy bolo, nanajvýš s krátkou prestávkou, aspoň riedko osídlené aj v mladom neolite.

4.4 Eneolit (cca 4400 - 2300 pred Kr.)

Z geologicko-klimatického hľadiska patrí toto obdobie do fázy epiatlantik, ktorú charakterizuje striedanie vlhkých oceánskych a suchých kontinentálnych výkyvov.

Tradične sa predpokladá, že po zániku bukovohorskej kultúry zostali podhorské a horské oblasti severovýchodného Slovenska vyľudnené. V poslednom čase sa ale

objavujú náznaky postbukovohorského, neskoroneolitického osídlenia (viac v závere predchádzajúcej kapitoly): Z povodia hornej Torysy ale zatiaľ nepoznáme materiál, ktorý by bolo možné datovať na začiatok starého eneolitu. Stretávame sa tu až so skupinou Lažňany (Mapa 16), ktorá predstavuje lokálnu faciu z konca polgárskeho kultúrneho komplexu. Koniec tohto komplexu sa zároveň považuje za koniec starého eneolitu na východnom Slovensku.

Aj v období skupiny Lažňany sa údolia východoslovenských riek využívali na spojenie s oblasťami na druhej strane karpatského oblúka. Svedčí o tom aj jantárový korálik z eponymného pohrebiska tejto skupiny.

Stredný eneolit v povodí hornej Torysy reprezentuje materiál bádenskej kultúry (Mapa 17). Môžeme tu počítať už s jej najstarším, boľerázkym stupňom, čo naznačujú nálezy získané v Prešove – Šarišských Lúkach (Šiška 1995, 51-52).

Bádenská kultúra zjednocuje rozsiahle územia strednej Európy. Veľký územný rozsah a rôzne kultúrne podložie v jednotlivých oblastiach ale spôsobili, že táto, na prvý pohľad jednotná kultúra, mala veľké množstvo regionálnych variant.

Osídlenie bádenskej kultúry sa na východnom Slovensku javí ako veľmi husté a je charakteristické tým, že preniká aj do vyššie položených podhorských a horských oblastí. Pravdepodobne s touto kultúrou je možné spájať aj eneolitické nálezy nad líniou Sabinov-Drienica (Mapa 15). V súčasnosti tento materiál reprezentuje najstaršie známe poľnohospodárske osídlenie v tejto časti povodia. Intenzívnejšiu kolonizáciu podhorských a horských oblastí pravdepodobne umožnil aj intenzívnejší chov hovädzieho dobytku, spojený s využitím zvierat na produkciu mlieka. Prevala hovädzieho dobytku je doložená aj na bádenskom sídlisku v polohe Šarišské Michal'any – Fedelemka (Kat. 53), kde v neolite prevládali ošípané. Ku kolonizácii uvedených oblastí určite priamo či nepriamo prispelo aj zavádzanie dobytkom ľahaného oradla, ktoré umožnilo rýchlejšiu kultiváciu pôdy. V úvislosti s tým môžeme predpokladať aj zväčšovanie plochy polí.

Pre bádenskú kultúru je charakteristické aj obsadzovanie výšinných polôh a budovanie opevnených osád. V povodí hornej Torysy máme opevnenie doložené iba na lokalite Šarišské Michal'any – Fedelemka (Šiška 1995, 47, Kat. 53), kde mohutná priekopa pretínala šíju malého nízkeho ostrohu. Nedá sa preto hovoriť o výšinnej polohe v pravom slova zmysle. Predpokladá sa, že z vykopanej zeminy bol navŕšený val, ktorý sa zrejme nepodarilo zachytiť. Osídlenie výšin lepšie dokumentuje materiál z vrcholovej plošiny Šarišského hradného vrchu (Kat. 66). Valové opevnenie, ktoré obopína stredoveký hrad, je však datované až do obdobia gávskej kultúry.

Na bádenskom sídlisku Šarišské Michaľany – Fedelemka sa stretávame aj s najstaršími známymi medenými výrobkami v povodí hornej Torusy (Šiška 1995, 50). Konkrétne sa jedná o úzke dlátko a drôtený predmet v podobe drobnej náušnice. Z hľadiska regiónu ide o výnimočné predmety. Zároveň sú ale veľmi jednoduché a preto je ťažké jednoznačne určiť ich pôvod. Lepšie môžeme kontakty tohto sídliska sledovať na surovinách používaných pri výrobe kamennej štiepanej industrie. Využíval sa hlavne kvalitný miestny radiolarit, no vyskytol sa aj kremeň juhopoľského pôvodu a niekoľko artefaktov bolo vyrobených aj z obsidiánu pochádzajúceho najskôr z oblasti Zemplínskych vrchov. Spomenuté importované suroviny potvrdzujú, význam údolia hornej Torusy, ako prirodzeného koridoru medzi Karpatskou kotlinou a južným Poľskom, aj v strednom eneolite.

Po rozpade bádenskej kultúry sa na jej bývalom teritóriu objavuje pestrá paleta lokálnych kultúrnych skupín, ktoré označujeme ako mladoeneolitický kultúrny komplex. Na východoslovenskej nížine a v Košickej kotline sa v tomto období vyčleňuje skupina Nyírség-Zatín. O prítomnosti tejto skupiny sa uvažuje aj na niektorých lokalitách v povodí hornej Torusy (Mapa 18). Možnosť výskytu tejto skupiny v povodí hornej Torusy podporujú aj ďalšie nálezy zo susedného Spiša a z južného Poľska (Bátora 1983, 177).

V hornatých oblastiach severovýchodného Slovenska sa v mladom eneolite stretávame so skupinou východoslovenských mohýl. Jej sídliská nepoznáme, no pripisuje sa jej viac ako 350 mohýl. Väčšina z nich sa tiahne v dlhých radoch po hrebeňoch Ondavskej vrchoviny. Za západnú hranicu výskytu týchto mohýl sa považuje povodie hornej Torusy, konkrétne mohyly na lokalite Malý Šariš – Cemjata (Budinský-Krička 1967b, 278). Východnú hranicu rozšírenia východoslovenských mohýl tvoria v súčasnosti rieky Cirocha a Laborec, no zvyknú sa k nim priradovať aj niektoré mohyly z Podkarpatskej Ukrajiny. Južnú hranicu predstavujú mohyly v katastroch obcí Budimír (Budinský-Krička 1967b, 278) a Trhovište (Budinský-Krička 1967b, 307). Na severe mohylníky neprekračujú líniu Bardejov – Komárov – Kurima – Radoma – Tokajík – Vyšná Sitnica – Pakostov (Budinský-Krička 1967b, 325).

Vyššie vymedzené hranice skupiny východoslovenských mohýl ale veľmi pravdepodobne odrážajú skôr zachovalosť mohylových násypov v trvale zalesnených oblastiach, než reálne rozšírenie týchto nálezov v praveku. Väčšina akýchkoľvek mohýl v poľnohospodársky intenzívne využívaných oblastiach bola totiž úplne zničená orbou. Platí to zvlášť pre birituálne mohyly východoslovenského typu. Telesné pozostatky a veľmi skromné milodary v nich spočívajú priamo na povrchu niekdajšieho terénu a len zriedka sa

objavujú plytko zahĺbené hroby. Na mieste rozoraného násypu tak zostane iba zopár bližšie neurčitelných pravekých črepov a niekoľko kusov kamennej štiepanej industrie, ktoré budú pri povrchovom zbere s najväčšou pravdepodobnosťou interpretované ako nevýrazné stopy sídelných aktivít. Ojedinelé zachované mohylové násypy sa však zistili aj na Východoslovenskej nížine, v Košickej kotline a ďalších oblastiach. Ich výskum sa ale buď neuskutočnil alebo boli datované do mladších období. K mohylám východoslovenského typu boli priradené iba dva mohylové násypy zo Zemplína (Budinský-Krička 1991, 100).

V povodí hornej Torysy, sa s mohylami východoslovenského typu stretávame na chrbtoch a svahoch tret'ohorných vulkanitov v okolí obce Kanaš, ktorá patrí do katastra Veľkého Šariša. Celkovo tu evidujeme 3 skupiny mohýl (Mapa 18). V dvoch z nich sa odkrylo po jednom mohylovom násype, pričom v jednom sa našiel popolnicový hrob. Je to jediný známy prípad, kedy boli v mohyle východoslovenského typu pozostatky spopolneného jedinca uložené v urne. Výzdoba urny dokonca pripomína výzdobu bádenskej kultúry (Budinský-Krička 1967b, 330). Odkryté mohyly poskytli inak iba veľmi skromné nálezy.

V jednej z mohýl odkrytých v Kanaši sa našiel aj patinovaný rohovec, ktorý L. Bánesz označil ako paleolitický. V tejto súvislosti je potrebné upozorniť na fakt, že ten istý autor zaradil polovicu úštepov z východoslovenských mohýl, konkrétne 227 kusov, do paleolitu. Je to príliš veľké množstvo na to, aby to bolo možné vysvetliť náhodnou prímiesou pri stavbe mohýl. Spomenutý autor sa tento výsledok snaží interpretovať ako doklad zberu a reutilizácie paleolitickej industrie v období eneolitu (Budinský-Krička 1967b, 345). Je však ťažké si predstaviť, ako by mohla byť industria zbieraná v takom veľkom množstve, keď drvivá väčšina paleolitických staníc bola v čase eneolitického osídlenia prekrytá mladšími uloženinami a vegetačným krytom. Z logického hľadiska je oveľa pravdepodobnejšie, že pri vyhodnocovaní štiepanej industrie došlo k chybe. V tom čase sa totiž prítomnosť patiny na štiepanej industrii vnímala ako znak jej veľmi vysokého veku. Väčšina neforemných patinovaných úštepov z východoslovenských mohýl tak bola pravdepodobne automaticky zaradovaná do paleolitu. Neskôr sa ale zistilo, že patina sa relatívne často objavuje aj na mladšej neolitickej či eneolitickej štiepanej industrii.

Regionálne aj nadregionálne kontakty skupiny východoslovenských mohýl sa odrážajú aj v surovinách použitých na výrobu kamennej industrie. Zakarpatské suroviny reprezentuje nadbužský rohovec a šwieciechowski pazúrik. Vzťah k oblasti na druhej strane karpatského oblúka dokumentujú tiež sekerky zhotovené plošnou retušou, čo je technológia typická práve pre nabužskú oblasť (Budinský-Krička 1967b, 351).

V mohylách sa vyskytovali tiež sekerky vyrobené z vulkanického tufitu, ktorého zdrojom boli najskôr východoslovenské vulkanity. K výnimočne zastúpeným horninám patrí opál, krištáľ a chalcedón (Budinský-Krička 1967b, 345). Zdrojom opálu sú Slanské vrchy. Z oblasti Zemplínskych vrchov na slovensko-maďarskom pomedzí pochádzajú zase ojedinelé nálezy obsidiánovej suroviny. Väčšinu industrie z východoslovenských mohýl však tvoria kusy vyrobené z miestnych, často menej kvalitných surovín.

Skupina východoslovenských mohýl sa priradzuje k okruhu východnej šnúrovej keramiky, pričom za jej základ sa považujú skupiny prikarpatských kurhanov v povodí Sanu a Dnestra (Budinský-Krička 1991, 104). Jej vzťah k nadkarpatskému priestoru sa odráža v už spomínanej kamennej industrii. V mohylách ale pozorujeme aj domáce, vnútrokarpatské prvky. Výzdoba urny z mohyly v Kanaši dokonca pripomína výzdobu bádenskej kultúry, na základe čoho sa uvažuje o kontakte medzi stredoeneolitickým bádenským osídlením a mladoeneolitickou skupinou východoslovenských mohýl (Budinský-Krička 1967b, 330). Za vnútrokarpatský prvok sa považuje aj žiarový rítus, ktorý v tejto časti Karpatkej kotliny pretrváva už od staroeneolitickej skupiny Lažňany. Nie je jasné, či skupina východoslovenských mohýl zasahovala aj na Východoslovenskú nížinu, no importovaný obsidián poukazuje minimálne na kontakt s oblasťou Zemplínskych vrchov. Nevyjasnený vzťah tejto skupiny k súvekému osídleniu na Východoslovenskej nížine ale znemožňuje presnejšie posúdiť vzťah k mohylám s okrovými hrobmi v severovýchodnom Maďarsku, prípadne k podobným mohylám v Rumunsku. Na druhej strane ale všetky súveké skupiny mohýl pozdĺž severovýchodnej, východnej a južnej časti karpatského oblúka vykazujú určité spoločné znaky a vo všeobecnosti sa dávajú do súvislosti s kultúrnym prostredím stepného a lesostepného pásma východnej Európy. O určitom vzťahu východoslovenských mohýl k tomuto prostrediu svedčia aj kostry spočívajúce na chrbte, s nohami rozloženými v podobe rombu. Hroby s takto uloženými kostrami nachádzame aj v juhoruskom stepnom a lesostepnom pásme, konkrétne v skupine okrových hrobov (Budinský-Krička 1967b, 331).

Na podrobnejšiu rekonštrukciu prírodného prostredia v povodí hornej Torysy v období eneolitu nemáme dostatok údajov. Približnú predstavu si môžeme utvoriť iba na základe analýzy uhlíkov získaných počas výskumov skupiny východoslovenských mohýl na severovýchodnom Slovensku (Budinský-Krička 1967b, 347). Až na výnimky patrili všetky uhlíky dubu a buku. Výnimku predstavujú uhlíky hrabu, brestu, borovice a liesky. V jednom prípade bol určený rod *Prunus*, pod ktorý patria trnky, čerešne a slivky.

V mladom eneolite povodí hornej Torysy nachádzame mohyly východoslovenského typu, ktoré ležia v južnej časti sledovaného územia na chrbtoch treťohorných vulkanitov, no zároveň približne v tom istom priestore, v údolí, v blízkosti rieky, zisťujeme aj nálezy skupiny Nyírség-Zatín (Mapa 18). Predmety a prvky blízke tejto naposledy spomenutej skupine nachádzame aj v inventári mohýl (Budinský-Krička 1967b). Vo všeobecnosti sa obe skupiny považujú za súčasné. V tejto súvislosti je potrebné ešte raz pripomenúť aj dve mohyly zo Zemplína, teda z teritória skupiny Nyírség-Zatín, ktoré boli zaradené k východoslovenskému typu (Budinský-Krička 1991, 100). Pritom literatúra uvádza, že hrobové nálezy skupiny Nyírség-Zatín nepoznáme. Výskyt oboch skupín nálezov v uzavretom údolí hornej Torysy by mohol pomôcť pri vyjasnení ich vzájomných vzťahov.

4.5 Doba bronzová (cca 2300 – 750 pred Kr.)

Z geologicko-klimatického hľadiska patrí staršia a stredná doba bronzová do fázy epiatlantik, ktorú charakterizuje striedanie vlhkých oceánskych a suchých kontinentálnych výkyvov. Mladšia a neskorá doba bronzová ale už patrí do nasledujúceho subboreálu, ktorý po počiatočnom suchom a teplom období priniesol privalové dažde (Furmánek/Veliačik/Vladár 1991, Kapitola 3).

V povodí hornej Torysy takmer úplne chýbajú nálezy zo staršej doby bronzovej. Zaradujú sa sem len nálezy z polohy Ostrovany – pri kaštieli (Lamiová-Schmiedlová, M. 1964, s. 240; Kat. 37).

V staršej dobe bronzovej sa na východnom Slovensku z podložia skupiny Nyírség-Zatín formuje koštianska kultúra s ktorou sa stretávame predovšetkým v južnej časti Košickej kotliny. Táto kultúra sa priradzuje k prikarpatskému epišnurovému komplexu rozšírenému hlavne na sever od karpatského oblúka (Furmánek/Veliačik/Vladár 1991. Kapitola 4.1.4). Kultúrne ovplyvnenie juhu východného Slovenska, ktoré prišlo spoza Karpát na začiatku staršej doby bronzovej, nám umožňuje predpokladať určitý pohyb obyvateľstva aj v údoliach východoslovenských riek.

V mladšom úseku staršej doby bronzovej zase preniká klasická otomanská kultúra z karpatskej Kotliny do južného Poľska (Bátora 1983, 185). Význam tejto trasy dobre dokumentujú aj bohaté nálezy zo známych opevnených osád otomanskej kultúry (Furmánek/Veliačik/Vladár 1991, Kapitola 5.1.3.1). Najbližšou k povodiu hornej Torysy je osada v Spišskom Štvrtku. Materiálna kultúra týchto osád sa často porovnáva s mykénskym prostredím, resp. všeobecne s kultúrou východného Stredomorja. O kontaktoch s juhovýchodom svedčia viaceré kultúrne importy aj importy artefaktov.

Zvlášť významný je železný predmet z tzv. kultovej studne otomanskej kultúry v Gánovciach, ktorý sa často uvádza ako najstarší známy železný predmet v strednej Európe. Je datovaný výdrevou studne, ktorej vek bol pomocou metódy C14 určený na $1\ 465 \pm 35$ rokov pred Kr.

Na konci staršej doby bronzovej v tzv. koziderskom horizonte dochádza k zániku opevnených osád zo staršej doby bronzovej s čím pravdepodobne súvisí aj množstvo uložených a už nevyzdvihnutých bronzových depotov z tohto obdobia. Hlboké kultúrno-spoločenské zmeny na východnom Slovensku naznačuje aj prechod od kostrového k žiarovému spôsobu pochovávania.

Na začiatku strednej doby bronzovej sa na východnom Slovensku objavujú kultúry juhovýchodných popolnicových polí (Furmánek/Veliačik/Vladár 1991, Kapitola 4.4.2.). Konkrétne sa jedná o kultúru Suciú de Sus, rozšírenú na Východoslovenskej nížine a pilinskú kultúru, ktorá sa v tomto období vyskytuje na zvyšnom území východného Slovenska a ktorá zasiahla aj na poľské územie. Husté pilinské osídlenie v oblasti Slovenského Rudohoria a početné nálezy bronzových depotov sa spájajú s kontrolou a využívaním východoslovenských ložísk medenej rudy (Furmánek/Veliačik/Vladár 1991, 139). V jednom zo spišských depotov sa vyskytol aj jantár, ktorý dokumentuje kontakt s Pobaltím a olovo, ktoré zase poukazuje na kontakty s južnejšie položenými oblasťami.

Ak v okolí Slovenského Rudohoria naozaj existovalo metalurgické centrum, potom môžeme predpokladať, že pohyb ľudí v údolí hornej Torysy dosiahol v tomto období jeden zo svojich vrcholov. Tomu ale odporujú doterajšie archeologické nálezy. Zo sledovaného priestoru totiž zatiaľ poznáme iba málo početné nálezy tejto kultúry, väčšinou dokonca s neitým kultúrnym zaradením. Ako o pilinských sa ale hovorí aj o dvoch žiarových hrobách, ktoré boli porušené pri zemných prácach v polohe Gregorovce – Kúty, pričom sa uvažuje, že by mohli byť súčasťou väčšieho pohrebiska (Budinský-Krička 1974, 90; Kat. 9.).

Na začiatku mladšej doby bronzovej nahradila východoslovenské stredobronzové kultúry gávská kultúra, pre ktorú je okrem iného charakteristické aj budovanie hradísk. Ide ale o jav, ktorý je typický aj pre ďalšie kultúry mladšej a neskorej doby bronzovej. Môžeme ho pozorovať aj na susedom lužickom teritóriu.

Opevnenia gávskej kultúry nachádzame v povodí hornej Torysy na vysokých vulkanických kužeľoch, na južnom okraji sledovaného územia. Jedná sa o hradisko na vrcholovej plošine Šarišského hradného vrchu (Kat. 66) a o opevnenie na temene a úpäti

vrchu Lysá stráž (Kat. 61). Skromný materiál však poznáme aj z hradiska Hradova hura v katastri obce Bodovce (Kat. 1).

Na severné, stredné a severozápadné Slovensko približne od strednej doby bronzovej zasahuje komplex lužických popolnicových polí, ktorý sa v tomto priestore udržiava až do doby halštatskej (Furmánek/Veliačk/Vladár 1991, Kapitola 4.4.2). V čase maximálneho rozšírenia na konci mladšej a v neskorej dobe bronzovej, ovplyvňuje aj osídlenie na severovýchodnom Slovensku. V mladšej dobe bronzovej nachádzame lužický materiál na Spiši a v neskorej dobe bronzovej ho dokonca evidujeme až v južnej časti Košickej kotliny. Je možné, že s týmto zásahom súvisí aj keramický zlomok blízky lužickej kultúre nájdený na novo zistenej polohe Šarišské Michaľany – Giraš 1 (Kat. 54).

Hranica medzi lužickou a gávskou kultúrou je zatiaľ nejasná. Určiť kultúrne hranice presnejšie je väčšinou takmer nemožné, pretože prvky jednotlivých kultúr sa v širšej hraničnej oblasti prelínajú. Navyše musíme počítať aj s posunmi hranice v priebehu času. K takejto ťažko definovateľnej hraničnej oblasti patrí aj povodie hornej Torusy.

V závere doby bronzovej, okolo prvej polovice 8. storočia pred Kr. sa v Karpatskej kotline objavujú predmety, ktorých pôvod sa hľadá v nomádskom prostredí severného Pričernomoria. Tieto predmety sa často spájajú s historicky doloženými etnikami Trákov a Kimérov. Hovoríme preto o tzv. tráko-kimérskom horizonte.

4.6 Doba halštatská (cca 750 – 450 pred Kr.)

Z geologicko-klimatického hľadiska patrí doba halštatská do fázy subatlantik, ktorá sa vyznačuje približne dnešnými teplotami a pomerne vlhkým podnebím.

Po tráko-kimérskom horizonte, v druhej polovici 8. storočia pred Kr., sa pod silným juhovýchodným vplyvom na zvyškoch kultúr popolnicových polí sformovali nové stredoeurópske kultúry staršej doby železnej.

Na východnom Slovensku sa hneď na začiatku doby halštatskej objavuje kuštanovická kultúra rozšírená v hornom Potisí. Za jej nositeľov sa v minulosti považovali Skýti, dnes sa označuje ako severotrácka. V kuštanovickej kultúre nachádzame staršie domáce prvky, no charakteristické sú pre ňu hlavne prvky nomádskej kultúry z čiernomorskej oblasti. Kuštanovická kultúra pretrvala na Slovensku až do obdobia okolo roku 300 pred Kr., teda do staršej doby laténskej.

Na severnom Slovensku pokračuje počas celej doby halštatskej plynulý vývoj lužických popolnicových polí, ktoré zanikajú naraz s kuštanovickou kultúrou.

Povodie hornej Torysy predstavovalo v halštatskom období okrajovú zónu, kde ďalej prežívala gávska kultúra pozmenená vplyvmi z lužického, kyjatického aj kuštanovického prostredia (Mapa 21). Plynulý vývoj osídlenia tu teda pokračoval až do príchodu laténskej kultúry.

Vyššie uvedené závery vychádzajú predovšetkým z výskumu osídlenia v priestore vulkanického kužeľa Lysá Stráž v katastri obce Terňa (Budinský-Krička/Miroššayová 1992, 47-76). Na juhovýchodnom úpätí vrchu, na plošine, ktorú z južnej strany ohraničuje valovitý útvar, sa zistil sídliskový materiál datovaný do stupňov Ha B, Ha C a Ha D. Podobné nálezy sa zistili aj pri výskume valového opevnenia na temene vrchu.

Osídlenie z neskorej doby bronzovej až doby halštatskej zachytávame aj na susedných vulkanických kuželloch. Patrí k nim aj Šarišský hradný vrch (Katalóg 66). Vonkajšiu hradbu stredovekého hradu, postaveného na vrcholovej plošine, obopína valové opevnenie, ktorého násyp v spodnej časti obsahoval keramický materiál gávskej kultúry (Slivka 1982, 150-152). Rovnako bol datovaný aj materiál z polohy Pod Baňu (Kat. 70), ktorá sa nachádza na severovýchodnom úpätí hradného vrchu (Budinský-Krička 1974, 90; Slivka 1982a, Obr. 8; Karabinoš/Vizdal 2007, 102-103).

Nálezy pripisované gávskej kultúre evidujeme aj na terasovitom zosuve humusovitej pôdy, ktorý sa rozprestiera v dĺžke asi pol kilometra na svahu tretieho vulkanického kužeľa s názvom Stráž (Budinský-Krička 1977, 74; Kat. 80).

Materiál gávskej kultúry nachádzame aj na ďalších hradiskách mimo priestoru vyššie opísaných vulkanitov. Môžeme sem zaradiť lokality Bodovce – Hradova hura a Močidl'any – Várhed'. Na oboch týchto vrcholoch boli v neskoršom období vybudované stredoveké fortifikácie, ktoré porušili staršie situácie.

4.7 Doba laténska (450 – prelom letopočtu)

Z geologicko-klimatického hľadiska patrí doba laténska do fázy subatlantik, ktorá sa vyznačuje približne dnešnými teplotami a vlhkým podnebím.

V dôsledku expanzie laténskej kultúry vzniká v staršej dobe laténskej v Potisí a Sedmohradsku samostatná laténska enkláva, v ktorej sa objavuje veľa svojráznych prvkov staršieho domáceho pôvodu (Pieta 2008, 29). Na jej okraji sa nachádzalo aj dnešné územie východného Slovenska. Spony z tohto obdobia sa objavili aj na rozsiahlom hradisku v Zádieli (Pieta 2008, 21). Na ostatnom území, kam expanzia nezasiahla, sa ďalej vyvíjalo staršie halštatské obyvateľstvo, patriace kultúrne k severotráckemu okruhu.

V strednej dobe laténskej, teda približne koncom 3. a začiatkom 2. storočia pred Kr., sa na východnom Slovensku, na úkor pôvodnej domácej kultúry, rozširuje laténske teritórium na sever a západ (Pieta 2008, 29). Príkladom tohto severného pohybu je aj výšinná poloha Obišovce – Stráž, ktorá sa nachádza na strategickom mieste, kde tok Hornádu vstupuje do Košickej kotliny. Z tejto lokality pochádza významná kolekcia bronzových predmetov zo stupňov C1 a C2 s väzbami na juhopanónske prostredie. V tom istom období, teda v strednej dobe laténskej, sa objavuje aj koncentrácia osídlenia v okolí Prešova (Pieta 2008, 29).

V strednej dobe laténskej sa na východnom Slovensku objavujú dácke razby ale aj typy mincí rozšírené v severnom Maďarsku (Pieta 2008, 23).

Prvky dáckej kultúry sú pre laténsku kultúru v Sedmohradsku a hornom Potisí typické. Súčasťou tohto kultúrneho priestoru bola minimálne aj južná časť východného Slovenska. Hospodárska prosperita tejto oblasti sa prejavila vznikom nových centier, ktoré sa udržali až do polovice 1. storočia po Kr. (Pieta 2008, 45). Potom síce dochádza k určitému prerušeniu hospodársko-politického rozvoja, ale zmiešaná tzv. ketlo-dácka kultúra v priestore východného Slovenska prežíva až do druhej polovice 2. storočia po Kr., kedy do tohto priestoru zasiahla przeworská kultúra z územia dnešného Poľska.

V povodí hornej Torusy dokumentujú prechod z doby halštatskej do doby laténskej nálezy z polohy Ostrovany-nad Imunou (Kat. 36) datované do stupňov Ha D a Lt A (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1990, 105-106; 1993, 79-80). Na prelom doby halštatskej a laténskej bol datovaný aj depot korálikov a šiestich bronzových náramkov, ktorý sa údajne našiel na severovýchodnom úpätí Šarišského hradného vrchu (Tomášová 2001, 202; Kat. 70).

Na vyššie opísané nálezy nadväzujú keramické fragmenty nájdené v blízkosti kameňolomu na západnom svahu vrchu Lysá stráž v katastri obce Hubošovce (Kat. 61). Na týchto zlomkoch bol použitý podobný ornament, aký nachádzame na predpúchovských pamiatkach zo severného Slovenska datovaných do stupňov Lt B a Lt C (Budinský-Krička/Miroššayová 1992, 60).

Nálezy zo strednej, prípadne neskorej doby laténskej pochádzajú aj z katastra obce Ražňany (Pieta/Soják 2008, 122-124; Kat. 45).

Objekt datovaný do neskorej doby laténskej poznáme z intravilánu obce Kanaš (Budinský-Krička 1984, 56; Budinský-Krička/Miroššayová 1987, 41-52), ktorá leží v katastri mestečka Veľký Šariš. Základom pre datovanie tohto objektu sú na kruhu vytáčané misky výraznej esovitej profilácie s von vyhnutým zosilneným okrajom (Obr.

81). Na základe týchto nálezov bol objekt datovaný do stupňa Lt D, no nedá sa vylúčiť ani to, že pochádza z konca predchádzajúceho stupňa. Neskorolátenský materiál poznáme aj z ďalšej neďalekej polohy Veľký Šariš – terasa nad Dzikovým potokom (Budinský-Krička 1974, 91; Kat. 84) a z katastra obce Ražňany (Kat. 45). Využívanie vrcholovej plošiny Šarišského hradného vrchu (Kat. 66) v tomto období zase dokazujú nálezy neskorolátenskej grafitovej keramiky (Slivka 1982a, 156).

Bližšie nedatované nálezy z doby laténskej poznáme aj z polohy Veľký Šariš – športový areál (Tomášová/Karabinoš 2006, 195-196) a z polohy Medzany – pod Kamencom (Budinský-Krička 1984, 55-56).

Všetky vyššie zmienené laténske lokality sa nachádzajú v širokom údolí južne od línie Sabinov-Ražňany (Mapa 22), a podobne ako halštatské (Mapa 21), koncentrujú sa hlavne v okolí vulkanitov na južnom okraji sledovaného územia. Otázkou ale zostáva, či je tento obraz odrazom dobovej reality alebo či je dôsledkom nerovnomernej aktivity odborníkov v danom priestore. Podľa môjho názoru sa jedná o kombináciu oboch faktorov. Za väčšinu archeologických nálezov v tomto priestore vďačíme prvým spolupracovníkom prešovského múzea, ktorých aktivity sa nepochybne odohrávali častejšie v širšom okolí mesta, ku ktorému môžeme počítať aj dolnú časť sledovaného povodia s laténskymi nálezmi. Na druhej strane sa však početné archeologické nálezy v okolí Prešova často spájajú aj s prešovskými ložiskami soli. Prirodzenou hranicou medzi týmito ložiskami a vyššie položeným údolím hornej Torusy je zhluk vysokých vulkanických kužeľov. V tomto, z hľadiska modelácie krajiny, atraktívnom priestore sa nachádza aj ľahko kontrolovateľný prielom Torusy. Ten tvorí prirodzenú vstupnú bránu do údolia hornej Torusy, ktorým vedie dôležitá cesta na Spiš a do južného Poľska.

V laténskom období ovplyvňovala povodie hornej Torusy aj púchovská kultúra vyvíjajúca sa v severnej hornej časti stredného a západného Slovenska na postlužickom základe pod vplyvom laténskej kultúry. Tá dosiahla svoj maximálny územný rozsah v neskorolátenskom stupni D1, kedy do jej sféry patril aj susedný Spiš (Pieta 2008, 57). Už na rozhraní neskorolátenských stupňov D1/D2 ale pozorujeme prvý horizont zániku púchovských hradísk. Druhý sa objavuje až v období vlády cisára Tibéria (cisárom 14 – 42 po Kr.). V súvislosti s druhým zánikovým horizontom sa uvažuje o expanzii Svébov alebo o rozširovaní sféry vplyvu przeworskej kultúry (Pieta 2008, 58). V staršej dobe rímskej už púchovské hradiská neboli využívané. Teritórium tejto kultúry sa značne zredukovalo a aj neskôr sa ďalej zmenšovalo. Púchovská kultúra ale definitívne zaniká až v období markomanských vojen v druhej polovici 2. storočia po Kr. (Pieta 2008, 59).

4.8 Doba rímska a sťahovanie národov (1. – 5. storočie po Kr.)

Z geologicko-klimatického hľadiska patrí doba rímska do fázy subatlantik, ktorá sa vyznačuje približne dnešnými teplotami a vlhkým podnebím.

Okolo prelomu letopočtu sa hranica rímskej ríše posunula k strednému Dunaju a rímska kultúra začala intenzívnejšie ovplyvňovať populácie v naddunajskom priestore. V archeologickom materiáli sa to prejavuje v prísune kvalitných rímskych výrobkov. Tieto importované predmety nenachádzame iba v bezprostrednej blízkosti hranice, ale posúvali sa aj do odľahlejších oblastí barbarika.

Povodie hornej Torysy sa na počiatku doby rímskej nachádzalo na hranici dvoch kultúrnych celkov. V rovinných oblastiach na juhu východného Slovenska plynule pokračoval vývoj tzv. keltsko-dáckej kultúry z predchádzajúceho obdobia. Susedný hornatý Spiš zase patril do okruhu púchovskej kultúry. Na začiatku 2. storočia po Kr., po podrobení Dácie cisárom Trajánom, ustúpila pravdepodobne časť tamojšieho obyvateľstva do severnejších oblastí (Kolník 1971, 529). Môžeme teda teoreticky počítať aj s príchodom novej vlny dáckeho obyvateľstva na územie východného Slovenska. Približne v druhej polovici 2. storočia, ale pravdepodobne ešte pred zánikom púchovskej kultúry, zasiahla na východné Slovensko przeworská kultúra z územia dnešného Poľska (Kolník 1971, 525). Tento zásah sa niekedy spája s ťažením vandalských Hasdingov. Druhá polovica 2. storočia po Kr. je známa hlavne markomanskými vojnami počas ktorých zaniká aj púchovská kultúra. V závere 2. storočia po Kr. sa už ale v keramike z východného Slovenska nedá rozlíšiť ani przeworská a dácka zložka, ktoré splynuli do jednotného kultúrneho prejavu (Luščíková, 77-95).

Povodie hornej Torysy bolo v dobe rímskej pomerne husto osídlené (Mapa 23). Vyslovene do staršej doby rímskej môžeme zaradiť nálezy dokumentujúce už vyššie spomenutý zásah przeworskej kultúry. Tie poznáme z lokalít Veľký Šariš-športový areál (Katalóg 75) a Ostrovany-nad Imunou (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999, 99.; Kat. 36). Z katastra obce Ostrovany sa uvádzajú aj „dácke sídliskové objekty“ (Luščíková 2007, 85). Jednoznačne do staršej doby rímskej je možné zaradiť tiež zlomok terry sigillaty z polohy Gregorovce-Lány (Kat. 10), datovaný do druhej polovice 2. storočia (Budinský-Krička 1974, 92-93). Nálezy zo staršej doby rímskej sa uvádzajú dokonca aj z vrcholovej plošiny Šarišského hradného vrchu (Slivka 1982a, 156; Kat. 66).

Najstaršími a zároveň najvýznamnejšími nálezmi z mladšej doby rímskej sú predmety z bohatých hrobov z obce Ostrovany. Inventár prvého z nich bol objavený v roku 1790. Neskôr v roku 1850 bol, údajne na tom istom mieste, nájdený aj druhý rovnako bohatý

hrob (Henszlmann 1865, 89-96). Výber predmetov z prvého nálezku je dnes uložený v Kunstihistorickom múzeu vo Viedni, no zvyšok inventára bol roztavený. Predmety z druhého nálezku sa dostali do Národného múzea v Budapešti. Jednotlivé súčasti hrobového inventára predstavujú výnimočné kusy rímskeho umeleckého remesla a preto sa často objavujú v štúdiách pojednávajúcich o rímskych importoch (Kolník 1984, Jílek, 2005). Nedávno bola publikovaná práca P. Prohászku v ktorej autor zhromaždil všetky dostupné informácie o nálezových okolnostiach a o ďalších osudoch oboch nálezov (Prohaszka 2006). Na základe týchto informácií dospel k názoru, že všetky predmety tvoria inventár jedného hrobu odkrytého na dvakrát. V tom prípade by sa, podľa súčasných poznatkov, jednalo o najbohatší germánsky hrob z doby rímskej. Podľa P. Prohászku obsahoval: zlaté predmety: 2 kalichovité poháre, 2 nákrčníky, 2 náramky, 5 prsteňov, 1 minca, 10 spôn; strieborné predmety: 6 nádob, 2 lyžičky, 2 spony, 2 pracky, pozlátené kovanie sedla; ostatné predmety: 3 sklenené misky, bronzová skladacia trojnožka, drevené vedro s bronzovým kovaním, bronzové kovania 3 – 4 drevených misiek, kostený hrebeň, bronzové nožnice, nôž. Osobne si však myslím, že objavenie hrobu na dvakrát nie je veľmi pravdepodobné. Už len preto, že je ťažké si predstaviť, že by po prvom vzácnom náleze nebolo miesto ďalej prekopávané. Z hľadiska vývoja osídlenia v povodí hornej Torusy je, ale podstatné len to, že sa jedná o hrob(y) príslušníkov elity neznámeho etnika, pravdepodobne Vandalov, datované do 3. storočia, presnejšie do obdobia po roku 270 (Kolník 2008, 70), ktoré obsahujú výnimočné predmety z Porýnia (Lamiová-Schmiedlová 1993, 110) a čiernomorskej oblasti, ako aj výnimočné šperky v barbarskom štýle.

Hroby bežného obyvateľstva z doby rímskej v povodí hornej Torusy neevidujeme. Staršia literatúra sem ale zaraďuje jamkový žiarový hrob z polohy Veľký Šariš I (Budinský-Krička 1974, 93).

Kontakty povodia hornej Torusy s rímskym teritóriom dokumentujú aj nálezy rímskych mincí:

č.	POLOHA	CISÁR (obdobie vlády)	NOMINÁL	RAZENÉ
1	Ostrovany-nad Imunou	Nero (54 – 68)	denár	97
2	Ostrovany-nad Imunou	Traian (98 – 117)	denár	103 – 111
3	Medzany-Nižný Počkaj	Marcus Aurelius (161 – 180)	-	166
4	Ražňany-kataster obce	Commodus (180 – 192)	-	191 – 192
5	Ostrovany-intravilán	Herennia Etruscilla (249 – 251)	aureus	249 – 251
6	Veľký Šariš-kataster obce	Gallienus (253 – 268)	antoninián	253 – 268
7	Ostrovany-pri bývalom JRD	Constans (341 – 346)	-	-
8	Ostrovany-pri bývalom JRD	Constantius Gallus (351 – 354)	-	-

Tab. 1. Prehľad nálezov rímskych mincí. Tabuľka obsahuje len lokalizované a určené nálezy. (zdroj: 1 – Tomášová/Kolníková 1998, 228; 2 – Kolníková/Hunka 1988, 79; 3 – Lamiová-Schmiedlová 1987, 33; 4 – Soják, 2007b; 5 – Kolník 2008, 70; 6 – Ondrouch 1964, 121; 7 – Tomášová/Kolníková 1998, 228.)

Predstavu o životnosti rímskych mincí v sledovanom priestore nám ponúka hromadný nález rímskych republikánskych razieb a cisárskych denárov objavený na Mičurínovej ulici v Prešove (Kolníková 1968, 247-253). Bohužiaľ, nepodarilo sa ho zachrániť celý a nezistilo sa ani to, v čom boli mince uložené. Uloženie značného počtu republikánskych mincí spolu s cisárskymi denármi potvrdzuje domnienky o vysokej hodnote republikánskych razieb. Na tento fakt poukazuje aj Tacitova správa podľa ktorej sa rímske bigati a serrati tešili na barborských územiach veľkej obľube. V barborskom prostredí bývali niekedy mince opatrené prerazbami. Tie sa zistili aj v Prešovskom náleze. Jednalo sa o prerazby, ktoré sa vyskytujú hlavne na minciach v oblasti Dácie. Najstaršie mince zachované v súbore sú Nerónove denáre (cisárom 54-68) a najmladšie Hadrianove razby z rokov 134-138. Poklad teda nebol uložený skôr než v druhej polovici 2. storočia.

Kontakty s rímskym teritóriom dokumentujú aj nálezy Terry sigillaty, ktorá na území ríše predstavovala bežný sériovo vyrábaný stolný riad. V odľahlých oblastiach barbarika bola však pre svoju technickú a umeleckú kvalitu, ako aj pre svoju zriedkavosť, veľmi cenená a predstavovala luxusný tovar. Zlomky tejto keramiky nájdené v povodí hornej Torisy pochádzajú z obdobia od druhej polovice 2. storočia po prvú tretinu 3. storočia, takže svojim datovaním približne zodpovedajú času najmasovejšieho prílevu tohto tovaru za dunajskú hranicu (Hečková 1982, 25). Medzi nálezmi sú zastúpené výrobky východogalských, porýnskych aj hornodunajských dielní. Konkrétne sa jedná o tieto zlomky:

Č.	POLOHA	TYP	DIELŇA	DATOVANIE
1	Ražňany – Farské	Drag. 37	Pfaffenhofen	prvá tretina 3. storočia
2	Ražňany – Farské	Drag. 37	Rheinzabern	medzi rokmi 170/178 – 210/220
3	Medzany – Nižný Počkaj	Drag. 37	Pfaffenhofen	prvá polovica 3. storočia
4	Medzany – Nižný Počkaj	Drag.18/37	východogalská	druhá polovica 2. a zač. 3. storočia
5	Ostrovany – nad Imunou	-	-	3. storočie
6	Ostrovany – nad Imunou	-	-	3. storočie
7	Gregorovce – Lány	Drag. 37	Lezoux	druhá polovica 2. storočia

Tab. 2. Prehľad nálezov Terry sigillaty. (zdroj: 1 – Karabinoš/Vizdal 2009, 21; 2 – Pieta/Soják 2008, 123; 3 – Lamiová-Schmiedlová 1987, 33; 4 - Lamiová-Schmiedlová 1987, 33; 5 – Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999, 101; 6 – Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999, 101; 7 – Budinský-Krička 1974, 92-93)

Medzi nálezmi z povodia hornej Torisy prevažujú misy typu Drag. 37., ktoré boli pravdepodobne pre svoj praktický tvar a pôsobivú reliéfnu výzdobu veľmi obľúbené. Tento typ často prevláda aj v ďalších oblastiach naddunajského barbarika. Na druhej strane je potrebné zvážiť do akej miery sa na tejto prevahe podieľa nápadnosť a dobrá určiteľnosť reliéfnaj výzdoby. Výnimku medzi nálezmi predstavuje len zlomok z polohy Medzany-za Imunou, určený ako typ Drag. 18/31.

Ku keramike importovanej v mladšej až neskorej dobe rímskej pravdepodobne z podunajských provincií patrí aj zlomok pohára s prehýbanými stenami (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1988b, 87) a zlomok keramiky rétskeho typu (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999, 101) z polohy Ostrovany-nad Imunou (Kat. 36).

Kvalitná na kruhu vytáčaná keramika bola však produkovaná aj v povodí hornej Torisy. V polohe Ostrovany-nad Imunou sa odkryli dve pece na tzv. sivú keramiku. Prvá obsahovala materiál zdobený kolkami datovaný na koniec 2. a do 3. storočia, druhá keramiku zdobenú vhladzovaním datovanú do 4. a na začiatok 5. storočia (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999, 75-132).

Pece na sivú kolkovanú keramiku sú dobre známe aj z juhu Košickej kotliny, z lokality Blažice. Na základe týchto nálezov a nálezov z Ostrovan bol vyčlenený horizont Ostrovany – Blažice datovaný rovako ako keramika na koniec 2. a do 3. storočia.

Na lokalite Ostrovany-nad Imunou, teda presnejšie v polohe Ražňany-Nižný počkaj (Kat. 26), ktorá je jej súčasťou sa odkryli aj objekty na spracovanie železa (Lamiová-Schmiedlová, 1984, 147; 1987, 27-45; Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1992, 68-69). Surovinou na jeho výrobu boli miestne limonitové rudy. V tejto súvislosti je zaujímavé, že pri ťažbe hlíny v 80. rokoch bola vo svahu približne 300 m na západ od výrobných objektov odkrytá polozasypaná štôlna vysoká 2,2 m. Nezistil sa v nej ale žiadny archeologický materiál. Nachádzala sa približne v mieste súčasného hliníka, teda v polohe Medzany-Kamenec III, ktorá je známa nálezmi z paleolitu (Kat. 25). Podľa informácie od miestneho obyvateľa sa v tomto priestore železná ruda údajne ťažila aj počas prvej svetovej vojny.

V neskorej dobe rímskej a na počiatku sťahovania národov sa v Povodí hornej Torisy objavujú predmety, ktorých pôvod sa hľadá v Pričiernomorí. Ich výskyt v tomto priestore sa dáva do súvislosti s migráciou, ktorú spôsobil hunský vpád. Medzi tieto predmety patrí fragment z krčahu typu Murga (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999, 96) a tiež fragment krčahu s kanálikovým uchom (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999, 98), z polohy Ostrovany-nad Imunou (Kat. 36.).

Kultúru severovýchodného a severného Slovenska z konca 4. až prvej tretiny 5. storočia (Pieta 2009, 119) označujeme pojmom severokarpatská skupina (Pieta 1987, 391; 1991, 376-387). Husté osídlenie na Spiši sa dáva do súvislosti s tamojšími rudnými ložiskami. Osídlenie v okolí Prešova by zase mohlo súvisieť s ložiskom soli. Obe tieto surovinovo bohaté oblasti spájajú práve severokarpatské sídliská v údolí hornej Torisy. Osídlenie tejto skupiny sa autorovi počas povrchového prieskumu podarilo doložiť aj

v najvyššie položenej časti povodia Torysy medzi obcami Torysa (Kat. 63) a Brezovica (Kat. 3), teda relatívne neďaleko od horského priesmyku, ktorý spája údolie Torysy a dolný Spiš.

Sídliská severokarpatskej skupiny nachádzame aj v jaskyniach a na vrcholoch do nadmorskej výšky 1000 m. n. m (Pieta 1991, 377). S touto skutočnosťou môže súvisieť aj využitie vrcholovej plošiny Šarišského hradného vrchu (Kat. 66) v neskorej dobe rímskej, čo dokladá neskorý derivát spony s podviazanou nôžkou (Slivka 1982a, 156).

Materiál severokarpatskej skupiny vo všeobecnosti vykazuje vzdialený vzťah k záverečnej fáze przeworskej kultúry. Okrem toho obsahuje aj prvky predchádzajúcej kultúry východného Slovenska, teda prvky horizontu Ostrovany-Blažice. Importované predmety zase dokazujú kontakt tejto skupiny s kultúrou Pričiernomoria a s rímskymi provinciami na strednom Dunaji (Pieta 1991, 385).

Predstavu o spoločenskej elite severokarpatskej skupiny si môžeme utvoriť na základe nálezů bohatého hrobu z lokality Poprad-Matejovce (Pieta 2009, 107-122). Na vplyv rímskej kultúry poukazuje nielen inventár hrobu ale aj kompletne zachovaná drevená konštrukcia hrovej komory vybudovaná na rímsky spôsob. Hrob obsahoval solidus cisára Valensa z roku 375, ktorý bol upravený ako závesok. V tejto súvislosti je zaujímavé že podobne bol pôvodne nosený aj solidus nájdený v už zmienenom bohatom hrobe z mladšej doby rímskej v Ostrovanoch.

Náhly zánik severokarpatskej skupiny v prvej polovici 5. storočia a pokles osídlenia na východnom Slovensku sa často spája s ťažením Vandalov (Pieta 1991, 385).

Migrácie doby sťahovania národov sa aspoň okrajovo dotkli aj povodia hornej Torysy. Dokladajú to narušené kostrové hroby z Kapušian pri Prešove. Tri zo štyroch kostier vykazujú podľa antropologického posudku mongoloidné črty (Lček 1957, 402-423). Medzi nálezmi bol aj sklenený pohár z 5. storočia, ktorý sa považuje za import z juhovýchodu (Lamiová-Schmiedlová 1993, 109-110). Ďalší materiál datovateľný do obdobia sťahovania národov nie je známy, pričom podobná situácia je aj v okolitých regiónoch. V súčasnosti sa teda predpokladá, že po zániku severokarpatskej skupiny zostali oblasti severovýchodného Slovenska vyludnené až do príchodu prvých Slovanov. Nedá sa ale vylúčiť, že tu prežívali nepočtené zvyšky staršieho obyvateľstva. Zhodnotenie tohto obdobia je však záležitosťou budúceho výskumu.

4.9 Osídlenie v 6. – 10. st.

Nálezy z včasnოსlovenského obdobia (500 – 675) nie sú zatiaľ zo severnej hornej časti východného Slovenska známe. Za najsevernejší doklad avarského vplyvu v Košickej kotline v období kaganátu (675 – 791) sa považuje problematický jazdecký hrob s koňom z Lemešian (Budinský-Krička 1961, 351). Na tento nález v severnej časti Košickej kotliny časovo nadväzujú nálezy zo žiarového mohylníka Prešov-Cemjata, v polohe Zabíjaná datované do 8.-9. storočia (Tomášová/Béreš 2002, 208).

Rovnako datované nálezy z predveľkomoravského a veľkomoravského obdobia zisťujeme aj na viacerých miestach v povodí hornej Torysy (Mapa 26).

Najznámejším slovanským hradiskom v povodí hornej Torysy je Hradova hura v katastri obce Bodovce. Keramický materiál z tejto polohy bol datovaný do 9. až 10. prípadne až do 11. storočia (Budinský-Krička 1967a, 176, 181). Na dlhšie osídlenie poukazuje vyvinutá kultúrna vrstva v areáli hradiska aj v jeho okolí, ktorá obsahuje veľké množstvo keramického materiálu. V súvislosti s hospodárskym zázemím je zaujímavá kováčska troska, ktorá sa našla vo vnútri aj mimo opevnenej plochy. V tejto súvislosti je zaujímavá informácia podľa ktorej si vykrádači archeologických lokalít mali z hradiska odnieť veľké množstvo železných sekerovitých hrivien a kompletne vybavenie kováčkej dielne.

Rovnako datovaný keramický materiál ako z vyššie uvedenej Hradovej hury poznáme aj z vrchu Hradek pri obci Hradisko (Budinský-Krička 1961, 359-360; 1986, 68). Opevnenie nie je známe.

O datovaní do veľkomoravského obdobia sa veľmi opatrne uvažuje aj v prípade niektorých zlomkov keramiky z vrcholovej plošiny Šarišského hradu (Slivka 1982, 157). Poveľkomoravská keramika sa mala údajne nachádzať aj vo vrchnej vrstve valového násypu, ktorý obopína obvodovú hradbu hradu (Slivka 1982, 151). Z textu ale nie je jasné, či tým autor nemyslí keramiku z 11.-12. storočia, ktorú spomína neskôr (Slivka 1982, 157).

Na stredovekých slovanských hradiskách často zisťujeme aj staršie osídlenie z praveku a včasnej doby dejinnej. Čiastočne to súvisí s tým, že niektoré polohy majú v krajine prirodzený strategický význam, prípadne sa ide o polohy s dobrými obrannými vlastnosťami. Navyše zvyšky staršieho opevnenia mohli poslúžiť ako základ pre vybudovanie nového. To nielen šetrilo námahu ale predovšetkým čas v prípade bezprostredného ohrozenia.

V súvislosti s osídlením výšinných polôh sú zaujímavé aj dvojdielne rotačné žarnovy, ktoré pochádzajú z vrchu Lysá v katastri obce Drienica. Boli vyrobené z andezitu, ktorého zdroj sa hľadá v Slanských vrchoch a porovnávajú sa s inými včasnostredovekými nálezmi

(Budinský-Krička 1981, 35-37). Nedá sa ale vylúčiť ani to, že sú omnoho mladšie. Jeden podobný kotúč pochádzajúci z tejto polohy získal aj autor tejto práce, no zatiaľ sa ho nepodarilo porovnať s vyššie uvedenými kusmi.

Vzhľadom k datovaniu keramického materiálu z uvedených hradísk sa ich výstavba a využívanie dáva často do súvislosti s udalosťami na prelome 9. a 10. storočia, kedy do Potisia vpadol staromaďarský kmeňový zväz. Podľa doterajších poznatkov ale tento vpád priamo zasiahol len najjužnejšie časti Východoslovenskej nížiny a nevieme, akú odozvu vyvolal vo vzdialenejších horských oblastiach na severe východného Slovenska.

Sledovať kontakty včasnostredovekých sídlisk v povodí hornej Torusy s okolitými regiónmi znemožňuje najmä nevýrazný nálezový materiál, ktorý je na rozsiahlych územiach východného Slovenska veľmi podobný. Určité možnosti ponúkajú iba hrncovité nádoby s palstickou značkou na dne. Tieto nálezy sú ale zatiaľ veľmi ojedinelé. Z hľadiska regionálnych kontaktov sú zaujímavé aj už spomenuté žarnovy z vrchu Lysá, teda za predpokladu, že pochádzajú z včasného stredoveku.

Hrobové nálezy priamo z územia sledovaného v tejto práci zatiaľ nie sú známe. Najbližšie pochádzajú z mohylníka v polohe Cemjata-Zabíjaná. Tento mohylník sa v staršej literatúre označuje ako eneolitický. Pri neskoršom revíznom výskume sa tu ale zistila mohyla datovaná do 8. – 9. storočia (Tomášová/Béřeš 2002, 208). To ale automaticky neznamená, že je potrebné zmeniť datovanie celého mohylníka. Na opísaný mohylník chronologicky nadväzuje aj známy mohylník z 10. – 11. storočia v Topoľovke, ktorý poukazuje na pretrvávajúce starého žiarového rítu v severnej hornatej časti východného Slovenska. Na juhu východného Slovenska sa v 11. – 12. storočí stretávame s radovými kostrovými pohrebiskami, ktoré súvisia s postupujúcou christianizáciou a vznikajúcim uhorským kráľovstvom. Pomalý prechod od starších pohanských tradícií ku kresťanským, najmä v severnejšie položených horských oblastiach, dokumentuje aj kostrový hrob z 11.-12. storočia, ktorý bol uložený do plášt'a eneolitickej mohyly v Drienove (Budinský-Krička 1961, 351).

4.10 Osídlenie v 11. – 13. st.

Na začiatku 11. storočia zabral územie Slovenska poľský knieža Boleslav Chrabrý, ktorý sa neskôr stal prvým poľským kráľom. Tento zábor však netrval dlho a pravdepodobne nemal výraznejší vplyv na vývoj tunajšieho osídlenia. Územie, pôvodne dobyté poľským kniežaťom, bolo postupne začleňované do novovznikajúceho uhorského štátu. Niekedy sa predpokladá, že na konci 11. storočia boli už súčasťou Uhorska aj

severoslovenské regióny. Argumentuje sa aj usadením Kumánov, nazývaných aj Plavci v obci Plaveč, v uhorsko-poľskom pohraničí (Uličný 1970, 13). Tento argument sa ale zakladá na jednostrannom výklade názvu obce pričom existuje aj iná alternatíva, ktorá spája názov obce s plavením dreva či iných tovarov (Uličný 1990, 238). Faktom ale ostáva, že po pričlenení územia Slovenska k Uhorsku tvorilo hranicu medzi Uhorskom a Poľskom širšie či užšie zalesnené územie hlavného karpatského hrebeňa. Predpokladá sa, že Uhorskí králi na novopričlenenom území rozmiestnili vojensko-strážne družiny, ktorých úlohou bolo kontrolovať získané územie a dôležité komunikácie v pohraničí (Uličný 1970, 7). Historici predpokladajú prítomnosť týchto skupín aj vo viacerých obciach v širšom okolí Prešova (Uličný 1990, 464-465). Tento priestor totiž predstavuje dôležitú križovatku diaľkových ciest, ktoré spájajú Karpatskú kotlinu s južným Poľskom a navyše sa tu nachádzali aj významné ložiská soli.

Medzi spomínané obce, v ktorých sa predpokladá prítomnosť strážnych družín, patrí aj obec Ražňany (Uličný 1990, 263). Tá leží na severnom okraji širšej časti údolia v úrovni mesta Sabinov. V tomto priestore sa údolie Torysy náhle zužuje a výraznejšie tu stúpa priemerná nadmorská s čím súvisia aj o niečo horšie prírodné podmienky vo vyššie položenej časti povodia. Navyše údolím prebieha významný koridor, ktorý spája oblasť Prešova, so susedným Spišom a s južným Poľskom. Práve v okolí Sabinova, kde je údolie najužšie, bolo možné cestu najlepšie kontrolovať. Táto skutočnosť zohrala nepochybne dôležitú úlohu aj pri vzniku mesta Sabinov v druhej polovici 13. storočia. V tom čase už písomné pramene označujú priestor severne od mesta, medzi obcami Pečovská Nová Ves a Červenica, slovom brána a hovoria aj o vyberaní mýta (Uličný 1990, 233). V tom istom čase sa okolie hradu Kamenica popisuje ako územie ležiace za zásekmi blízko hranice s Poľskom (Uličný 1970, 5). Približne v priestore brány nad Sabinovom, severne od vrchu Michalka sa mala nachádzať aj zaniknutá stredoveká obec Kisayto, ktorej názov je zložený z maďarských slov kis = malý a ajto = dvere (Uličný 1970, 131). Obec sa podľa opisu nachádzala v priestore medzi Čergovom a Spišsko-Šarišským medzihorím. Tento priestor mohol slúžiť ako alternatívny koridor pri ceste údolím Torysy.

Prvé hrady boli v povodí hornej Torysy vybudované z iniciatívy uhorských kráľov. Úplne najstarším a zároveň najvýznamnejším je hrad Šariš, ktorý bol postavený na vrchole sopečného kužeľa týčiaceho sa uprostred Šarišského podolia. Podľa výsledkov staršieho, nikdy podrobne nespracovaného archeologického výskumu údajne existoval už v 12. storočí. Od prvej polovice 13. storočia bol sídlom novovzniknutého Šarišského komitátu

(Slivka/Vallašek 1991, 222; Uličný 1990, 348). Predtým patrilo povodie hornej Torysy pod právomoc župana komitátu Novum Castrum.

Zaujímavý prípad predstavuje stredoveké opevnenie na vrchu Várhed' v katastri obce Močidl'any. Nachádza sa na severnom okraji Šarišského podolia, neďaleko obce Ražňany. Táto obec už bola spomínaná vyššie v súvislosti s predpokladanou prítomnosťou vojensko-strážnej družiny. Stredoveké opevnenie na neďalekom vrchu Várhed' bolo datované na základe mince Bélu IV. (kráľom 1235 – 1270). Predpokladá sa, že existovalo iba krátko a vieme, že zaniklo požiarom, ktorý sa niekedy dáva do súvislosti tatárskym vpádom (Budinský-Krička 1961, 360-361; Slivka/Vallašek 1991, 125). Jednoznačné dôkazy o tom ale neexistujú.

V druhej polovici 13. storočia sa prvýkrát spomína aj severnejšie položený kráľovský hrad Kamenica (Slivka/Vallašek 1991, 133; Uličný 1990, 119). Zaujímavé je, že donačná listina, v ktorej sa hrad spomína opisuje majetok okolo Kamenice ako územie ležiace za zásekmi v blízkosti hranice a zároveň ako územie, ktoré kráľovi slúžilo ako poľovný revír (Uličný 1970, 5).

V prvej polovici 14. storočia boli v povodí hornej Torysy postavené dve šľachtické hrádky. Obe sa nachádzajú nad čiarou Ražňany – Sabinov, teda v oblasti, kde sa stredoveké osídlenie výraznejšie rozvíja len od predchádzajúceho storočia a to v súvislosti so zakladaním obcí na tzv. zákupnom alebo emfyteutickom práve. Ide o Hanigovský hrad, pôvodne nazývaný Újvár (Slivka/Vallašek 1991, 116; Uličný 1990, 99) a tzv. Pustý hrad v obci Brezovica (Slivka/Vallašek 1991, 100; 1982, 264; Uličný 1990, 39). Okrem nich sa tu však nachádza ešte neznámy hrádok v obci Brezovička (Slivka/Vallašek 1991, 103; Uličný 1990, 41). Ten zatiaľ môžeme datovať iba na základe keramiky z povrchového zberu, ktorá bola zaradená na koniec 13. až do prvej polovice 14. storočia (Uličný 2002, 209-210). Obec Brezovička sa pôvodne nazývala Hamborek, čo sa vysvetľuje ako zloženina nemeckých slov ham = výbežok a burg = hrad a je možné, že slovom Hamburg sa označoval aj hrad nad obcou. V súvislosti s týmto nemeckým názvom by snád' bolo možné uvažovať o tom, že aj toto sídlo, rovnako ako Pustý hrad, patrilo šľachticom spišsko-nemeckého pôvodu, ktorí vlastnili väčšinu majetkov v tejto najsevernejšej časti údolia Torysy.

V priebehu 11.-12. storočia sa v povodí hornej Torysy predpokladá vznik prvých kostolov. Spočiatku bola ich sieť veľmi riedka a mali slúžiť poddaným z viacerých obcí. Hovoríme preto o takzvaných veľkofarách. Jeden z týchto prvých kostolov sa predpokladá aj v obci Šarišské Michal'any (Uličný 1990, 312). Farská sieť sa postupne ďalej

zahusťovala z iniciatívy šľachty, mešťanov a poddanského obyvateľstva. Z hľadiska cirkevnej správy patrili tieto fary do jágerskej arcidiecézy a v rámci nej pod právomoc novohradského arcidiakona. V 13. storočí boli zaradené do novovzniknutého šarišského vicearcidiakonátu (Uličný 1990, 465-466). Fary v severnej časti údolia boli však v tom istom storočí zaradené do toryského arcidiakonátu, ktorý až do roku 1336 patril pod právomoc spišského prepoštvá, ktoré bolo súčasťou ostrihomskej diecézy. Po tomto roku bol ale už toryský arcidiakonát súčasťou jágerskej diecézy (Uličný 1990, 331). Odlišná príslušnosť severnej časti údolia Torysy v rámci cirkevnej správy súvisela nepochybne s tamojšími šľachticmi spiško-nemeckého pôvodu. Hranicou medzi jágerskou a ostrihomskou diecézou bol priestor krajinskej brány nad Sabinovom (Uličný 1970, 8).

Predmetom záujmu historikov sú aj miestne názvy typu Remeta, Mníchov či Kláštorisko, ktoré sa často spájajú s pôsobením pustovníkov. To je, samozrejme, v niektorých prípadoch možné, no pravdou je, že interpretačné možnosti týchto miestnych názvov sa často preceňujú. Vznik väčšiny z nich nie je možné datovať ani spojiť so žiadnou konkrétnou historickou udalosťou či archeologickým nálezom. Názvy majú preto sami o sebe pomerne obmedzenú vypovedaciu hodnotu. Navyše niektoré z nich pravdepodobne označujú iba polohy, kde sa nachádzali majetky cirkevných inštitúcií.

V priebehu 13. storočia sa bežnou praxou stávajú aj vlastnícke listiny, v ktorých nachádzame často vôbec prvé zmienky o jednotlivých stredovekých sídliskách. Tieto sídliská ale často tvorilo iba zopár usadlostí. Väčšina obcí sa v písomných prameňoch po prvýkrát spomína v čase keď už kratší či dlhší čas existovali, pričom z textu väčšinou nie je možné určiť kedy presne vznikli. Je tomu tak preto, že vlastnícke listiny sa zostavovali takmer výhradne v prípade keď majetok menil majiteľ, alebo keď majitelia žiadali potvrdenie vlastníckych práv. Teda ak sa majetkové pomery dlho nemenili, obce sa do písomných prameňov dostali až po dlhšej dobe svojej existencie. Z toho vyplýva, že malé a krátko trvajúce osady sa dokonca v prameňoch nemusia objaviť vôbec, čo je dôležité mať na pamäti najmä pri interpretácii výsledkov archeologických výskumov.

Presnejšie je doba vzniku známa iba pri niektorých novozaložených osadách. Tie zakladali zemanovia a cirkevné inštitúcie na svojich neosídlených alebo len málo využívaných majetkoch. Snažili sa tak zvýšiť počet im podliehajúcich usadlostí a tým zvýšiť svoje príjmy z daní. Z povodia hornej Torysy ale nepoznáme prípad, že by osadu založila cirkevná inštitúcia. Nové osady tu vznikali výhradne v réžii zemanov, ktorí poverovali založením osady tzv. šoltýsov.

Lepšiu predstavu o tom ako takéto založenie osady prebiehalo si môžeme urobiť na príklade obce Blažov, ktorá sa nachádzala v Levočských vrchoch na hornom toku Torysy. V roku 1317 bola spísaná zmluva o šoltýstvo medzi Blažejom a šľachticmi z Brezovice (Uličný 1990, 32). Blažej sa v nej zaviazal zhromaždiť a usadiť na šľachtických pozemkoch nových osadníkov. Za túto službu sa stal v novozaloženej obci richtárom, získal slobodný lán poľa a mohol si postaviť mlyn a sladovňu. Okrem toho bola celá obec na 18 rokov oslobodená od poddanských povinností. Obyvatelia mali právo voľby farára, ktorému patril celý desiatok od miestnych farníkov a mali právo lovu a rybolovu v chotári obce, v ktorom mohli klčovať les a kultivovať nové polia. Prípadne sa mohli z obce aj odsťahovať.

Takýto pôvod môžeme doložiť alebo ho môžeme s veľkou pravdepodobnosťou predpokladať aj u ďalších obcí v povodí hornej Torysy (Mapa 27). Tieto obce sa sústreďujú v okrajových, vyššie položených častiach údolia, nad líniou Ražňany-Sabinov, teda v miestach s menej priaznivými prírodnými podmienkami.

Ako už bolo povedané, písomné pramene sa väčšinou zmieňujú o už existujúcich sídliskách a z textu väčšinou nie je možné určiť, kedy presne to ktoré sídlisko vzniklo. Historik F. Uličný ale na základe lingvistického rozboru názvov jednotlivých obcí a na základe archeologických nálezov dospel k názoru, že niektoré obce známe z písomných prameňov 13. storočia existovali už pred 11. storočím (Uličný 1990, 463). Ako historik však zrejme precenil vypovedacie schopnosti archeologického materiálu. V blízkosti niektorých obcí, o ktorých spomínaný autor uvažuje, je staršie slovanské osídlenie skutočne doložené, no ani v jednom prípade nie je možné tieto nálezy bezpečne spojiť s existenciou neskoršej stredovekej obce, nanajvýš s výnimkou Veľkého Šariša. Ak aj pominieme archeologický materiál, ani lingvistické dôkazy sami o sebe často neznejú dostatočne presvedčivo.

Napríklad v prípade obce Medzany je základom argumentácie F. Uličného to, že v latinských prameňoch 13. – 15. storočia sa obec uvádza pod maďarským názvom Megepataka. Ten autor považuje za zloženinu slova megye, čo je podľa neho maďarizovaný tvar pôvodného slovenského názvu vo význame medza a slova patak vo význame potok. Na základe toho argumentuje že názov patrí do skupiny maďarských názvov starobyklých slovenských dedín, kedy je slovenský základ slova rozšírený o maďarské slovo patak. Zároveň uvádza, že neskôr v 16. storočí, sa obec objavuje pod názvom Megye. V dnešnej maďarčine ale slovo megye znamená župa. V tejto súvislosti len pripomenieme, že obec leží pod župným hradom Šariš. Ak ale prijmeme tento

alternatívny výklad, potom sa z názvu stratí slovenská zložka, ktorá mala byť pôvodne dôkazom dlhého trvania obce Medzany.

Musíme si uvedomiť, že vznik názvov nie sme schopní presnejšie datovať. Teda, ak aj názov znie archaicky, ešte to neznamená, že je naozaj starý. Navyše ani slovenský názov obce alebo názov odvodený zo slovenského slova v žiadnom prípade nedokazuje, že obec musela vzniknúť dlho predtým, než sa objavila v písomných prameňoch. Znamená to len toľko, že zaužívaný názov obce vzišiel zo slovenského jazykového prostredia a len ťažko sa dá pochybovať o tom, že slovenské obyvateľstvo bolo v priestore hornej Torysy dominantnou etnickou zložkou počas celého stredoveku. Na druhej strane, vyššie uvedené argumenty nevyklúčujú že niektoré zo spomínaných sídlisk mohli existovať aj pred 13. storočím.

Zaujímavý prípad v tomto smere predstavuje poloha Veľký Šariš – športový areál, odkiaľ poznáme nálezy z včasného až vrcholného stredoveku (keramika z 10.-11. st.; zlomok hlineného kotlíka z 11.-13. st.; keramika z prelomu 12. / 13. st. a 13. st.) (Budinský-Krička 1974, 95). Mohlo by sa preto zdať, že osídlenie v tomto priestore existovalo kontinuálne od 10. prípadne 11. storočia až do storočia 13., kedy tu bol vystavaný augustiniánsky kláštor. Faktom ale je, že väčšina tejto polohy bola zničená pri výstavbe futbalového ihriska a že nepoznáme terénnu situáciu predpokladaného sídliska. Zdanlivo kontinuálny keramický materiál ešte nemusí znamenať, že osídlenie na tomto mieste nebolo na krátky čas prerušené. Na základe datovania doteraz zverejneného materiálu by k tomuto prerušeniu mohlo dôjsť napr. v 12. storočí. Samozrejme dôležité nie je len to, či bolo osídlenie na danom mieste prerušené, ale aj to, prečo k tomu došlo. Je otázne, či môžeme hovoriť o zániku sídliska, ak sa toto iba presunie na iné miesto, napr. o niekoľko sto metrov.

Obdobie prvej polovice 13. storočia znamená väčší prílev nemeckého obyvateľstva. V povodí Torysy sa usadilo hlavne v Prešove, Veľkom Šariši a Sabinove a v roku 1299 nadobudli obyvatelia týchto troch sídlisk od kráľa Ondreja III. mestské práva.

5 Záver a návrh ďalšieho výskumu

Cieľom práce bolo vytvoriť prehľad osídlenia v povodí hornej Torysy v praveku a vo včasnohistorickom období, ktorý by umožnil zhodnotiť aktuálny stav poznania daného regiónu a stav jeho pramennej základne. Práca preto vychádza predovšetkým z údajov uvedených v staršej odbornej literatúre. Vlastným prínosom autora je v tomto smere hlavne

usporiadanie často veľmi roztrieštených informácií o jednotlivých lokalitách, korekcia nesprávnych údajov a doplnenie presnejšej lokalizácie k jednotlivým polohám.

Informácie zozbierané z literatúry doplnil autor vlastným rozsiahlym povrchovým prieskumom, ktorého hlavným cieľom bolo doložiť staršie ako vrcholnostredoveké poľnohospodárske osídlenie v priestore severne od Sabinova. Aj tento cieľ sa podarilo naplniť. V najvyššie položenej časti povodia sa podarilo zistiť nálezy z eneolitu (Mapa 15) a tiež výrazné stopy hutníckych areálov s keramikou severokarpatskej skupiny z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov (Mapa 23).

Výsledky povrchového zberu vo vyššie položenej časti povodia, nad líniou Sabinov-Drienica sú teda skromné no jednoznačne dokazujú prítomnosť pravekého aj včasnohistorického osídlenia v tejto oblasti. Prieskum v tejto oblasti ale komplikujú viaceré faktory. Predovšetkým silný vegetačný kryt a malý podiel obhospodarovanej ornej pôdy. Navyše tá je často rozdelená do malých úzkych lánov, ktoré vo svojej réžii obhospodarujú miestni obyvatelia. Rôzna povrchová úprava jednotlivých polí a charakter súkromného pozemku tak znemožňujú akýkoľvek efektívnejší prieskum. Nové lokality, ktoré sa podarilo zistiť boli objavené až po opakovanom prieskume tých istých polôh, ktoré sa na prvý pohľad javili úplne sterilne.

V súvislosti s ďalším výskumom v podobných oblastiach so silným vegetačným krytom je preto potrebné zvážiť aj obmedzený prieskum pomocou detektorov kovov, ktorý by aspoň umožnil lokalizovať aspoň mladšie lokality, pri výskume ktorých by sa možno neskôr podarilo získať aj staršie nálezy. Určitý menší posun by mohlo priniesť aj predikčné modelovanie v kombinácii s geofyzikou či sondážou.

Okrem povrchových zberov na ornej pôde sa niekoľko dní venovalo aj vyhľadávaniu antropogénnych tvarov reliéfu v zalesnených oblastiach. Pritom sa pravdepodobne podarilo objaviť aj nové rozsiahle hradisko (Foto. 1). Táto lokalita ale zatiaľ neposkytla žiadne nálezy a z dôvodu ochrany sa nateraz v práci bližšie neuvádza.

Vykrádanie archeologických lokalít pomocou detektorov kovov je veľkým problémom. Najviac poškodené boli práve pôvodne najzachovalejšie lokality, ktoré sa nachádzajú na odľahlých miestach v zalesnenom teréne. Práve odľahlosť týchto lokalít, ktorá ich pôvodne uchránila až do dnešných čias, umožnila v súčasnosti nerušenú prácu vykrádačom a na tejto skutočnosti nezmení nič ani nová, prísnejšia legislatíva.

Závažnosť situácie najlepšie ilustruje veľká a hlboká jama (Foto. 2), ktorú vykrádači zanechali priamo na akropole lokality Močidl'any-Várhed', kde sa na mieste výšinného

sídliska z obdobia bukovohorskej kultúry a z doby halštatskej nachádzal stredoveký hradok.

K vykradnutým patrí aj hradisko na Hradovej hure, ktoré sa čase objavu opisuje ako veľmi zachovalá lokalita. Po rokoch systematického vykrádania však môžeme počítať s tým, že väčšina kovového inventáru hradiska je nenávratne stratená. Vypovedacie schopnosti lokality tak boli výrazne narušené. Vykrádači si údajne z hradiska odniesli aj množstvo železných sekerovitých hrivien a kompletne vybavenie kováčskej dielne. Pritom archeologická literatúra pozná z hradiska iba niekoľko kusov železných predmetov a na prítomnosť kováčskej dielne sa usudzuje len na základe nálezov kováčskej trosky. Na tomto príklade je vidieť obrovský rozsah poškodenia, s ktorým je potrebné počítať na všetkých odľahlých lokalitách.

V rovnakom stave sú dnes aj početné sídliská a opevnenia z neskorej doby bronzovej a doby halštatskej v okolí vysokých vulkanických kužeľov na okraji Šarišského podolia a za vykradnutý sa považuje aj Hanigovský hrad a vojenské tábory v jeho okolí, ktoré v minulosti oplývali početnými nálezmi militárií.

S ohľadom na vyššie uvedené skutočnosti by bolo potrebné zvážiť dozber zvyšného materiálu na už zničených lokalitách a prípadné záchranné či predstihové akcie na ostatných ohrozených polohách.

Pri ďalšom prieskume regiónu je ale potrebné skvalitniť aj povrchový zber štiepanej industrie. Vzhľadom na náročnosť terénneho odkryvu paleolitických lokalít sú povrchové zbery často jediným nástrojom štúdia tohto obdobia. Vypovedacie schopnosti štiepanej industrie získanej povrchovým zberom sú ale značne obmedzené. Takto získané nálezy nemôžeme hodnotiť ako jeden súbor, pretože môžu obsahovať pomiešaný materiál zo starších aj mladších staníc, resp. pracovísk. Tento problém by mohla do určitej miery odstrániť podrobnejšia priestorová analýza nazbieraného materiálu, ktorá by skúmala rozptyl industrie v priestore aj z hľadiska jej hmotnosti. Podľa výsledkov povrchového zberu na lokalite Pečovská Nová Ves – Konopisko (Kat. 38; Mapa 38) sa totiž môžeme domnievať, že takáto analýza by za určitých okolností mohla určiť aspoň približný počet a polohu jednotlivých pracovísk, kde sa štiepaná industria vyrábala. Ukazuje sa totiž, že posun artefaktov pod vplyvom orby nemusí byť taký výrazný, ako sa vo všeobecnosti domnievame. To by spätne umožnilo aspoň s určitou pravdepodobnosťou rozčleniť nazbieraný materiál, takže výsledky získané jeho zhodnotením, by mohli mať o niečo väčšiu vypovedaciu hodnotu. No na to, aby sa takáto analýza dala uskutočniť je potrebné

už počas zberu evidovať každý jeden artefakt zvlášť a zamerať jeho polohu minimálne pomocou GPS prijímača.

Faktom ale je, že štiepaná industria sa ešte aj dnes väčšinou zbiera tradičným spôsobom, kedy je celý zozbieraný súbor uložený spoločne a evidovaný iba pod názvom polohy, resp. pracoviska, pričom táto priestorová jednotka je vymedzená iba na základe subjektívneho pocitu zberača a vôbec nemusí zodpovedať skutočnej situácii v teréne. Takýto spôsob povrchového zberu je už v dnešnej dobe cenovo dostupných GPS prijímačov len ťažko ospravedlniteľný a je otázkou či informáciu neznehodnocuje.

Na záver je teda možné konštatovať, že ciele práce vytýčené v úvode sa z väčšej časti podarilo naplniť. Pôvodne zamýšľaný text bol dokonca rozšírený o kapitoly pojednávajúce o včasnostredovekom a okrajovo tiež o vrcholnostredovekom osídlení regiónu. Na druhej strane ale podobná syntetická práca nemôže byť nikdy riadne ukončená, lebo medzičasom vždy vystúpia nové skutočnosti, ktoré by do nej bolo potrebné zahrnúť. Inak tomu nebolo ani v prípade tohto textu. Predložená práca má preto slúžiť najmä ako súčasné východisko pri ďalšom štúdiu regiónu a v budúcnosti bude nepochybne viackrát doplnená a prepracovaná.

6 Katalóg archeologických lokalít

Katalóg obsahuje všetky archeologické lokality v povodí hornej Torysy, ktoré poskytli nálezy z úseku od paleolitu do roku 1 300 po Kr. Okrem toho sú tu uvedené aj niektoré mladšie stredoveké objekty, ktoré sa spomínajú v tejto práci. Záznamy majú formou súvislého textu. Vo viacerých prípadoch bolo nutné uviesť krátku históriu výskumu a upozorniť na nepresné údaje objavujúce sa v staršej literatúre. Polohy sú v katalógu zoradené abecedne, pričom ako prvý sa uvádza kataster obce. Číslovanie záznamov zodpovedá číslovaniu na mapách. Súčasťou záznamov sú aj údaje o uskutočnených povrchových prieskumoch ako aj bližší opis získaných nálezov. Tieto informácie sa uvádzajú vždy na konci zápisu a sú v nich obsiahnuté aj odkazy na obrazové prílohy a mapy zobrazujúce rozptýl nálezov na jednotlivých lokalitách.

1. Bodovce-Hradova hura

Známe hradisko Hradova hura býva často umiestňované do katastra obce Šarišské Sokolovce. V skutočnosti sa však nachádza v katastri obce Bodovce (49° 08' 35.92" N, 21° 10' 32.29" E).

Na lokalitu upozornil rímskokatolícky kňaz a člen slovenskej archeologickej spoločnosti J. Macák. V roku 1965 tu spolu s ním V. Budinský-Krička z archeologického ústavu v Košiciach uskutočnil zisťovaciu sondáž (Budinský-Krička 1967a, 164-185). V rokoch 1971-72 nasledoval systematický výskum archeologického ústavu pod vedením J. Béreša. (1974, 113-131) Neskôr boli uverejnené ďalšie nálezy, ktoré na hradisku získal člen slovenskej archeologickej spoločnosti O. Lórenc (Budinský-Krička 1981, 43; 1984, 55). Posledné publikované nálezy pochádzajú z roku 1985 (Budinský-Krička 1986, 69). Odvtedy bola lokalita systematicky rabovaná s pomocou detektorov kovov. Z tohto hľadiska ju dnes môžeme považovať za zničenú.

Z výskumu J. Béreša pochádza materiál z mladšej doby bronzovej. Autor ho prisúdil gávskej kultúre a uvažuje aj o prítomnosti o niečo staršej pilinskej kultúry (Béreš 1974, 114-117). Väčšinu doteraz získaných nálezov tvorí ale včasnostredoveká keramika, datovaná do 9. a 10., prípadne 11. storočia (Budinský-Krička 1967a, 176, 181). O trvalejšom osídlení hradiska svedčí vyvinutá kultúrna vrstva vo vnútri aj mimo opevnenia. Na oboch týchto miestach sa našla kováčska troska (Budinský-Krička 1967a, 168, 178; Béreš 1974, 115, 121). Veľké množstvo železných sekerovitých hrivien vrátane kompletnej výbavy kováčskej dielne si údajne z hradiska odniesli vykrádači archeologických lokalít.

2. Brezovica-Kvakov

Poloha s miestnym názvom Kvakov sa nachádza juhovýchodne od obce Brezovica, vľavo od cesty Brezovica – Brezovička (približne 49° 08' 23.50" N, 20° 51' 36.42" E) (Mapa 28) Je situovaná v nive, na pravom brehu Slavkovského potoka.

Dňa 28. 3. 2011 tu autor práce uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Na ploche sa zistili tri kusy železnej trosky a jeden bližšie nedatovateľný zlomok keramiky pravekého charakteru.

3. Brezovica-Nad brehmi

Poloha s miestnym názvom Nad brehmi sa nachádza severovýchodne od obce Brezovica, na vysokej riečnej terase, naľavo od cesty Brezovica – Torysa (približne 49° 09' 09.28" N, 20° 51' 47.58" E) (Mapa 29).

V dňoch 22. 10. 2010 a v dňoch 22. – 24. 3. 2011 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Našli sa dva črepy svetlohnedej až piesčitej farby s prímесou piesku, zdobené rytou viacradovou vlnkou (Obr. 41, 42). Pravdepodobne ide o keramiku tzv. severokarpatskej skupiny z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov. K tejto skupine nálezov môžeme najskôr zaradiť aj podoby tvrdo vypálený črep so svetlohnedým lícom, čiernym rubom a s obsahom piesku.

Získali sa aj tri zlomky štiepanej industrie, dva z radiolaritu a jeden z limnosilicitu (Obr. 40). Našiel sa aj zlomok z priehľadného kremeňa bez znakov štiepania.

Zvyšok zozbieraného materiálu tvorí výhradne železná troska, ktorú je pravdepodobne možné spájať s opísanými nálezmi severokarpatskej skupiny.

4. Brezovica-Pustý hrad

Na mieste šľachtického rodového hrádka vybudovaného v prvej polovici 14. storočia (Slivka/Vallašek 1991, 100; 1982, 264; Uličný 1990, 39) sa v súčasnosti nachádza obecný cintorín (49° 08' 48.37" N, 20° 50' 59.17" E).

5. Brezovička-Šlemov

Jedná sa o zaniknutú stredovekú osadu a zvyšky kostolíka na náhornej plošine v Levočských vrchoch (približne 49° 06' 41.15" N; 20° 47' 59.72" E).

Na lokalitu ako prvý upozornil rímskokatolícky kňaz a člen slovenskej archeologickej spoločnosti J. Macák. V rokoch 1965 – 67 sa tu uskutočnil výskum Archeologického ústavu v Košiciach pod vedením V. Budinského-Kričku. Výskum odkryl kostolík datovaný do 12., najneskôr do 13. storočia (Budinský-Krička 1971, 204). Zvyšky kostolíka preskúmal aj A. Piffel (1971), ktorý sa pokúsil o architektonickú rekonštrukciu stavby. Sonda vyhlbená na plošine juhozápadne od sakrálnej stavby zachytila osídlenie zo 14. až 15. storočia. Toto osídlenie sa spája s historicky doloženou osadou Šlemov (Uličný 1990, 319).

6. Brezovička-Zámčisko

Na ostrožnom výbežku juhozápadne od obce (približne 49° 07' 28.08" N, 20° 49' 51.48" E) sa nachádza neznámy hrádok (Slivka/Vallašek 1991, 103). Z lokality bol publikovaný stredoveký materiál datovaný do 13.-15. storočia, ktorý tu s pomocou detektora kovov získal M. Bujňák z Lipan (Roth/Soják 2001, 167). Presnejšie datovanie pravdepodobne poskytuje keramika uložená v Krajskom múzeu v Prešove, ktorá bola zaradená na koniec 13. až do prvej pol. 14. storočia (Uličný 2002, 209-210). Obec Brezovička nad ktorou sa hrádok nachádza sa pôvodne nazývala Hamborek, čo sa vysvetľuje ako zloženina nemeckých slov ham (výbežok) a burg (hrad) (Uličný 1990, 41). V súvislosti s týmto nemeckým názvom by snáď bolo možné uvažovať o tom, že toto sídlo patrilo šľachticom šľachticom spišsko-nemeckého pôvodu. Tí vlastnili väčšinu majetkov v tejto najsevernejšej časti údolia Torysy, vrátane hrádka v susednej obci Brezovica.

7. Červenica-Ráztoky

Poloha s miestnym názvom Ráztoky sa nachádza na pravostrannej terase rieky Torysa (približne 49° 08' 45.53" N, 21° 00' 32.45" E). V minulosti sa tu zozbierala štiepaná industria z radiolaritu s výraznými mladopaleolitickými a staršími stredopaleolitickými prvkami (Vizdal 1991, 104). Nálezy určil L. Bánesz. Materiál bol uložený v AÚSAV v Nitre.

8. Drienica-Lysá

V rekreačnej oblasti na juhozápadnom svahu vrchu Lysá (približne 49° 09' 41.08" N, 21° 08' 29.62" E) sa našli 3 kotúčovité kamene z dvojdielných rotačných žarnovov (Budinský-Krička 1981, 35-37). Podľa odborného posudku sú vyrobené z takého andezitu, aký sa vyskytuje v Slanských vrchoch. V. Budinský-Krička ich porovnáva s rotačnými žarnovmi z včasného stredoveku. Nálezy boli uložené v Krajskom múzeu v Prešove.

Autor tejto práce získal v minulosti ešte jeden podobný kameň. Zatiaľ sa ho ale nepodarilo porovnať s kusmi uloženými v Prešove.

9. Gregorovce-Kúty

Poloha s miestnym názvom Kúty sa nachádza východne od križovatky Veľký Šariš – Gregorovce – Šarišské Michaľany. Do katastra obce Gregorovce patrí len jej časť, ktorá sa nachádza na úpätí vrchu Tanarok, východne od spomenutej križovatky a severovýchodne od cesty Prešov – Sabinov (približne 49° 03' 46.12" N, 21° 11' 42.00" E). Nálezy z tohto

priestoru tvoria jeden celok s nálezmi v polohe Veľký Šariš – Kúty, prípadne v polohe Gregorovce – Lány.

V časti polohy Kúty patriacej do katastra obce Gregorovce je doložené osídlenie z neolitu (bukovohorská kultúra) (Budinský-Krička 1974, 87) a eneolitu (bádenská kultúra) (Budinský-Krička 1974, 88). Pri zemných prácach tu boli narušené dva žiarové hroby z doby bronzovej (pilinská kultúra?) (Budinský-Krička 1974, 90). Známe sú aj nálezy z doby rímskej (pravdepodobne staršia doba rímska a neskorá doba rímska až sťahovanie národov) (Budinský-Krička 1974, 93).

Na terase popri ceste do Gregoroviec (27-44-17, 1 : 10 000, 49 : 267 mm) sa z výkopu ryhy pre elektrický kábel zozbieral aj materiál bukovohorskej kultúry (Tomášová 1987, 103).

10. Gregorovce-Lány

Poloha s miestnym názvom Lány sa nachádza na terasovitom kopci severozápadne od križovatky Veľký Šariš-Šarišské Michaľany-Gregorovce. Do literatúry ju uviedol V. Budinský-Krička, ktorý polohu omylom zaradil do katastra obce Šarišské Michaľany (Budinský-Krička 1984, 55). V skutočnosti sa nachádza v katastri obce Gregorovce. Spomenutý autor označuje polohu ako Moďoroš alebo Dlžiny. Na súčasných mapách sa častejšie stretávame s názvom Lány.

Pri kladení vodovodného potrubia severne od okraja cesty do Gregoroviec, blízko križovatky s cestou Prešov – Sabinov (odhadom 49° 03' 53.34" N, 21° 11' 31.88" E) bola narušená sídlisková vrstva a sídliskové objekty (Budinský-Krička 1974, 92-93). Zásluhou F. Blahutu sa však podarilo zachrániť materiál z doby rímskej. Medzi nálezmi bol aj zlomok terry sigillaty zo stredogalských dielní, datovaný do druhej polovice 2. storočia (Budinský-Krička 1974, 92-93). Zachránila sa aj bronzová ihlica s guľovitou hlavičkou.

V polohe Lány boli vykopané aj dve „pokusné“ sondy (Budinský-Krička 1984, 55). Vykopal ich pravdepodobne člen Slovenskej archeologickej spoločnosti O. Lórenc.

Prvá sonda (približne 49° 03' 56.83" N, 21° 11' 19.50" E) zachytila sídliskový objekt s nálezmi z neolitu (bukovohorská kultúra) a mladšej doby bronzovej. Východne od tejto sondy sa na povrchu oráčiny našla bronzová ihlica s profilovanou hlavicou. Tá bola uložená v zbierke O. Lórenca v Šarišských Michaľanoch. Podľa V. Budinského-Kričku k nej nachádzame analógie skôr v prostredí lužickej než v prostredí pilinskej kultúry.

Druhá sonda (približne 49° 03' 56.83" N, 21° 11' 19.50" E) zachytila sídliskový objekt s nálezmi z 12. storočia.

11. Gregorovce-Lysá stráž

Vulkanický kužeľ Lysá stráž (49° 05' 01.96" N, 21° 13' 48.59" E) leží na rozhraní katastrov Gregorovce, Terňa a Hubošovce. Pre podrobnejšie informácie pozri polohu Terňa – Lysá stráž.

12. Gregorovce-Stredné pole

Poloha s miestnym názvom Stredné pole sa nachádza východne až severovýchodne od obce Šarišské Michaľany, medzi tzv. Veľkým potokom (v miulosti Kuchňový jarek) a bezmenným potokom tečúcim z obce Uzovce. Do katastra Gregoroviec patrí najvýchodnejšia časť polohy v blízkosti hlavnej cesty Veľký Šariš – Šarišské Michaľany (približne 49° 04' 10.83" N, 21° 10' 18.71" E). Z tohto priestoru pochádzajú nálezy datované do včasného stredoveku (pravdepodobne do 9., 10. – 12. storočia) (Tomášová 1986, 224). Nálezy sa v pôvodnom texte umiestňujú nesprávne do katastra obce Šarišské Michaľany.

Na ľavom brehu Veľkého potoka, pri ceste Prešov – Sabinov, teda pravdepodobne v katastri obce Gregorovce, boli zistené aj nálezy z doby rímskej (Budinský-Krička 1974, 93).

Dňa 24. 9. 2010 tu uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

V zozbieranom materiále sa zistil zlomok keramiky s výraznou vonkajšou aj vnútornou engobou tmavej až čiernej farby a svetlým jadrom, ktorý je možné zaradiť približne do neskoršej doby bronzovej až doby halštatskej (Obr. 79). Okrem tohto sa našli aj ďalšie podobné zlomky, so svetlým povrchom.

Získalo sa aj dno z hrubej, sivohnedej, hrncovitej nádoby formovanej bez použitia kruhu. Teto nález je pravdepodobne možné spojiť so staršími nálezmi včasnostredovekej keramiky v blízkosti skúmanej plochy.

13. Hradisko-Hradek

Priamo na temene vrchu Hradek (49° 08' 13.27" N, 21° 13' 21.35" E) nie sú viditeľné stopy opevnenia. Z tohto priestoru pochádzajú iba nálezy včasnostredovekej keramiky. Kultúrna vrstva s početnejšími nálezmi sa rozkladá v priestore na severovýchodnom úpätí vrchu (záhrada J. Uličného a záhrada M. Maníka). Prvé zbery v tomto priestore uskutočnil M. Seman, správca miestnej obecnej školy. V týchto miestach v roku 1950 urobil V. Budinský-Krička z archeologického ústavu v Košiciach spolu s J. Repčákom pokusný

výkop. Neskôr, v roku 1957, tu ďalší výkop urobil F. Blahuta. Získaný keramický materiál bol datovaný do 9. – 10., prípadne až 11. storočia (Budinský-Krička 1961, 359-360; 1986, 68).

14. Hubošovce-Lysá stráž

Vrch Lysá stráž (49° 05' 01.96" N, 21° 13' 48.59" E) leží na rozhraní obcí Gregorovce, Terňa a Hubošovce. Pre podrobnejšie informácie pozri polohu Terňa – Lysá stráž.

15. Jakovany-Pod hájom

Poloha s miestnym názvom Pod Hájom sa nachádza južne od obce Jakovany, na pravom brehu potoka Ginec, na hranici katastrálneho územia (približne 49° 08' 34.82" N, 21° 04' 01.07" V) (Mapa 30).

Dňa 7. 10. 2010 tu autor získal zopár nevýrazných nálezov potvrdzujúcich prítomnosť pravekého osídlenia. Konkrétne išlo o jeden ťažko datovateľný črep, hrudku mazanice a úštep z radiolaritu.

16. Jakubovany-Lapiš

Poloha s miestnym názvom Lapiš sa nachádza na južnom okraji intravilánu obce, východne od bývalého JRD. Pochádza odtiaľ ojedinelý nález (lokalizovaný približne 49° 06' 04.08" N, 21° 09' 00.92" E) pieskovcového sekeromlatu s mierne oblúkovitým ostrím a zaobleným tylom (Tomášová 1988, 134-135). Nález je uložený v Krajskom múzeu v Prešove.

17. Jakubovany-Slaná studňa

Poloha s miestnym názvom Slaná studňa sa nachádza na úpätí pohoria Čergov, na mieste dnešnej Jakubovanskej priehrady (Mapa 31).

Archeologické situácie tu boli do značnej miery zničené výstavbou Jakubovanskej priehrady. Až potom sa na jej brehoch zberom zistili tri polohy s archeologickými nálezmi. Materiál je uložený v AÚ SAV - VPS Košice.

Z prvej polohy (približne 49° 07' 13.85" N, 21° 07' 52.37" E) pochádza eneolitická keramika bádenskej kultúry, čepeľovitý retušovaný úštep z opálu a hrudky mazanice.

Z druhej polohy (približne 49° 07' 23.11" N, 21° 07' 36.26" E) sa získalo čepeľové škrabadlo z limnosilicitu druhotne použité ako kosáková čepeľ a takisto ďalšie čepele z limnosilicitu, obsidiánu a radiolaritu spolu s hrudkami mazanice.

Z tretej polohy (približne 49° 07' 26.15" N, 21° 07' 48.03" E) pochádzajú len hrudky mazanice.

Pri potoku, na miestach, ktoré boli neskôr zničené výstavbou priehrady sa dalo v miulosti naraziť na stopy metalurgickej činnosti. Pochádza odtiaľ aj veľký, 2,5 kg vážiaci, kus železnej trosky so zaobleným spodkom (Obr. 1).

Dňa 14. 3. 2010 tu autor uskutočnil povrchový zber v hlbokých erózných ryhách na ľavom brehu priehrady, pričom sa podarilo získať:

Extrémne tenkostenný zlomok z nádoby bukovohorskej kultúry s pozostatkom hrebeňom rytej výzdoby (Obr. 2).

Zlomky slabo vypálenej pórovitej keramiky s veľkou prímiesou organického ostriva, uprostred sivé, s oranžovým až blehodnedým povrchom. Patrí sem aj okraj väčšej hrncovitej nádoby s takmer zvislými stenami a vpichom umiestneným z vnútornej strany tesne pod okrajom nádoby (Obr. 3, 4).

Štiepanú industriu vyrobenú z limnosilicitu. Jeden patinovaný úštep (Obr. 5) a jeden úštep ktorý bol, Ľ. Kaminskou z AÚ SAV – VPS Košice, určený ako typ Banské (Obr. 6).

18. Jakubovany-Široké

V staršej literatúre sa poloha s miestnym názvom Široké umiestňuje do katastra obce Orkucany (približne 49° 05' 16.78" N, 21° 08' 08.17" E). Podľa slovného opisu boli ale nálezy získané pri prameni bezmenného potoka, ktorý sa nachádza už v katastrálnom území obce Jakubovany (približne 49° 05' 28.30" N, 21° 08' 29.92" E). Súradnice uvedené v pôvodnom texte môžu byť nepresné, lebo mapa na ktorej boli pôvodné súradnice odmerané nezobrazuje prameň potoka správne. V spomenutej staršej literatúre sa z polohy uvádzajú praveké črepy a obsidiánový úštep (Slivka/Mačala 1985, 216).

Dňa 29. 9. 2010 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Zobierala sa silno zvetraná, slabo vypálená pórovitá keramika, s vysokým obsahom organického ostriva, pôvodne s oranžovým až blehodnedým povrchom a sivým jadrom. Toto zloženie je charakteristické pre neolitickú keramiku. Z rovnakej hmoty boli zhotovované napr. aj hrncovité nádoby bukovohorskej kultúry.

Nálezy vyššie opísanej keramiky sprevádzala obsidiánová industria v ktorej najvýraznejší kus predstavuje proximálna časť širšej čepele (Obr. 77). Vyskytol sa aj jeden odštep z limnosilicitu.

19. Jakubova Vol'a-za kostolom

Z výkopu na miestnom cintoríne pochádza sekeromlat s vertikálnym ostrím a zaobleným tylom, vyrobený z andezitu (Tomášová, 1998, 158). Z textu ale nie je úplne jasné či ide o starý cintorín priamo pri kostole (49° 07' 41.16" N, 21° 01' 00.20" E), alebo o nový cintorín na terasovitej vyvýšenine severozápadne od kostola. Súradnice zapísané v pôvodnom texte sú chybné. Nález je uložený v Krajskom múzeu v Prešove.

20. Kamenica-hrad

Prvá nepriama zmienka o hrade pochádza z roku 1270 (Uličný 1990, 119; Slivka/Vallašek 1991, 133). Z hradu boli zatiaľ publikované iba skromné nálezy (Roth/Hunka/Glos 1996, 150).

Na temene hradného vrchu (poloha vrchu 49° 11' 44.72" N, 20° 58' 13.14" E) sa našli retušované radiolaritové úštepy ktoré neboli bližšie datované (Roth/Glos 1998, 138).

21. Kamenica-kataster obce

Z katastra obce má pochádzať srdcovitý, približne päťuholníkovitý sekeromlat zo zelenošedej bridlice. V roku 1967 mal byť uložený v Mestskom múzeu v Sabinove (Budinský-Krička 1967b, 321).

22. Lipany-Predné pole

Poloha s miestnym názvom predné pole sa nachádza na ľavobrežnej terase Torysy, západne od intravilánu mestečka Lipany, severne od cesty Lipany-Krivany (Mapa 33).

Dňa 14. 3. 2010 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Zozbierali sa hrubšie tvrdo vypálené črepy pravekého rázu. Konkrétne silno prepálený čierny zlomok z okraja misovitej nádoby, čierny zlomok z tela nádoby s prímiesou sludy a silno prepálený na vonkajšej strane červený, na vnútornej čierny črep obsahujúci prímies piesku. Z podobnej keramickej hmoty z akej je posledný spomenutý zlomok bývajú vyrobené aj úžitkové nádoby severokarpatskej skupiny. Okrem už opísaného materiálu sa získal aj oranžovo-hnedý zlomok obsahujúci šamot.

Našlo sa tiež niekoľko kusov železnej trosky, z ktorých najťažšie vážili 210 a 280 g a objavili sa aj hrušky mazanice.

Počas zberu bol nájdený aj zlomok komorovej kachlice so štvorcovou čelnou stenou a s náznakom neidentifikovateľnej reliéfnej výzdoby. Na skúmanej ploche sa pravidelne vyskytovali aj zlomky neskorostredovekej a novovekej keramiky, ktoré ale neboli

evidované. Podobné nálezy sa totiž bežne zisťujú aj v okolí ďalších miest a obcí a zvyčajne sa interpretujú ako odpad vyvážený na polia spolu s hnojom.

23. Lipany-tehelňa

V starej tehelni vo východnej časti intravilánu v miestnej časti Petrovenec (približne 49° 09' 04.61" N, 20° 58' 08.82" E) zozbierali v minulosti L. Bánesz a S. Šiška mladopaleolitickú štiepanú industriu vyrobenú z radiolaritu (Bánesz 1965, 163).

24. Medzany-Bodorovec

Poloha s miestnym názvom Bodorovec alebo tiež močaroše sa nachádza v juhovýchodnej časti intravilánu obce vpravo od cesty Veľký Šariš – Medzany (zhruba 49° 02' 36.17" N, 21° 09' 31.59" E). Pri kopaní podpivničenia rodinného domu, sa tu zachytil objekt s materiálom, ktorý bol následne prisúdený gávskej kultúre (Karabinoš 2007, 101-102). Iný objekt s rovnakým materiálom, interpretovaný ako pec s kupolou, bol zachytený počas výkopu ryhy pre elektrickú prípojku, na rozhraní parcel 107/2 a 106, asi štyri metre severozápadne od prvého objektu (Karabinoš 2009; 107-109). Nálezy z oboch archeologických akcií sú uložené na Krajskom pamiatkovom úrade v Prešove.

25. Medzany-Kamenec

Kopec s miestnym názvom Kamenec sa nachádza severne od obce Medzany. Jeho vrcholová kóta sa na mapách označuje názvom Na hore. Prvé nálezy, ktoré sa vzťahujú k tomuto miestu alebo k jeho blízkemu okoliu pochádzajú zo zberov, ktoré tu v 60. rokoch 20. storočia uskutočnili V. Budinský-Krička a F. Blahuta. Z týchto zberov pochádza kamené jadro a hrotitý čepelovitý úštep (Klčo 1996, 5). V súčasnosti tu evidujeme tri polohy s archeologickými nálezmi, ktoré označujeme ako Kamenec 1, 2, 3 (Mapa 34).

Kamenec 3: Túto polohu predstavuje hliník na severozápadnom upätí kopca (49° 03' 12.95" N, 21° 08' 41.05" E). Poloha sa pôvodne označovala ako Nižný Počkaj (Klčo 1988, 75-76; 1996, 5). Tento miestny názov sa však vzťahuje skôr k riečnej terase východne od hliníka, kde dominujú nálezy z mladších období praveku.

V roku 1987 sa v sprašovej vrstve spomenutého hliníka objavili mladopaleolitické nálezy. Konkrétne sa našiel retušovaný čepelovitý úštep z radiolaritu, uhľíky z borovice a neurčiteľné zvieracie kosti (Klčo 1988, 75-76). Postupne pribudli ďalšie čepel' a čepel'ovité artefakty vyrobené z radiolaritu (Klčo 1996, 5). Archeologický a geologický výskum tejto polohy sa ale nikdy neuskutočnil a vrstvy s nálezmi boli zničené

postupujúcou ťažbou zeminy. Časť nálezov sa pravdepodobne „zachránila“ v súkromnej zbierke O. Lórenca v Šarišských Michaľanoch. V regionálnej tlači sa uvádzajú aj informácie, ktoré s hliníkom spájajú ohorené úlomky ľudských kostí (Levendovský 1997). Tieto informácie sú ale málo dôveryhodné.

Kamenec 1: Novšie nálezy pochádzajú z okolia kóty 361,1 (49° 02' 56.29" N, 21° 09' 07.44" E). Z tohto priestoru sa zberom získala mladopaleolitická industria z radiolaritu, limnosilicitu, kremeňa, pazúrika a rohovca (Derfiňák/Karabinoš/Vizdal 2009a, 59-61). Medzi typologicky výraznejšie nálezy patria škrabadlá (kýlovité, vejárovité), hrubšie čepeľovité úštepy a čepele. Nálezy sú uložené na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity.

Kamenec 2: Poloha severozápadne od kóty 361,1 (Derfiňák/Karabinoš/Vizdal 2009a, 59-61) (približne 49° 03' 02.28" N, 21° 08' 59.00" E). Surovinové a typologické zloženie nálezov je podobné ako v polohe Kamenec 1. Nálezy sú uložené na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity.

26. Medzany-Nižný Počkaj

Poloha s miestnym názvom Nižný Počkaj sa nachádza na riečnej terase severozápadne od intravilánu obce Medzany (približne 49° 03' 14.25" N, 21° 08' 24.82" E). Nálezy z tejto polohy tvoria preistorovo jeden celok s nálezmi z polohy Ostrovany – za Imunou.

27. Medzany-pod Kamencom

Poloha sa nachádza na okraji širokej inundačnej oblasti Torysy, medzi kopcom Kamenec a západným úpäťm Šarišského hradného vrchu. V pôvodnom texte je nesprávne umiestnená do katastra Veľkého Šariša (Mapa 35).

Na lokalitu upozornil člen slovenskej archeologickej spoločnosti O. Lórenc, ktorý zbermi v tejto polohe získal nálezy z eneolitu, doby halštatskej, laténskej, rímskej a tiež keramiky z veľkomoravského obdobia. Okrem toho pokusným výkopom (približne 49° 03' 09.84" N, 21° 09' 10.39" E) zachytil sídliskový objekt s keramikou z doby halštatskej. Nálezy z tohto objektu boli označené ako pokročilá fáza gávskej kultúry (Budinský-Krička 1984, 55-56). Materiál pripísaný tejto kultúre bol neskôr zozbieraný aj v okolí kóty 320 (Karabinoš 2009, 108) (približne 49° 03' 03.56" N, 21° 09' 30.95" E).

Dňa 21. 9. 2010 tu autor tejto práce uskutočnil krátky povrchový zber, pri ktorom sa podarilo získať:

Slabo vypálenú, silno zvetranú, pórovitú keramiku s oranžovým povrchom a sivým jadrom a s vysokým obsahom organického ostriva, ktorú je možné datovať do neolitu (Obr. 71).

Dobre vypálené zlomky svetlej keramiky s engobou na vonkajšej aj vnútornej strane, ktoré je možné datovať do doby bronzovej až doby halštatskej (Obr. 72).

28. Medzany-Suchý potok

Ide o polohu s miestnym názvom Suchý potok, západne až juho-západne od jadra obce Medzany, na pravom brehu potoka za bývalým JRD.

V tejto polohe (presne na mieste 49° 02' 40.59" N, 21° 08' 40.21" E) sautor našiel malý trojboký hrot vyrobený najskôr z pazúrika alebo limnosilicitu (Obr.63).

29. Močidl'any-Várhed'

Opevnenie na vrchu Várhed' (49° 05' 12.28" N, 21° 03' 07.96" E) objavil v roku 1949 J. Repčák. Neskôr, v roku 1954 tu V. Budinský-Krička uskutočnil zisťovaciu sondáž (Budinský-Krička 1961, 360-361). Výskum priniesol nálezy z neolitu (bukovohorská kultúra), eneolitu (Nyírség-Zatín?) (Bátora 1983, 189), doby halštatskej a stredoveku. Práve v poslednom spomenutom období bolo na vrcholovej plošine vybudované opevnenie (Budinský-Krička 1961, 360-361; Slivka/Vallašek 1991, 125), ktoré V. Budinský-Krička datuje podľa mince Bélu IV. Na základe archeologického materiálu sa predpokladá, že toto opevnenie existovalo iba krátko a vieme, že zaniklo požiarom. Niekedy sa tento násilný zánik spája s tatárskym vpádom. Jednoznačné dôkazy o tom ale neexistujú.

30. Orkucany-Lúky

Poloha s miestnym názvom Lúky sa nachádza juhovýchodne od obce Orkucany, medzi cestou Šarišské Michaľany – Orkucany a železničnou traťou, naproti čerpacej stanici (približne 49° 04' 42.05" N, 21° 07' 08.68" E) (Mapa 36).

Dňa 4. 4. 2011 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Aj napriek podrobnému prieskumu a extrémne dobrej viditeľnosti nálezov sa podarilo objaviť iba dva keramické zlomky pravekého charakteru. Jeden slabo vypálený, silno erodovaný, obsahujúci šamot, s oranžovým povrchom a sivým jadrom, hmotou pripomína zlomky keramiky bádenskej kultúry nájdené na lokalite Šarišské Michaľany-Michaľanska hura (Obr. 31). Druhý svetlohnedý hrubý tvrdo vypálený črep z nádoby formovanej v ruke nie je možné bližšie datovať.

Získalo sa niekoľko kusov kamennej štiepanej industrie. Tieto nálezy vytvárajú dve priestorovo oddelené skupiny (Mapa 36). Časť z nich bola voľne rozptýlená v severozápadnej časti skúmanej plochy. Na juho-východ od nej sa potom nachádzala podstatne výraznejšia koncentrácia. V prvej spomenutej skupine sa našli iba nevýrazné artefakty z radiolaritu a jedna retušovaná čepeľ z limnosilicitu (Obr. 32). V juho-východnej koncentrácii sa zistili nevýrazné artefakty z radiolaritu a jedno radiolaritové jadro so zmenenou orientáciou (Obr. 33). Najzaujímavejším kusom je ale odštep, z (krakovsko-jurského?) pazúrka (Obr. 34). Vzhľadom k nevýraznosti a malému počtu artefaktov, nie je možné industriu bližšie datovať.

Počas zberu sa pri severovýchodnom okraji skúmanej plochy našli aj tri kusy železnej trosky.

31. Orkucany-nad benzínkou

Po oboch stranách terénneho zárezu v blízkosti benzínovej čerpacej stanice, južne od intravilánu obce (M-34-103-C-a, 1 : 25 000, 365 : 10 mm), sa v minulosti zozbierali úštepy vyrobené z radiolaritu (Bárta 1983, 34).

32. Orkucany-pri cintoríne

Poloha sa nachádza na ostrohu riečnej terasy, na konci ktorého sa v súčasnosti nachádza nový obecný cintorín.

Dňa 2. 4. 2011 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Medzi nálezmi boli dva hrubšie keramické zlomky pravekého charakteru. Prvý je tvrdo vypálený, má čierny vonkajší a bledohnedý vnútorný povrch a pravdepodobne obsahuje nepatrnú prímes šamotu (Obr. 17, 18). Je podobný zlomkom z lokality Šarišské Michaľany-Giraš, ktoré boli datované do doby bronzovej až doby halštatskej. Druhý črep je hľadiska keramickej hmoty a spracovania prvému dosť podobný. Odlišuje sa iba bledohnedou farbou vonkajšieho povrchu.

V západnej časti sledovaného polygónu sa zistila koncentrácia štiepanej industrie vyrobenej zo zelenosivého radiolaritu (Mapa 37). Medzi nálezmi sú úzke čepeľky (Obr. 19) a ich zlomky a jedno jadro z červenohnedého radiolaritu v počiatočnom štádiu prípravy. S vyššie popisovanou koncentráciou nálezov súvisí pravdepodobne aj dvojpodstavové jadro zo zelenosivého radiolaritu (Obr. 20), ktoré sa našlo približne v strede sledovaného polygónu. Na tom istom mieste sa našiel aj úlomok priesvitného ružovkastého kremeňa. Pri západnom okraji polygónu sa zase získal patinovaný odštep

z limnosilicitu (Obr. 21), retušovaný odštep z červenohnedého radiolaritu (Obr. 23), a čepeľka z toho istého materiálu upravená retušou do podoby hrotu šípu (Obr. 22).

33. Orkucany-vojenské cvičisko

Poloha označovaná v literatúre ako vojenské cvičisko sa nachádza medzi železničnou traťou Sabinov – Šarišské Michaľany a vysokou riečnou terasou južne od obce. Z tejto lokality pochádza väčšia neretušovaná čepeľ z hrany jadra, ktorá sa považuje za mladopaleolitickú. Nález je uložený v Šarišskom múzeu v Bardejove kam ho daroval K. Turia v roku 1906 (Bárta 1983, 34).

Na inom mieste sa zase popisuje široký, čiastočne opracovaný úštep zo žilného patinovaného rohovca, ktorý Šarišskému múzeu v Bardejove daroval K. Furia v roku 1910 (Bánesz 1965, 160-161). V jednom prípade bolo priezvisko očividne zapísané nesprávne. Miesto tohto nálezu sa ale v literatúre nespomína.

34. Ostrovany-cigánska osada

V roku 1963, počas kontrolného výskumu pri ostrovanskom kaštieli, uskutočnila M. Lamiová Schmiedlová aj zber pri miestnej cigánskej osade, kde získala neolitickú keramiku z mladšej fázy bukovohorskej kultúry (Šiška 1964, 71-76) (poloha osady 49° 04' 01.50" N, 21° 06' 45.31" E).

Neskôr boli publikované nálezy od člena Slovenskej archeologickej spoločnosti O. Lórenca, ktoré mal získať z evidovanej lokality východne od cigánskej osady, teda pravdepodobne z polí medzi osadou a intravilánom obce (Budinský-Krička 1984, 54). Tento materiál tvorila keramika z doby rímskej (sivá kolkovaná keramika a zlomok sivej keramiky s reliéfnou výzdobou) a pravdepodobne aj keramika z neskorej doby rímskej až počiatku sťahovania národov.

Z polohy sa podarilo získať aj štiepanú industriu z obsidiánu a radiolaritu, ktorá bola zaradená do neolitu (Illášová 1990, 69-69).

35. Ostrovany-kataster obce

Z bližšie neurčeného miesta v katastri obce Ostrovany získal O. Lórenc nálezy z eneolitu (skupina Lažňany, bádenská kultúra) a doby laténskej. Okrem toho aj kamenné sekerky z kvarcitu a dibasu a štiepanú industriu z drevnatého opálu, obsidiánu, pazúrika a kremeňa (Kaminská 1983, 124-125). Z katastra obce sa uvádza aj nález zahroteného rydla (Blahuta 1960, 97).

36. Ostrovany-nad Imunou

Poloha sa nachádza na riečnej terase v katastri obce Ostrovany, juhovýchodne od intravilánu (približne 49° 03' 25.66" N, 21° 08' 00.47" E). Juhovýchodná časť terasy tvorí priestorovo jeden celok s polohou Medzany – Nižný počkaj, od ktorej ju oddeľuje, v súčasnosti bezvýznamný a takmer úplne suchý potok. V literatúre existuje veľké množstvo správ o nálezoch z tohto priestoru. Sú ale dosť útržkovité, čo spôsobuje značný chaos. Preto je tu materiál z oboch polôh uvedený spoločne.

Prvé nálezy z terasy medzi obcami Medzany a Ostrovany boli známe zo zberov F. Blahutu a J. Repčáka z 50. rokov 20. storočia (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1988a, 78), ktoré priniesli materiál z eneolitu, mladšej doby bronzovej, doby laténskej, doby rímskej a z včasného stredoveku. Nálezy boli uložené vo vtedajšom Múzeu Slovenskej republiky rád v Prešove, teda v súčasnom krajskom múzeu.

V roku 1982 na lokalitu znovu upozornili zbery, ktoré v tomto priestore uskutočnil člen Slovenskej archeologickej spoločnosti O. Lórenc (Lamiová-Schmiedlová 1983, 158-159). Publikovaný bol materiál z neolitu (bukovohorská kultúra), mladšej doby bronzovej (pilinská kultúra), mladšej doby rímskej (kolkovaná keramika a keramika s vhladzovanou výzdobou), z neskorej doby rímskej až počiatku sťahovania národov (severokarpatská skupina) a z včasného stredoveku (asi 9. st.). S niektorým mladším obdobím je možné spájať aj nálezy železnej trosky.

V roku 1983 sa v katastri obce Medzany, na severozápadnom okraji polohy Nižný Počkaj, uskutočnil výskum M. Lamiovej-Schmiedlovej, ktorý odkryl hutnícke a sídliskové objekty z doby rímskej (2.-3. st.) ((Lamiová-Schmiedlová 1984, 147; 1987, 27-45) .

V roku 1984 boli publikované ďalšie nálezy zo zberov a pokusného výkopu spomínaného O.Lórenca (Budinský-Krička 1984, 54). Konkrétne išlo o materiál z mladšej doby bronzovej, doby rímskej (przeworská kultúra, sivá kolkovaná keramika) a z neskorej doby rímskej až z počiatku sťahovania národov (severokarpatská skupina). Materiál zostal u nálezcu v obci Šarišské Michaľany.

V roku 1986 sa začal nový systematický výskum M. Lamiovej-Schmiedlovej z AÚSAV v Košiciach, na ktorom spolupracovala aj B. Tomášová z Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove. Stručná správa z prvej výskumnej sezóny, ako aj správy z ďalších sezón, boli publikované v časopise AVANS. V prvom roku sa odkryv uskutočnil v katastri obce Ostrovany, na juhovýchodnom okraji polohy nad Imunou. Získal sa materiál z mladšej doby bronzovej (gávská kultúra) a z doby rímskej (hrnčiarska pec na výrobu na

kruhu točenej sivej keramiky) (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1987, 65-66; 1988a, 77-96). Nálezy boli uložené v prešovskom múzeu.

V roku 1986 boli okrem správy z prvej etapy systematického výskumu v katastri obce Ostrovany publikované aj ďalšie nálezy od O. Lórenca. Spona s podviazanou nôžkou a vedierkovitý závesok boli datované do 2.-3. st. po Kr. (Lamiová-Schmiedlová 1986, 149). Nálezy boli uložené v prešovskom múzeu.

V roku 1988 bola publikovaná správa z druhej výskumnej sezóny v katastri obce Ostrovany (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1988b, 86-87). Získal sa materiál z mladšej doby bronzovej až doby halštatskej (stupne Ha A – Ha B), z mladšej doby rímskej (stupne C1 – C2; okrem iného aj denár Traiana z rokov 103 – 111 (Kolníková/Hunka 1988, 81) a zlomok z terra sigillata), ako aj z doby laténskej a z včasného stredoveku (8. – 9. st.). Nálezy boli uložené v prešovskom múzeu.

V roku 1990 bola publikovaná správa z tretej výskumnej sezóny v katastri obce Ostrovany (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1990, 105-106). Získali sa nálezy z doby bronzovej až doby halštatskej (Ha A – Ha B), z doby halštatskej až doby laténskej (Ha D – LT A), z mladšej doby rímskej (terra sigillata), z neskorej doby rímskej až z počiatkov sťahovania národov (hrnčiarska pec) a tiež z včasného stredoveku (8.-9. st.). Nálezy boli uložené v prešovskom múzeu.

V roku 1991 bola publikovaná správa z ďalšej výskumnej sezóny, ktorá sa narušila od predchádzajúcich uskutočnila v katastri obce Medzany (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1991, 62). Pravdepodobne preto sa neoznačuje ako štvrtá etapa výskumu. Zistili sa sídliskové objekty z doby bronzovej (BD – Ha A). Najzaujímavejším nálezom z tejto sezóny je detský kostrový hrob v zásobnej jame so zvyškami kostier bobra a zajaca. Zistili sa aj výrobné a sídliskové objekty z doby rímskej (2.-3. st.) a objekty z neskorej doby rímskej až z počiatku sťahovania národov (4.-5. st. – severokarpatská skupina). Nálezy boli uložené v prešovskom múzeu.

V roku 1992 bola publikovaná správa zo štvrtej výskumnej sezóny v katastri obce Ostrovany (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1992, 68-69). Počas nej sa získali nálezy z doby bronzovej (HA-HB). Patrí k nim aj detský kostrový hrob odkrytý na dne hrovej jamy, ktorý je bronzovou ihlicou datovaný do HA1. Okrem toho sa zistili aj nálezy z doby rímskej (2.-3. st.). K týmto boli zaradené aj jamy obdĺžnikového tvaru s vypálenými stenami, ktoré obsahovali kamene rôznej veľkosti. Predpokladá sa, že ide o zariadenia, ktoré sa používali na praženie rudy pred vlastným hutnením. Cenným nálezom z doby

rímskej je aj fragment dna z terry sigillaty. Publikované boli aj nálezy z doby sťahovania národov (severokarpatská skupina). Nálezy boli uložené v prešovskom múzeu.

V roku 1993 bola publikovaná správa z piatej výskumnej sezóny v katastri obce Ostrovany (Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1993, 79-80). Počas nej sa získali nálezy z neolitu (kultúra s východnou lineárnou keramikou), z doby bronzovej až doby halštatskej (HA-HB), z mladšej až neskorej doby rímskej (zlomok terry sigillaty) a nálezy z konca doby rímskej a počiatku sťahovania národov (severokarpatská skupina). Publikované boli ale aj nálezy z 9. storočia. Nálezy boli uložené v prešovskom múzeu.

Vyššie opísaný systematický výskum trvajúci 7 sezón (ak rátame aj dve sezóny v katastri obce Medzany) nebol dodnes komplexne spracovaný a publikovaný.

Pravdepodobne s týmto systematickým výskumom súvisia aj v literatúre uvádzané „dácke sídliskové objekty“ (Lustikova 2007, 77-95).

V roku 2008 boli publikované ďalšie nálezy, ktoré v polohe za Imunou zozbieral E. Malecký (Pieta/Soják 2008, 122-124). Jedným z najzaujímavejších je jantárový korálik, ktorý bol datovaný do neskorej doby rímskej až doby sťahovania národov.

Posledný odkryv na lokalite za Imunou uskutočnila v roku 2011 B. Tomášová z Krajského múzea v Prešove. Uskutočnil sa v súvislosti s výstavbou fotovoltaickej elektrárne, no prebehol iba na nezastavaných plochách.

37. Ostrovany-pri kaštieli

V roku 1963 sa v tejto polohe uskutočnil kontrolný výskum AÚSAV, ktorý viedla M. Lamiová-Schmiedlová (1964, 233-264). Nálezy z Neolitu a eneolitu stručne zhodnotil aj S. Šiška (1964, 71-76). Zvieracie kosti určila V. Rajtová (1964, 265-270).

Plocha na ktorej sa výskum uskutočnil sa nachádza medzi priečelím kaštieľa a hranou riečnej terasy (49° 03' 52.14" N, 21° 07' 13.68" E) a tiahne sa pozdĺž tejto hrany na severovýchod do záhrad rodinných domov. Údajne niekde v týchto miestach sa v roku 1865 našiel druhý zo známych bohatých hrobov z doby rímskej.

Kontrolný výskum však nezachytil žiadne ďalšie hroby ani pohrebisko. Na skúmanej ploche sa zistilo osídlenie z neolitu (mladšia fáza bukovohorskej kultúry), eneolitu (skupina Lažňany?, bádenská kultúra, Nyírség-Zatín?) (Bátora 1983, 189), zo staršej doby bronzovej, doby halštatskej, z mladšej až neskorej doby rímskej, z počiatku sťahovania národov (severokarpatská skupina), z včasného stredoveku („mladšia fáza strednej doby hradištnej“) a zo stredoveku (12. – 13. st.). So starším pravekým osídlením možno spájať štiepanú industriu z obsidiánu a rohovca. S mladšími obdobiami zase nález železnej trosky.

Medzi nálezmi boli aj nezvyčajne veľké hovädzie kosti, ktoré pravdepodobne pochádzajú z druhu *Bos taurus primigenius*.

38. Pečovská Nová Ves-Bukovec

Poloha s miestnym názvom Bukovec sa nachádza severne od obce Pečovská Nová Ves, na vysokom terasovitom brehu, na ľavej strane riečky Ľutinka (Mapa 38).

Dňa 27. 3. 2011 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Z plochy polygónu bolo zozbieraných celkom 65 zlomkov radiolaritu. Po umytí boli nálezy určené za pomoci Doc. PhDr. Ľubomíry Kaminskej, CSc. z Archeologického ústavu SAV – VPS Košice. Tá označila celkom 26 kusov ako artefakty. Táto vyčlenená skupina obsahovala 6 jadier (z toho dve v štádiu prípravy) a 3 čepele. Zvyšných 17 artefaktov bolo klasifikovaných ako úštepy. Medzi ostatnými nálezmi sa vyskytujú kusy suroviny, ktoré podľa L. Kaminskej nemajú presvedčivé znaky štiepanej industrie ako napríklad bulbus s úderovou jazvou či lastúrnatý lom.

Nálezy vytvárali výraznú koncentráciu, pričom najťažšie kusy radiolaritu, medzi ktorými boli aj jadrá, tvorili jej stred a najmenšie a najľahšie artefakty boli rozptýlené vo väčšej vzdialenosti. Navyše súbor sa získal na ploche malého terasovitého ostrohu, na vysokom brehu nad ústím riečky Ľutinka, teda v polohe charakteristickej hlavne pre nálezy paleolitickej industrie.

Vyššie opísaný súbor nálezov obsahuje len veľmi málo charakteristických artefaktov. Medzi najpríznačnejšie patria širšie a masívnejšie čepele (Obr. 37), no vyskytol sa aj jeden drobnejší exemplár. Jedna z nájdených čepelí má na distálnej strane retušou vytvorený vrub (Obr. 38.). Okrem toho sa objavili aj jadrá v rôznom štádiu prípravy a vyťaženia. Medzi nimi aj jednopodstavové, dvojpodstavové (Obr. 35) a 90stupňové (Obr. 36).

39. Pečovská Nová Ves-Konopisko

Na polohu s miestnym názvom Konopisko sa umiestňujú mladopaleolitické nálezy získané severovýchodne od obce, západne od potoka Ginoc v okolí kóty 453 (pravdepodobne 49° 08' 21.61" N, 21° 03' 50.10" E) (Bánesz 1965, 161).

40. Pečovská Nová Ves-nad bývalým JRD

Na hrane terasovitého kopca, západne od bývalého JRD (49° 07' 37.33" N, 21° 02' 54.63" E), sa autorovi 7. 10. 2010 podarilo získať niekoľko nevýrazných štiepaných artefaktov vyrobených z radiolaritu a dva keramické zlomky, ktoré hmotou pripomínajú

halštatskú keramiku, či keramiku severokarpatskej skupiny. Presnejšie datovanie si ale vyžaduje kvalitnejší materiál.

41. Pečovská Nová Ves-Nad tehelňou

Poloha s miestnym názvom Nad tehelňou, sa nachádza na severovýchodnom okraji intravilánu Pečovskej Novej Vsi. Ide o vysokú riečnu terasu severozápadne nad bývalou tehelňou (49° 07' 27.93" N, 21° 03' 14.53" E) (Mapa 40).

Dňa 27. 3. 2011 sa autorovi v tomto priestore podarilo zozbierať štiepanú industriu z radiolaritu. Výnimku predstavoval iba jeden jadrovitý kus pazúrika. Medzi zozbieranými artefaktami boli hlavne väčšie kusy suroviny, odštepky a jadrá v rôznom štádiu prípravy a využitia. Medzi nimi aj malé, takmer vyťažené dvojpodstavové čepeľové jadro (Obr. 70). Vzhľadom k povahe materiálu je bližšie datovanie industrie problematické.

42. Pečovská Nová Ves-Oľšianky

Poloha sa nachádza v ústí údolia riečky Lutinka, pod vysokým terasovitým brehom, naproti cigánskej osade (približne 49° 08' 12.41" N, 21° 02' 45.36" E) (Mapa 41).

Dňa 27. 3. 2011 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Podarilo sa získať niekoľko kúskov železnej trosky, drobný úlomok obsidiánu, odštep z bližšie neurčenej sivočiernej horniny a malý, v ohni prepálený, úštep.

43. Ratvaj-Pod Čertinou

Z úpätia vrchu Čertina (konkrétne 49° 06' 47.35" N, 21° 11' 29.11" E) sa uvádzajú nálezy bukovohorskej kultúry (Tomášová 1987, 103). Vyššie uvedené súradnice získané z literatúry sa mierne rozchádzajú so slovnou lokalizáciou.

44. Ražňany-Farské

Poloha farské predstavuje časť riečnej terasy severozápadne od obce Ostrovany, ktorá je ohraničená dvoma malými bezmennými potokmi (približne 49° 04' 12.88" N, 21° 06' 25.39" E) (Mapa 42).

Výskum v tejto polohe realizoval v roku 2009 Pamiatkový úrad SR v spolupráci s Inštitútom histórie Prešovskej univerzity (Vizdal/Karabinoš 2010). Pred vlastnou sondážou sa uskutočnili povrchové zbery, ktoré priniesli materiál z neolitu (bukovohorská kultúra), eneolitu, doby bronzovej a doby rímskej až sťahovania národov. Neskôr sa uskutočnil aj geofyzikálny prieskum lokality.

Najvýznamnejšími získanými nálezmi sú masívne zlomky technickej keramiky, ktoré boli interpretované ako zlomky strešnej krytiny rímskeho typu. Medzi významnejšie nálezy patrí aj zlomok terry sigillaty typu Drag. 37, ktorý pochádza z dielne v Pfaffenhofene od majstra Helenia a ktorý bol vyrobený v prvej tretine 3. storočia. Dôležitá je aj bližšia lokalizácia bukovohorských nálezov (Mapa 42).

45. Ražňany-kataster obce

Z riečnej terasy v katastri obce sú známe nálezy z neolitu (Blahuta 1960, 100), a eneolitu (bádenská kultúra) (Budinský-Krička et al. 1966, 82). Na ďalších neznámych miestach v katastri obce sa našli aj nálezy z doby halštatskej (1960, 109) a strednej až mladšej doby rímskej (Lamiová-Schmiedlová 1964, 248).

Publikované boli aj nálezy zo zberov, ktoré v katastri obce uskutočnil E. Malecký (Pieta/Soják 2008, 122-124). Podľa nálezcu pochádza z katastra obce materiál z mladšej až neskorej doby bronzovej, zo strednej, prípadne neskorej doby laténskej a z doby rímskej (nálezy z druhej pol. 2. st. až z 3. st.). Medzi nálezmi z doby rímskej je aj fragment terry sigillaty vyrobený v Rheinzabern. Nálezy sú uložené v AÚ SAV – VPS Spišská Nová Ves.

46. Ražňany-letisko

Ide o riečnu terasu východne od obce Ražňany v priestore miestneho poľného letiska (približne 49° 04' 44.83" N, 21° 06' 07.80" E) (Mapa 43).

Dňa 27. 3. 2011 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1. Pri prieskume dvoch najjužnejšie situovaných polygónov sa ale vyskytli problémy s GPS prijímačom a preto rozptyl nálezov získaných v tomto priestore nie je na mape zobrazený.

Nálezy boli po celom okraji terasy rozptýlené približne rovnomerne, to znamená, že v jednotlivých kategóriách nálezov ani v nálezoch z jednotlivých období, nebolo možné rozoznať žiadne výraznejšie koncentrácie. Väčšina keramického materiálu je ale v dôsledku používania diskových kultivátorov natoľko fragmentárna, že pri datovaní sa dá spoliehať len na technologické vlastnosti keramiky, čo znemožňuje konkrétnejšie datovanie nálezov. Ak ale akceptujeme širšie datovanie, potom môžeme konštatovať iba to, že terasa bola osídlená „nepretržite“ počas celého praveku a celého včasnohistorického obdobia. Bližšie datovanie zozbieraného materiálu nijak neodporuje datovaniu iných bližšie nelokalizovaných nálezov z katastra obce Ražňany (pozri predošlý záznam). Väčšina z nich pravdepodobne pochádza práve z priestoru sledovanej terasy. Zber teda

nepriniesol poznatky o nových sídelných komponentách ale spresnil umiestnenie už známych zložiek osídlenia.

47. Rožkovany-Na lány

Poloha s miestnym názvom Na lány sa nachádza na terasovitom kopci severne od cesty Rožkovany – Lipany (približne 49° 08' 49.51" N, 20° 59' 24.34" E). V roku 1958 tu S. Šiška zozbieral mladopaleolitickú industriu vyrobenú z radiolaritu (Bánesz 1965, 163).

48. Sabinov-Čiktov

K polohe s miestnym názvom Čiktov sa priraduje aj mierna vyvýšenina v blízkosti cesty z Ražnian do Sabinova (poloha návršia 49° 05' 25.25" N, 21° 05' 26.49" E), kde boli v minulosti zozbierané nálezy z praveku a doby rímskej (Demeterová 1981, 57).

49. Sabinov-Kapolňa

Poloha s miestnym názvom Kapolňa sa nachádza na pravom brehu Husieho potoka, severovýchodne od mesta Sabinov (približne 49° 06' 47.51" N, 21° 07' 03.68" E) (Mapa 44). Názov odkazuje na zaniknutú obec rovnakého mena, stávajúcu v tomto priestore. Na súčasných mapách sa ale poloha uvádza pod nie príliš správnym názvom Vyšná resp. Nižná kaplnka.

Dňa 6. 10. 2010 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Zistila sa koncentrácia štiepanej industrie pozostávajúcej prevažne z čepelí, čepieľok a ich zlomkov, ktoré boli zhotovené z radiolaritu, limnosilicitu (Obr. 73, 75). Jedna limnosilicitová čepieľka mala vrub na ostrí proximálnej časti (Obr. 75). Tieto nálezy sprevádzala slabo vypálená pórovitá keramika s vysokým obsahom osrganického ostriva, s oranžovým povrchom a sivým jadrom (Obr. 76). Toto zloženie keramickej hmoty je typické pre neolit. Z rovnakého materiálu boli zhotovované napríklad aj hrncovité nádoby bukovohorskej kultúry. Vyššie opísaný súbor dopĺňa aj hrudka mazanice.

50. Šarišské Dravce-Goduša

Západne od obce Šarišské Dravce, v údolí potoka Goduša, pod kopcom Kotliská (odhadom 49° 10' 45.04" N, 20° 50' 35.54" E) sa v minulosti našiel radiolaritový úštep (Roth-Mišenko 1992, 108).

51. Šarišské Michal'any-Bogone

Poloha s miestnym názvom Bogone sa nachádza na riečnej terase severozápadne od obce Šarišské Michal'any. Z tohto priestoru (približne 49° 04' 46.83" N, 21° 07' 55.24" E) sa uvádza štiepaná industria z radiolaritu a kremeňa, datovaná do mladšej fázy stredného paleolitu (Derfiňák/Karabinoš/Vizdal 2009b, 61-62). Nálezy sú uložené na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity.

52. Šarišské Michal'any-Briežky

Poloha s miestnym názvom Briežky sa nachádza východne od obce Šarišské Michal'any, na riečnej terase medzi hlavnou cestou a železničnou traťou (približne 49° 03' 58.47" N, 21° 08' 43.93" E) (Mapa 45).

V dňoch 24. 9. 2010, 13. 3. 2011 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Nálezy sa koncentrovali priamo na východnom okraji intravilánu obce. Zistila sa tu výhradne slabo vypálená keramika s prímiesou šamotu, s hnedým až oranžovým povrchom a sivým jadrom (Obr. 27, 28). Podobné zloženie keramickej hmoty mali aj zlomky nádob bádenskej kultúry zistené v polohe Šarišské Michal'any – Michal'anska hura. Približne do neolitu alebo eneolitu môžeme zaradiť aj zlomok z okraja tenkostennej misy (Obr. 25). Medzi nálezmi bolo aj niekoľko kusov štiepanej industrie z červenohnedého radiolaritu. Išlo ale výhradne o hrubé neforemné odštepky. Výnimku predstavuje iba čepeľ z bližšie neurčenej horniny sivej farby (Obr. 24). Vyskytol sa tiež úštep z limnosilicitu (Obr. 26).

Zhluk nálezov sa zistil aj ďalej západným smerom na okraji terasy nad železničnou traťou, západne od vyššie opísanej koncentrácie. V tomto priestore sa okrem už vyššie opísaného typu keramiky (s prímiesou šamotu) vyskytol aj tvrdo vypálený zlomok s čiernym povrchom a s obsahom sľudnatého piesku (Obr. 29).

53. Šarišské Michal'any-Fedelemka

Poloha označovaná v odbornej literatúre ako Fedelemka sa nachádza na severovýchod od obce Šarišské Michal'any, v mieste kde poľná cesta Šarišské Michal'any – Uzovce križuje tok Veľkého Potoka (v miulosti Kuchňovy jarek). Plocha na ktorej sa konal systematický výskum sa nachádza na ľavom brehu potoka, naľavo od cesty (približne 49° 04' 50.29" N, 21° 09' 21.16" E).

V roku 1978 publikujú prvú krátku správu o zberoch v okolí tejto polohy D. Čaplovič, D. Gašaj a L. Olexa (1978, 66). Títo v správe označujú lokalitu slovami: "pod lesom

Giraž”. Získali nálezy z neolitu (bukovohorská kultúra) a mladšej doby bronzovej (gávská kultúra).

V roku 1980 publikuje V. Budinský-Krička správu o ďalších nálezoch, ktoré v polohe Fedelemka zozbieral J. Leščák. (Budinský-Krička 1980, 56). Autor príspevku ale polohu omylom umiestnil do katastra Veľkého Šariša.

V roku 1981 sa v polohe Fedelemka (49° 04' 50.29" S; 21° 09' 21.16" V) začína systematický výskum AÚSAV, pod vedením S. Šišku. Tento výskum trval, s výnimkou jednej sezóny, do roku 1978. Správy o postupe výskumu boli priebežne uverejňované v časopise AVANS (Šiška 1982; 1983; 1984; 1985; 1986; 1988). Antropologický materiál z výskumu v tomto časopise stručne zhodnotil J. Jakab (1982).

V roku 1991 vychádza práca v ktorej, M. Kaczanowska, J. K. Kozłowski a S. Šiška, veľmi podrobne zhodnotil štiepanú industriu získanú počas systematického výskumu (Kaczanowska/Kozłowski/Šiška 1993).

V roku 1995 vychádza monografia S. Šišku s názvom *Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej (Šarišské Michal'any)*, v ktorej autor prehľadnou formou publikoval výsledky vyššie uvedeného systematického výskumu.

V polohe Fedelemka bolo odkryté sídlisko kultúry s východnou lineárnou keramikou a sídlisko bukovohorskej kultúry. Medzi najzaujímavejšie objekty bukovohorskej kultúry patria hroby so spondylovým šperkom a pec s hlineným roštom. Neskôr bolo na tomto mieste vybudované pravdepodobne opevnené sídlisko z mladšieho stupňa bádanskej kultúry. Zo zberu je ale známy aj nepočítaný materiál eneolitickej skupiny Lažňany (Šiška 1995, 47) a tiež niekoľko atypických črepov datovaných do mladšej doby bronzovej, ktoré sú pripisované gávskej kultúre. Niekoľko zlomkov bolo datovaných aj do doby rímskej. Najmladšie osídlenie reprezentuje zahĺbené obydlie zo stredoveku (12.-13. st.).

54. Šarišské Michal'any-Giraš 1

Les Giraš sa nachádza naľavo od poľnej cesty Šarišské Michal'any – Uzovce. Poloha s archeologickými nálezmi leží na jeho okraji, na juhovýchodnom výbežku kopca Semera, približne 600 m na severovýchod od známej lokality Šarišské Michal'any-Fedelemka (približne 49° 05' 00.30" N, 21° 09' 49.94" E) (Mapa 46).

Dňa 1. 10. 2010 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Zber poskytol zlomky slabo vypálenej, silno zvetranej pórovitej keramiky sivej farby, s vysokým obsahom organického ostriva, pôvodne s oranžovým až bledohnedým

povrchom a sivým jadrom. Patria sem aj črepy z okraja hrubších hrncovitých nádob s mierne kónickými stenami a s malými okrúhlymi otvormi tesne pod okrajom (Obr. 7). Opísaná keramika tvorila približne 12% zozbieraného materiálu. Môžeme ju datovať do neolitu a pripísať ju pravdepodobne bukovohorskej kultúre.

Získal sa aj zlomok čiernohnedej až čiernej farby zdobený zvnútra vytlačenou vypuklinou, ktorú obklopujú plytké paralelné žliabky. Výzdoba pripomína materiál lužickej kultúry (Obr. 9, 10). K uvedenému nálezu môžeme priradiť aj ďalšie podobné črepy s čiernym, v niektorých prípadoch hladným povrchom, obsahujúce šamot. Môžeme ich datovať do doby bronzovej až doby halštatskej. Rovnako môžeme datovať azda aj ďalší keramický materiál rovnakého zloženia a vypracovania, ktorý sa odlišuje iba oranžovou až tehlovočervenou farbou vonkajšieho povrchu a tmavohnedou až čiernou farbou vnútornej strany. Opísané zlomky, ktoré by bolo možné datovať do doby bronzovej až doby halštatskej, tvorili spolu približne 88% zozbieraného materiálu.

Okrem doteraz opísaného materiálu sa našli aj hrudky mazanice a úštep z bližšie neurčenej horniny cudzieho pôvodu (Obr. 8).

Všetky nálezy sa koncentrovali na pomerne príkrom svahu kopca, zatiaľ čo na jeho rovnejšom vrchole úplne chýbali. Plocha sa dlhodobo využíva na poľnohospodárske účely, čo spôsobuje značnú eróziu. Nie je preto vylúčené že vrchol kopca už oderodoval. Nálezy z neolitu sa koncentrovali iba na malej ploche pri východnom rohu polygónu. Na mape zobrazujúcej lokalitu je možné severovýchodne od polygónu zberu pozorovať skupinku svetlých kruhov, ktoré tvorí ich vysoká, pravdepodobne vlhkomilná, tráva (Obr. 46).

55. Šarišské Michal'any-kóta 301

Kóta sa nachádza na pravom brehu Veľkého potoka, pri ceste Prešov – Sabinov (približne 49° 04' 9.50" N, 21° 10' 08.59" E). Z tejto polohy bola zberom získaná štiepaná industria datovaná do neolitu. Na jej výrobu bol použitý menilitový rohovec, ktorý sa vyskytuje v okolí obce Demjata (Illášová 1990, 68).

Pri Veľkom potoku, blízko severného okraja cesty Prešov – Sabinov, severozápadne od kóty 281,5, teda približne v okolí kóty 301, (poloha približne 49° 04' 9.50" S; 21° 10' 08.59" V) boli zistené nálezy z mladšej doby bronzovej (gávská kultúra) (Budinský-Krička 1974, 90) a nálezy z včasného stredoveku (8. až 9. st. – pôvodne datované vyššie, Budinský-Krička 1961, 358-359) (Budinský-Krička 1974, 94).

56. Šarišské Michal'any-Michal'anska hura

Poloha sa nachádza východne od obce Šarišské Michal'any, na riečnej terase medzi hlavnou cestou a železničnou traťou. Na mapách nie je označená týmto názvom. Ide o južný až juhovýchodný svah kóty s názvom Za vrchom, s výškou 339,4 m (veľmi približne 49° 03' 59.76" N, 21° 09' 21.15" E) (Mapa 47).

V dňoch 3. 10. 2010, 20. 3. 2011 a 25. 3. 2011. uskutočnil autor systematické povrchové zbery na južnom a juhovýchodnom svahu vyššie uvedenej kóty. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Zistilo sa pomerne veľké množstvo železnej trosky. Najväčšia koncentrácia bola zaznamenaná v najzápadnejšom polygóne. Z tohto priestoru pochádza aj zlomok sivej keramiky, ktorý by bolo možné zaradiť do doby rímskej, no je ťažké s istotou vylúčiť že sa nejedná o vrcholne stredovekú keramikú.

Zozbierala sa tvrdo vypálená keramika s prímiesou sľudnatého piesku, s čiernym vonkajším a bledohnedým vnútorným povrchom (Obr. 43, 44). Pravdepodobne ide o keramikú z niektorého mladšieho obdobia, najskôr z doby rímskej až doby sťahovania národov. K tejto skupine by mohli patriť aj ďalšie z technologického hľadiska takmer rovnaké zlomky, ktoré sa ale odlišujú červenohnedou až bledohnedou farbou povrchu.

Ďalší typ nálezov predstavuje slabo vypálená, keramika s prímiesou šamotu. Povrch črepov je zvetraný. Pôvodne mal najskôr oranžovú farbu. Jadro, prípadne aj vnútorný povrch, je sivý. Jeden z črepov patriacich k tejto skupine nesie výzdobu bádenskej kultúry (Obr. 51, 52). Na základe toho sa aj ostatné podobné zlomky spájajú s eneolitickým osídlením. V priestore, kde sa koncentrovala táto keramika sa našla aj kamenná sekerka, zhotovená pravdepodobne z ílovca (Obr. 47).

Štiepanú industriu sa podarilo získať zo všetkých preskúmaných polygónov. Najčastejšie sa objavovali artefakty z radiolaritu a obsidiánu no vyskytol sa aj limnosilit a v jednom prípade aj pazúrik. Väčšinou ale išlo o drobné alebo neforemné odštepy, prípadne drobné zlomky čepiel'ok. Najkrajším nálezom je robustné driapadlo z radiolaritu (Obr. 48).

57. Šarišské Michal'any-Pri kaplnke

Miestny názov polohy je ododený od kaplnky situovanej severozápadne od intravilánu obce medzi železničnou traťou a hlavným cestným ťahom. Archeologické nálezy sa tu zistili na miernej terénnej vlne na okraji záplavového územia rieky Torysa (49° 04' 13.55" N, 21° 07' 28.14" E).

Pri krátkych návštevách tejto polohy sa autorovi podarilo zozbierať tvrdo vypálené črepy sivej farby obsahujúce prímes piesku. Materiál pripomína je pravdepodobne možné zaradiť do včasného stredoveku. Jeden zo nájdených zlomkov bol zdobený hustým, hrebeňom rytým, vzorom (Obr. 68).

Zistilo sa aj niekoľko zlomkov slabo vypálenej pórovitej keramiky, s vysokým obsahom organického ostriva. Povrch zlomkov bol zvetraný, pôvodne azda oranžový. Jadro črepov je sivé. Opísaný materiál je typický pre neolit. Vyrábali sa z neho aj hrncovité nádoby bukovohorskej kultúry (Obr. 69).

58. Šarišské Michal'any-Stredné pole

Poloha s miestnym názvom Stredné pole sa nachádza východne až severo-východne od obce Šarišské Michal'any, medzi Veľkým potokom (predtým Kuchňovy jarek) a jeho bezmenným prítokom tečúcim od obce Uzovce. Východný okraj tejto polohy už patrí do katastra obce Gregorovce. Toto delenie nemá v krajine svoje opodstatnenie.

Dňa 24. 9. 2010 našiel autor v katastri obce Šarišské Michal'any zlomok keramiky s vonkajšou aj vnútornou engobou, ktorý je možné datovať do doby bronzovej až doby halštatskej. Inak sa ale prieskum v tomto dni zameril na tú časť polohy Stredné pole, ktorá patrí do katastra Gregoroviec. Viac preto v zázname Gregorovce-Stredné pole.

59. Šarišské Michal'any-Za verchom

Poloha Za verchom nie je v literatúre ani na mapách presne vymedzená. Tento názov sa používa v súvislosti s nálezmi, ktoré sa získali na pravom brehu Veľkého potoka pri výkope ryhy na vodovodné potrubie v roku 1979 (potrubie na leteckých snímkach približne 49° 04' 29.69" N, 21° 09' 41.46" E).

Časťou širšie vymedzenej polohy za verchom je pravdepodobne aj poloha Tatrabanka. Tento druhý názov sa používa v súvislosti s priestorom, ktorý leží na pravom brehu potoka, naproti známej polohe Fedelemka. Pravdepodobne z tohto priestoru pochádzajú aj nálezy, neolitickej štiepanej industrie, ktoré sa v literatúre umiestňujú na polohu Ortáše (Illášová 1990, 68).

Pri výstavbe už spomenutého potrubia sa v širšie vymedzenej polohe Za verchom získali nálezy z neolitu (skupina Tiszadob), eneolitu (bádenská kultúra, zatínska skupina?), doby rímskej a stredoveku (12. – 13. st) (Budinský-Krička 1980b, 47-48; Šiška 1982, 272).

60. Šarišské Sokolovce-kóta 493,6

Poloha s archeologickými nálezmi sa nachádza východne od intravilánu obce, v sedle medzi kótami 493,6 a 465,7. Vyššiu kótu reprezentuje kužeľovitý kopec, na vrcholovej plošine ktorého, bol postavený telekomunikačný stožiar. Pri jeho pripájaní na zdroj elektrického napätia bola v už spomenutom sedle vyhlbená obdĺžniková jama (49° 06' 16.75" N, 21° 10' 22.36" E) (Mapa 50). V čase povrchového prieskumu autora, dňa 1. 10. 2010, bola ale táto sčasti zaplnená vodou. Nad jej hladinou bolo možné pozorovať tmavšie sfarbenú pravdepodobne kultúrnu vrstvu. Na halde hlíny v okolí jamy sa podarilo zozbierať slabo vypálenú keramiku s oranžovým povrchom a sivým jadrom, obsahujúcu šamot, ktorú je možné zaradiť do eneolitu. Využívaná mohla byť aj vrcholová plošina kóty 493,6, ktorú ale zničila výstavba stožiaru.

61. Terňa-Lysá stráž

Vrch Lysá stráž (49° 05' 01.96" N, 21° 13' 48.59" E) leží na rozhraní katastrov Gregorovce, Terňa a Hubošovce.

Prvé známe nálezy sa tu získali v roku 1949 v blízkosti kameňolomu na západnom úpätí vrchu. Na temene vrchu sa zistili umelé terasy a val. Sondážou v rokoch 1952-53 sa z valu získal súbor keramiky. Rovnaký materiál pochádza aj z ďalších miest na západnom a južnom úpätí vrchu a tiež z plošiny na juhovýchodnom úpätí, ktorú ohraničuje valovitý útvar. Táto plošina patrí do katastra obce Terňa a v minulosti slúžila ako poľné letisko. V roku 1954, keď sa už letisko nepoužívalo, sa tu uskutočnil výskum Archeologického ústavu SAV, ktorý viedol V. Budinský-Krička v spolupráci s dnešným Krajským múzeom v Prešove. Na výskume sa podieľali aj externí spolupracovníci múzea J. Repčák a F. Blahuta.

Prvé nálezy z výskumu boli publikované až po takmer dvadsiatich rokoch. Išlo o archeozoologický materiál (Popesko/Rajtova 1971, 293-304). Zvyšný, hlavne keramický materiál, bol podrobnejšie spracovaný a publikovaný až o ďalších dvadsať rokov (Budinský-Krička/Miroššayová 1992, 47-76).

Podľa získaného materiálu bolo upätie vrchu osídlené najneskôr v eneolite. Dokladom čoho je sekeromlat z hnedosivej horniny (bridlice?) (Budinský-Krička 1967b, 323).

Plošina na juhovýchodnom svahu vrchu bola osídlená v neskorej dobe bronzovej a počas celej doby halštatskej, teda v stupňoch Ha B a Ha C – Ha D. Z hľadiska hospodárskeho zázemia lokality sú zaujímavé nálezy pieskovcových kadlubov na odlievanie bronzových predmetov. Keramický materiál sa považuje za postgávsku

modifikáciu na území, kde okrem gávskej kultúry zasiahla kultúra severných popolnicových polí a rôznou mierou aj kultúra kyjatická a vplyvy zo západokarpatského a východoeurópskeho pro-stredia. Rovnaký materiál pochádza aj z temena vrchu a z ďalších miest na jeho úpätí. Pri zberoch na úpätí vrchu sa však získal aj mladší materiál. Na fragmentoch nájdených v blízkosti kameňolomu na západnom svahu (kataster Hubošovce) bol použitý podobný ornament aký poznáme zo severného Slovenska na predpúchovských pamiatkach spadajúcich do stupňov Lt B – Lt C.

62. Torysa-Roveň

Ploha s miestnym názvom roveň sa nachádza na západ od obce Torysa, vpravo od cesty Torysa – Brezovica, pod vysokou riečnou terasou, na miernej terénnej vlně v nive potoka Kučmanovského potoka (približne 49° 09' 38.94" N, 20° 52' 26.32" E) (Mapa 51).

Približne z tohto priestoru, z hranice s katastrom obce Šarišské Dravce, na pravom brehu potoka Goduša (teda približne 49° 09' 50.74" N, 20° 52' 5.86" E) sa v minulosti našlo kamenné jadro, ktoré sa v literatúre uvádza pod polohou Torysa-Lieskovec (Roth/Mišenko 1992, 108).

V dňoch 20. 10. 2010, 16. 3. 2011, 21. 3. 2011 tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

V jednom mieste sa podarilo nájsť niekoľko slabo vypálených črepov s oranžovým povrchom, sivým jadrom a s prímiesou šamotu (Obr. 64). Hmota týchto zlomkov je rovnaká ako v prípade keramiky bádenskej kultúry nájdenej v polohe Šarišské Michal'any-Michal'anska hura (Obr.51, 52). Nájdenú keramikú je možné s veľkou pravdepodobnosťou zaradiť do eneolitu.

Nálezy keramiky dopĺňa úštep z (krakovsko-jurského?) pazúrika, jeden kus železnej trosky a hrudka mazanice.

63. Torysa-Úvozy

Poloha s miestnym názvom Úvozy sa nachádza západne od obce Torysa, na vysokej riečnej terase, severne od cesty Brezovica Torysa, na ľavom brehu Polomského potoka (približne 49° 09' 24.62" N, 20° 51' 55.48" E) (Mapa 52).

V dňoch 16. 3. 2010, 21. - 22. 3. 2011. tu autor uskutočnil podrobný povrchový prieskum formou povrchových zberov. Metodiku práce popisuje kapitola 3.1.

Medzi nálezmi bol aj tvrdo vypálený črep piesčitej farby, ostrený sľudnatým pieskom a zdobebý trojnásobnou rytou vlnovkou (Obr. 59). S najväčšou pravdepodobnosťou sa jedná o zlomok keramiky severokarpatskej skupiny. K tejto skupine môžeme

pravdepodobne priradiť aj ďalšie nájdené zlomky. Hlavne tvrdo vypálené črepy s červený vonkajším a čiernym vnútorným povrchom, s prímiesou piesku (Obr. 61).

Zvyšok získaného materiálu tvorí troska, hrudka mazanice a odštep, pravdepodobne z (krakovsko-jurského?) pazúrika (Obr. 60).

64. Veľký Šariš-Bikoš

Na hore Bikoš, teda nad prielomom Torysy medzi Veľkým Šarišom a Prešovom, sa nachádza niekoľko polôh s paleolitickou štiepanou industriou. Na tomto mieste uvádzame len tie dve, ktoré ležia v katastri Veľkého Šariša (Bánesz-Vizdal 1993, 22-23; Bánesz-Vizdal 1995a, 24; 1995b, 25). Nálezy z nich získané sú uložené na filozofickej fakulte Prešovskej univerzity.

Z polohy Bikoš V (približne 49° 01' 21.71" N, 21° 12' 41.38" E) sa získala industria datovaná do stredného paleolitu, ktorá bola z kultúrneho hľadiska určená ako mousterián. Na jej výrobu bol použitý radiolarit a zrnitý kremeň.

Z polohy Bikoš VI (približne 49° 01' 28.51" N, 21° 12' 32.92" E) sa získala industria datovaná do mladého paleolitu, ktorá bola z kultúrneho hľadiska určená ako aurignacien. Z hľadiska použitej suroviny v nej dominuje radiolarit. Medzi nálezmi z tejto polohy sú aj nástroje v tvare listovitých hrotov, ktoré boli zaradené do neskorého stredného paleolitu.

65. Veľký Šariš-kóta 361,1

Poloha s archeologickými nálezmi sa nachádza na juhovýchodnom svahu kóty s názvom Čurka s výškou 361,1 metra. Tá leží juhozápadne od mesta Veľký Šariš, presnejšie západne od Tulčickej ulice (49° 02' 0.60" N, 21° 11' 13.62" E) (Mapa 24).

V uvedenom priestore sa autorovi podarilo dňa 28. 10. 2010 nájsť tri neforemné odštepky z limnosilicitu, z ktorých bol jeden výrazne patinovaný.

66. Veľký Šariš-hrad Šariš

V polovici 19. storočia sa na hrade uskutočnili rozsiahle štátom dotované vykopávky, ktoré mali zberateľský charakter.

V roku 1973 sa tu začal systematický archeologický výskum vtedajšieho Krajského pamiatkového strediska v Prešove. Krátke správy z výskumu boli priebežne publikované v časopise AVANS (Slivka/Olexa 1977; Slivka 1980a; 1980b; 1982b). Nálezy z praveku a včasnej doby dejinnej boli stručne zhodnotené a publikované samostatne (Slivka 1982a, 141-159). Z plochy hradu sú známe aj nálezy z neolitu (skupina Tiszadob, bukovohtorská kultúra) a eneolitu (bádenská kultúra). Zaujímavým nálezom z eneolitu sú sekeromlaty z,

pravdepodobne miestneho, pyroxenického andezitu. S vyššie spomínaným starším pravekým osídlením je možné spájať aj štiepanú industriu z radiolaritu, opálu, rohovca, obsidiánu a pazúrika. Z vrcholovej plošiny ale poznáme aj nálezy z doby bronzovej (prisudzované gávskej kultúre; medzi nimi aj nálezy z HaB3), z neskorej doby laténskej, pravdepodobne zo staršej doby rímskej, z mladšej doby rímskej (spona s podviazanou nôžkou zo 4. st.) a z povel'komoravského obdobia (11.-12. st.).

Hrad obkolesuje valové opevnenie, v telese ktorého sa zistili zlomky keramiky pripisované gávskej kultúre, pričom v horných vrstvách valu sa vyskytovali zlomky ktoré boli priradené k povel'komoravskej keramike.

Písomné správy viažúce sa ku stredovekému hradu je možné nájsť v prácach F. Uličného (1982, 106; 1990, 348). Stavebný a historický vývoj stredovekého hradu bol stručne zhrnutý v publikácii Hrady a hrádky na východnom Slovensku (Slivka/Vallašek 1991, 222). Rozsiahly, niekoľko rokov trvajúci výskum nebol ale nikdy podrobnejšie spracovaný a publikovaný.

67. Veľký Šariš-JV svah hradného vrchu

Nižšie opísané polohy ležia všetky na juhovýchodnom svahu hradného vrchu, teda na severozápadnom okraji intravilánu Veľkého Šariša. Z hľadiska konfigurácie terénu tvoria jeden celok s polohou Veľký Šariš – športový areál.

V polohe na Fľundroch, za kaplnkou sv. Alžbety (poloha kaplnky 49° 02' 51.81" N, 21° 11' 03.83" E), sa našiel kamenný sekeromlat, ktorý býva pripisovaný bádanskej kultúre (Budinský-Krička 1974, 88). Z kultúrnej vrstvy v okolí kaplnky pochádza aj sivá keramika z doby rímskej (Budinský-Krička 1974, 93).

Z polohy na Chmeľníku nad Fľundrom (pravdepodobne svah nad kaplnkou sv. Alžbety) sa uvádza hrotitý nástroj z radiolaritu, ktorý bol zaradený do mladého paleolitu (Budinský-Krička 1974, 86).

Zo záhradkárskej osady na východnom úpätí Šarišského hradného vrchu údajne pochádza hromadný nález bronzových predmetov rámcovo datovaný do Ha A (Miroššayová/Tomášová 2001, 154-155). Nálezy sú v neznámej súkromnej zbierke.

68. Veľký Šariš-kataster obce

V staršej literatúre sa často objavujú zmienky o zaujímavých, no bližšie nelokalizovaných nálezoch z okolia Veľkého Šariša.

Pred rokom 1879 boli v okolí Šarišského hradu nájdené bližšie neurčené rímske mince. Medzi bližšie nelokalizované nálezy patrí aj antoninián cisára Galliena (253-268)

(Ondrouch 1964, 163, 121), ďalej tri spony (jedna zo staršej a dve z neskorej doby rímskej) (Lamiová-Schmiedlová 1961, 39, 56) a keramika skupiny Lažňany (Šiška 1995, 47).

69. Veľký Šariš-Kúty

Väčšia časť polohy s miestnym názvom Kúty patrí do katastra mestečka Veľký Šariš a nachádza sa južne od križovatky Veľký Šariš – Gregorovce – Šarišské Michaľany a juhozápadne od cesty Prešov – Sabinov (približne 49° 03' 45.81" N, 21° 11' 36.31" E) (Mapa 24).

Jej menšia časť patrí do susedej obce Gregorovce. V minulej krajine ale toto delenie nemalo svoje opodstatnenie. Navyše poloha Kúty, ako celok, plynule nadväzuje aj na polohu Gregorovce – Lány.

Dňa 03. 10. 2010, uskutočnil autor vo vyššie spomenutom priestore systematické povrchové zbery. Postup prác je opísaný v kapitole 3.1 Metodika.

Získali sa zlomky keramiky obsahujúce šamot, prípadne opatrené vonkajšou a vnútornou engobou, ktoré je možné zaradiť do doby bronzovej až doby halštatskej.

Medzi nálezmi bol aj zlomok tvrdo vypálenej sivej keramiky ostrený sľudnatým pieskom, ktorý pripomína včasnostredoveký materiál (Obr. 65). K nemu môžeme najskôr priradiť aj podobné, no hrubšie sivé zlomky ostrené pieskom.

Súbor nálezov dopĺňa aj jednopodstavové jadra (pravdepodobne z radiolaritu), odštep z opálu alebo chalcedónu (Obr. 66) a kus železnej trosky.

70. Veľký Šariš-Pod baňu

Poloha s miestnym názvom Pod baňu sa nachádza na severovýchodnom úpätí hradného vrchu (približne 49° 03' 20.17" N, 21° 10' 53.66" E). Jej názov je odvodený od vyššie položeného kameňolomu.

Z tohto priestoru sa uvádzajú nálezy z mladšej doby bronzovej až doby halštatskej (pilinská kultúra?, gávská kultúra) (Budinský-Krička 1974, 90; Karabinoš/Vizdal 2007, 102-103).

Z tej istej polohy údajne pochádza aj súbor korálikov, ktorý sa mal nájsť spolu so 6 bronzovými náramkami. Pri týchto predmetoch sa mali nájsť aj črepy z nádoby formovanej v ruke, ktoré ale nálezca zahodil. Súbor bol získaný nelegálne a nakoniec skončil v zahraničí. Datovaný bol na prelom doby halštatskej a doby laténskej (Tomášová 2001, 202).

Východne od polohy Pod baňu sa v koryte mlynského náhonu našlo ešte radiolaritové jadro (Kaminská/Karabinoš 2005, 100). Jedná sa o jednopodstavové jadro bez upravenej

úderovej plochy, ktoré bolo určené ako epigravetské. Artefakt mal omleté hrany a predpokladá sa, že sem bol naplavený z neznámej polohy.

71. Veľký Šariš-kóta 375,6

Kóta 375,6 s názvom Pri sosne sa nachádza na pravom brehu Paťovského potoka, približne na rozhraní katastrov Veľký Šariš, Malý Šariš a Medzany. Do katastra Veľkého Šariša patrí jej severovýchodný a východný svah. Dňa 28. 10. 2010 sa tu podarilo autorovi nájsť slabo vypálené črepy s prímiesou šamotu, s oranžovým povrchom a sivým jadrom (miesto nálezu 49° 02' 07.24" N, 21° 10' 08.84" E). (Mapa 26). Na základe keramickej hmoty ich môžeme zaradiť najskôr do eneolitu.

72. Veľký Šariš-Veľký Šariš I

V staršej literatúre sa ako poloha Veľký Šariš I označuje hliník, ktorý sa nachádza pod JJV svahom Šarišského hradného vrchu (49° 02' 36.25" N, 21° 10' 50.46" E). Prvé nálezy a listovité hroty so zaoblenou bázou tu pravdepodobne získali spolupracovníci prešovského múzea F. Blahuta a J. Repčák. Neskôr k nim pribudli ďalšie nálezy, ktoré objavili pracovníci Archeologického ústavu Československej akadémie vied F. Prošek a J. Kabát.

V roku 1958 tu L. Bánesz a S. Šiška uskutočnili povrchový prieskum pri ktorom pod profilom hliníka našli radiolaritový hrot s jednostrannou plošnou retušou. V roku 1960 sa tu uskutočnil zisťovací výskum (Bánesz 1961b, 225-227; 1965, 157-160; 1980, 187), ktorého cieľom bolo získať stratigrafické údaje o vrstve z ktorej hrot vypadol. Výskum poskytol nálezy datované do würmu 1 – würmu 2, ktoré boli z hľadiska kultúrnej príslušnosti určené ako aurignacko-szeletská industria. Z hľadiska dnešných pozatkov sa jedná skôr o aurignacien s prímiesou szeletieniu. Zbery spomenutých autorov, v najbližom okolí hliníka, poukazujú tiež skôr na aurignackú industriu. Väčšina artefaktov bola vyrobená z radiolaritu.

Na juhovýchodnej terase pod hradom, v sprašovej vrstve pravdepodobne toho istého hliníka, bol odkrytý jamkový žiarový hrob (Budinský-Krička 1974, 93). Jeho výplň obsahovala kalcinované kosti, mazanicu a zlomok beztvarej bronzoviny. Uvažuje sa o datovaní do doby rímskej.

73. Veľký Šariš-pri železničnej stanici

Medzi železničnou traťou Veľký Šariš – Šarišské Michaľany a pivovarom, vľavo od cesty do Kanaša (približne 49° 02' 32.60" N, 21° 12' 18.94" E) sa zo zásypu výkopu pre optický kábel získali nálezy z doby bronzovej (Hreha 2004, 74-75).

74. Veľký Šariš-Sordok

Nie je vylúčené, že táto poloha sa niekedy uvádza aj ako terasa nad Dzikovým potokom, čo je výraz, ktorý pôvodne označoval iba najjužnejšiu a najužšiu terasu oddelenú výrazným umelým zárezom.

Prieskum V. Budinského-Kričku, O. Lórenca a P. Veselovského, zistil na ostrohu terasy nad cestou z rázcestia vo Veľkom Šariši do Kanaša nálezy z eneolitu (bádenská kultúra) a nálezy z mladšej až neskorej doby bronzovej (Budinský-Krička 1984, 56).

Nálezy z mladšej doby bronzovej, ktoré sa mali nájsť na ostrohu terasy, severne od križovatky cesty do Kanaša (teda približne na 49° 02' 44.79" N, 21° 12' 41.91" E) sa uvádzajú aj na inom mieste (Budinský-Krička 1974, 90).

Na okraji vysokej riečnej terasy v mieste, kde sa cesta Prešov – Sabinov križuje s cestou do Kanaša sa mali nájsť aj „zlomky staršej stredovekej keramiky“ (Budinský-Krička 1974, 95).

75. Veľký Šariš-športový areál

Priestor, kde sa v súčasnosti nachádza športový areál, presnejšie futbalové ihrisko, sa na niektorých miestach v literatúre označuje aj ako kaštieľna terasa. V minulosti tu totiž stával rákociovský kaštieľ. Veľká časť tejto terasy bola ale zničená pri výstavbe športového areálu. V tomto areáli a v jeho najbližšom okolí sa zistili nálezy, ktoré boli zaradené do neskorého eneolitu (Budinský-Krička 1974, 88-89), nálezy z mladšej doby bronzovej (Budinský-Krička 1974, 90), doby rímskej (asi przeworská kultúra) (Budinský-Krička 1974, 92) a včasného až vrcholného stredoveku (keramika z 10.-11. st.; zlomok hlineného kotlíka z 11.-13. st.; keramika z prelomu 12. / 13. st. a 13. st.) (Budinský-Krička 1974, 95).

Úpravy terénu v športovom areále prebiehali aj pri výstavbe tenisových dvorcov. Z profilu výkopu za dvorcami sa z výraznej kultúrnej vrstvy získal materiál z doby rímskej a zo stredoveku (12.-13. st.) (Čaplovič/Gašaj/Olexa 1978, 67).

V roku 2003 sa v juhovýchodnom rohu športového areálu (49° 02' 31.84" N; 21° 11' 18.83" E) uskutočnil predstihový sondážny výskum (Tomášová/Karabinoš 2006, 195-196). Ten priniesol nálezy z neolitu (kultúra s východnou lineárnou keramikou, bukovohorská kultúra, potiská kultúra), z eneolitu (badenská kultúra), doby laténskej, z mladšej a neskorej doby rímskej a z včasného stredoveku (11. st.). Okrem toho zachytil aj stredoveký augustiniánsky kláštor z rokov 1274-1574 a získali sa aj nálezy z novoveku, ktoré pravdepodobne súvisia s neskorším rákociovským kaštieľom zo 17.-18. storočia.

Na kaštieľnej terase stojí aj kaplnka sv. Kunhuty (49° 02' 32.45" N; 21° 11' 19.09" E), ktorá je poslednou stojacou časťou vyššie spomenutého augustiniánskeho kláštora. Výskum v areáli kaplnky uskutočnil v roku 2010 M. Čurný.

76. Veľký Šariš-zárez cesty do Medzan

Tesne za mestom v záreze cesty do Medzan (teda približne 49° 02' 26.69" N, 21° 11' 04.59" E) sa má črtat' kultúrna vrstva z ktorej je známy málo výrazný sídliskový materiál zo strednej až mladšej doby bronzovej (Šiška 1961, 298).

77. Veľký Šariš-Kanaš-Jahodová ul.

Z povrchu zasypaného výkopu pre optický kábel, pozdĺž Jahodovej ulice boli zozbierané nálezy z doby bronzovej a z včasného stredoveku (Hreha 2004, 74-75).

78. Veľký Šariš-Kanaš-dom A. Klimka

Pri výkope jamy na odpadovú nádrž v predzahrádke domu A. Klimka č. 974 (49° 03' 13.52" N, 21° 13' 56.86" E) sa v minulosti narazilo na polozemnicu v ktorej dominoval materiál z neskorej doby laténskej (1. st. pred Kr.). Z výkopu ale pochádzajú aj črepy halštatského rázu (Budinský-Krička 1984, 56).

Dňa 30. 8. 2010 navštívil pána Klimka autor spolu s M. Uličným z pamiatkového úradu v Prešove v snahe lokalizovať vyššie opívané nálezy uvádzané v staršej literatúre. Zhodou okolností mal v tom čase majiteľ vykopanú prípojku na inžinierske siete a to presne na tom istom mieste odkiaľ pochádzali aj staršie nálezy. Výkop ochotne ukázal a upozornil na materiál, ktorý v ňom získal. Ten mal už umytý a pripravené vo vrecku, ktoré ochotne odovzdal.

Súbor nálezov z nového výkopu sa datovaním nijak nelíšil od staších získaných presne na tom istom mieste. Najpôsobivejší bol veľký kus z okraja neskorolaténskej misy s výrazne vyhutým okrajom (Obr. 81). Okrem ďalších keramických zlomkov obsahoval súbor aj praslen vyrobený z tvrdo vypáleného črepu červenkastej farby, ktorý bol ostrený sľudnatým pieskom (Obr. 81).

79. Veľký Šariš-Kanaš-Kozí chrbát

Na hrebene s miestnym názvom Kozí chrbát zistil J. Repčák dve mohyly (pravdepodobná poloha 49° 02' 23.58" N, 21° 14' 07.69" E), ktoré sa pripisujú skupine východoslovenských mohýl (Budinský-Krička 1967b, 279).

80. Veľký Šariš-Kanaš-Nad prepadliskami

Na terasovitom zosuve humusovitej pôdy (veľmi približne 49° 03' 58.88" N, 21° 14' 15.24" E) ťahajúcom sa v dĺžke asi pol kilometra evidujeme nálezy z doby bronzovej pripisované gávskej kultúre (Budinský-Krička 1977, 74).

81. Veľký Šariš-Kanaš-Okruhliak

Na vrchu Okruhliak zistil J. Repčák asi 10 mohýl (pravdepodobná poloha 49° 02' 46.04" N, 21° 14' 37.08" E), ktoré boli už vtedy väčšinou rozťahané. Najväčšiu z nich odkryli v roku 1955 pod jeho vedením spolupracovníci prešovského múzea (Budinský-Krička 1967b, 279). Našli sa v nej stopy ohňa a patinovaný rohovecový nástroj, ktorý L. Bánesz označil ako mladopaleolitický. Patinované nástroje sa ale vyskytujú aj v ďalších mohylách. Navyše podľa súčasných poznatkov nemožno nález prehlásiť za paleolitický len na základe patiny.

82. Veľký Šariš-Kanaš-Stredny harb

V polohe s miestnym názvom Stredny harb zistil J. Repčák 4 mohyly (približne 49° 03' 06.99" N, 21° 14' 30.23" E). Jednu z nich v roku 1954 odkryl v spolupráci s V. Budinským-Kričkom, F. Blahutom a Š. Šebešom (Budinský-Krička 1967b, 280). Zistil sa v nej nezahĺbený popolnicový hrob, ktorý obsahoval sekerku zo zelenkavého vulkanického tufitu. Okrem toho sa na inom mieste v mohyle našiel aj trachytový kotúč a úštep z červenohnedého radiolaritu.

Na oráčine, na úbočí vrchu na ktorom sú spomenuté mohyly sa našiel ešte črep datovaný do doby halštatskej (Budinský-Krička 1984, 56).

83. Veľký Šariš-Kanaš-šľachtiteľská stanica

Pri bývalej šľachtiteľskej stanici žrebčinka (poloha stanice 49° 03' 03.55" N, 21° 13' 59.25" E) sa v minulosti zistili nálezy z eneolitu (bádenská kultúra) (Budinský-Krička 1974, 88). Výkop jamy na mostové váhy zase poskytol nálezy z mladšej, prípadne neskorej doby rímskej až z počiatkov sťahovania národov (Budinský-Krička 1974, 93). Časť z nich je možné spojiť so severokarpatskou skupinou z prelomu 4./5. storočia. Pri výkope jamy na uskladnenie zemiakov sa získal ešte kamenný brúsik (Budinský-Krička 1977, 74).

Dňa 30. 8. 2010 uskutočnil autor tejto práce spolu s M. Uličným z Pamiatkového úradu v Prešove povrchový prieskum, v priestore oproti šľachtiteľskej stanici, na druhej strane miestnej komunikácie, na mieste plánovanej výstavby rodinných domov.

Materiál sa koncentroval na východnom a juhovýchodnom svahu návršia v blízkosti cesty a priľahlého potoka.

Získali sa slabo vypálené črepy so svetlým povrchom a čiernym jadrom s vysokým podielom organického ostriva, ktoré je možné zaradiť do neolitu. Materiál z neskorej doby bronzovej až doby halštatskej, reprezentovala hrubá keramika obsahujúca šamot, potiahnutá engobou, z vonkajšej strany zväčša bledohnedej, z vnútornej tmavej až čiernej farby. Vyskytol sa aj materiál z mladšej až neskorej doby rímskej, ktorý zastupoval zlomok tzv. sivej keramiky.

84. Veľký Šariš-terasa nad Dzikovym potokom

Pojem terasa nad Dzikovym potokom použil prvýkrát F. Blahuta na označenie úzkej a dlhej terasy južne od polohy Sordok, západne od vrchu Dúbrava (približne 49° 02' 06.33" N, 21° 12' 46.54" E).

V roku 1960 tu bola v smere dlhšej osi kopca vyhlbená priekopa pre diaľkové vodovodné potrubie (približne 49° 02' 06.33" S; 21° 12' 46.54" V), pričom výkop narušil archeologické objekty. F. Blahuta vyhotovil jednoduchý plán zobrazujúci umiestnenie objektov vo výkope a zachránil materiál z ich profilov a výplní (Blahuta 1963, 169). Ten tvorili nálezy z neolitu (bukovohorská kultúra, lužianska skupina) a z eneolitu (bádenská kultúra).

V. Budinský-Krička hovorí v súvislosti so spomenutými nálezmi F. Blahutu a v súvislosti s terasou nad Dzikovym potokom o vyvinutej lineárnej keramike, klasickej bukovohorskej kultúre a uvažuje aj o potiskej kultúre z prelomu stredného a mladého neolitu. Podľa spomenutého autora by z terasy mohli pochádzať aj nálezy lengyelskej keramiky. Uvažuje konkrétne o skupine Oborín, teda myslí očividne polgársky kultúrny komplex. Z terasy uvádza aj nálezy eneolitickej skupiny Lažňany. Spomína aj štiepanú industriu z radiolaritu, obsidiánu a rohovca (Budinský-Krička 1974, 86-88) . Okrem toho medzi nálezmi z terasy menuje aj neskorolaténsky materiál (Budinský-Krička 1974, 91).

Z novších zberov pochádzajú nálezy z neolitu (skupina Tiszadob, bukovohorská kultúra), eneolitu (bádenská kultúra), a štiepaná industria z radiolaritu, obsidiánu, pazúrika, kremeňa a limnokvarcitu (Vizdal/Derfiňák 2004, 201; 2006, 213).

7 Zoznam citovanej literatúry

- *Atlas krajiny Slovenskej republiky*. Bratislava : Ministerstvo životného prostredia SR; Banská Bystrica 2002.
- Mamutové pozostatky v Šariši. In: *Šariš*, č. 31, 1930, s. 6.

BÁNESZ, L.

- **1961a**: Prehľad paleolitu východného Slovenska. In: *Slovenská archeológia IX-1-2*, 1961, s. 33-48.
- **1961b**: Zisťovací výskum na paleolitickej stanici vo Veľkom Šariši roku 1960. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 6, 1961, s. 225-227.
- **1965**: Údolie Torusy v staršej dobe kamennej. In: *Nové obzory* 7, 1965 s. 153-168.
- **1970**: Aurignacké náleziská na východnom Slovensku. In: *Historica Carpatica* 2, 1970, s. 115-135.
- **1980**: Počiatky mladšieho paleolitu na východnom Slovensku. In: *Historica Carpatica* 11, 1980, s. 185-217.

BÁNESZ, L. – VIZDAL, M.

- **1993**: Ďalšie paleolitické nálezy z extravilánu Veľkého Šariša. In: *AVANS v roku 1992*, 1993 s. 22-23.
- **1995a**: Poznámky k interpretácii listovitých hrotov z Veľkého Šariša. In: *AVANS v roku 1993*, 1995, s. 24.
- **1995b**: Z prieskumov extravilánu Veľkého Šariša. In: *AVANS v roku 1993*, 1995, s. 25.

BÁRTA, J.

- **1978**: Výskum na Šwiderskom sídlisku vo Veľkom Slavkove v roku 1975 a 1976. In: *AVANS v roku 1976*, 1978 s. 33-36.
- **1981**: Dôkazy pobytu mezolitických lovcov v Medvedej jaskyni pri Ružíne. In: *AVANS v roku 1980*, 1981, s. 27-28.
- **1990**: Mezolitickí lovci v medvedej jaskyni pri Ružíne. In: *Slovenská archeológia XXXVIII-1*, 1990, s. 5-30.
- **1983**: Prieskum paleolitických komunikačných priechodov v Nízkych Beskydách. In: *AVANS v roku 1982*, 1983 s. 32-35.

BÁRTA, J. – BÁNESZ, L.

- **1971**: Výskum staršej a strednej doby kamennej na Slovensku. In: *Slovenská archeológia XIX-2*, 1971, s. 291-317.

BÁTORA, J.

- **1983:** Záver eneolitu a začiatok doby bronzovej na východnom Slovensku. In: *Historica Carpatica* 14, 1983 s. 169-227.

BLAHUTA, F.

- **1960:** Archeologický profil Šariša. In: *Nové obzory* 2, 1960, s. 95-119.
- **1963:** Novšie archeologické objavy na severovýchodnom Slovensku. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 11, 1963, s. 169-177.

BUDINSKÝ-KRIČKA, V.

- **1961:** Slovanské osídlenie na severovýchodnom Slovensku. In: *Slovenská archeológia* IX-1-2, 1961, s. 347-390.
- **1967a:** Pokusný výskum na slovanskom hradisku v Šarišských Sokolovciach, okr. Prešov. In: *Nové obzory* 9, 1967, s. 164-185.
- **1967b:** Východoslovenské mohyly. In: *Slovenská archeológia* XV-2, 1967, s. 277-388.
- **1971:** Príspevok k výskumu stredovekej výšinnej dediny na východnom Slovensku. In: *Východoslovenský pravek* 2, 1971, s. 197-225.
- **1974:** Veľký Šariš v praveku a na prahu dejín. In: *Nové obzory* 16, 1974, s. 85-111.
- **1977:** Nálezy z prieskumu na východnom Slovensku. In: *AVANS v roku 1976, 1977*, s. 65-81.
- **1980a:** Nové nálezy na východnom Slovensku. In: *AVANS v roku 1978*, 1980 s. 46.
- **1980b:** Nové nálezy na východnom Slovensku. In: *AVANS v roku 1979*, 1980 s. 41.
- **1981:** Nové nálezy na východnom Slovensku. In: *AVANS v roku 1980*, 1981 1. časť, s. 35-51.
- **1984:** Nové nálezy na východnom Slovensku. In: *AVANS v roku 1983*, 1984 s. 51-61.
- **1986:** Nové nálezy na východnom Slovensku. In: *AVANS v roku 1985*, 1986, s. 67-71.
- **1991:** K otázke skupiny východoslovenských mohýl. In: *Východoslovenský pravek* III., s. 96-111.

BUDINSKÝ-KRIČKA, V. et al.

- **1966:** Malá monografia východného Slovenska VIII/1: Pravek východného Slovenska. Košice 1966.

BUDINSKÝ-KRIČKA, V. – MIROŠŠAYOVÁ, E.

- **1992:** Terňa – Lysá stráž: Sídliisko z neskorej doby bronzovej a halštatskej. In: *Slovenská archeológia* XL-1, 1992, s. 47-76.

- **1987:** Laténsky sídliskový objekt z Veľkého Šariša – Kanaša. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 23, 1987, s. 41-52.

BÉREŠ, J.

- **1974:** Výsledky doterajšieho výskumu slovanského hradiska v Šarišských Sokolovciach. In: *Nové obzory* 16, 1974, s. 113-131.
- **1993:** Sídliskové nálezy z Jakubovian. In: *AVANS v roku 1992*, 1993, s. 27.

ČAPLOVIČ, D. – GAŠAJ, D. – OLEXA, L.

- **1978:** Archeologické prieskumy na stavbách socializmu na východnom Slovensku. In: *AVANS v roku 1977*, 1978, s. 62-70.

DEMETEROVÁ, S.

- **1981:** Výsledky prieskumov v Sabinove. In: *AVANS v roku 1980*, 1981, 1. časť, s. 57.

DERFIŇÁK, P. – KARABINOŠ, A. – VIZDAL, M.

- **2009a:** Mladopaleolitické stanice v Medzanoch. In: *AVANS v roku 2007*, 2009, s. 59-61.
- **2009b:** Stredopaleolitická industria zo Šarišských Michalian. In: *AVANS v roku 2007*, 2009, s. 61-62.

FURMÁNEK, V. – VELIAČIK, L. – VLADÁR, J.

- **1991:** *Slovensko v dobe bronzovej*. Bratislava 1991.

HAJNALOVÁ, E.

1993: Praveké osídlenie lokality Šarišské Michaľany dokumentované rastlinnými zvyškami. *Východoslovenský pravek IV*, 1993, s. 49-65.

HEČKOVÁ, J.

- **1982:** Podiel výrobných centier rímskych provincií na spoločensko-ekonomickom vývoji naddunajského barbarika vo svetle rímskych importov. In: *Slovenská archeológia XXX-1*, 1982, s. 25.

HENSZLMANN, I.

- **1865:** Osztrópataikai régiségek. In: *Archaeologiai Közlemények*, 1865, s. 89 – 96.
Zdroj: KOLNÍK, T.: Germánsky hrob z Ostrovian. In: *Pamiatky a múzeá* 1, 2008, s. 66-71.

HORVÁTHOVÁ, E.

- **2010:** *Osídlenie badenskej kultúry na Slovenskom území severného Potisia*. Nitra 2010.

HREHA, R.

- **2004:** Výsledky prieskumov na líniových stavbách v okolí Prešova. In: *AVANS v roku 2003, 2004*, s. 74-75.

ILLÁŠOVÁ, Ľ.

- **1990:** Petrografické analýzy kamenných artefaktov. In: *AVANS v roku 1988, 1990*, s. 68-69.

JAKAB, J.

- **1982:** Kostrové zvyšky ľudu bukovo-horskej kultúry zo Šarišských Michalian. In: *AVANS v roku 1981, 1982 1. časť*, s. 109-?

JÍLEK, J.

- **2005:** Skyfy typu Meroe z Krakovan-Stráží a Ostrovan : K poznání dekoru skyfů typu Meroe a přisunu drahocenných nádob na území SR. In: *Archeologie barbarů 2005*, s. 405-429.

KACZANOWSKA, M. – KOZŁOWSKI, J. K. – ŠIŠKA, S.

- **1993:** *Neolithic and Eneolithic Chipped Stone Industries from Šarišské Michalany, Eastern Slovakia*. Kraków 1993.

KAMINSKÁ, Ľ.

- **1983:** Nové nálezy z východoslovenských lokalít. In: *AVANS v roku 1982, 1983* s. 124-125.
- **1990:** Plošne retušované hroty zo začiatku mladého paleolitu na východnom Slovensku. In: *Historica Carpatica* 21, 1990 s. 107-116.
- **1991:** Význam surovínovej základne pre mladopaleolitickú spoločnosť vo východokarpatskej oblasti. In: *Slovenská archeológia XXXIX-1-2*, 1991, s. 7-58.
- **2005:** *Hôrka – Ondrej : Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej*. Košice 2005.

KAMINSKÁ, Ľ. – KARABINOŠ, A.

- **2007:** Radiolaritové jadro z Veľkého Šariša. In: *AVANS v roku 2005*, s. 100.

KARABINOŠ, A.

- **2007:** Sídliškový objekt z mladšej doby bronzovej v Medzanoch. In: *AVANS v roku 2005, 2007* s. 101-102.
- **2009:** Ďalší nález sídliškového objektu v Medzanoch. In: *AVANS v roku 2007, 2009* s. 107-109.

KARABINOŠ, A. – VIZDAL, M.

- **2007:** Nové nálezy z Veľkého Šariša. In: *AVANS v roku 2005, 2007*, s. 102-103.

- **2009:** Archeologický výskum polykultúrnej lokality v Ražňanoch (okres Sabinov) v roku 2009. In: *Annales historici Presovienses* 9, 2009, s. 21.

KLČO, M.

- **1988:** Paleolitický nález z Medzian. In: *AVANS v roku 1987*, 1988, s. 75-76.
- **1996:** *História Medzan*. [Slovensko] 1996.

KOLNÍK, T.:

- **1984:** *Rímske a germánske umenie na Slovensku*. Bratislava 1984.
- **2008:** Germánsky hrob z Ostrovian. In: *Pamiatky a múzeá* 1, 2008, s. 66-71.

KOLNÍKOVÁ, E.

- **1968:** Hromadný nález rímskych mincí v Prešove. In: *Nové obzory* 10, 1968, s. 247-253.

KOLNÍKOVÁ, E. – HUNKA, J.

- **1988:** Prírastky mincí v archeologickom ústave SAV v roku 1987. In: *AVANS v roku 1987*, 1988 s. 77-?.

KUNA, M. et al.

- **2004:** *Nedestruktívni archeologie : teorie metody a cíle*. Praha 2004.

LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.

- **1961:** Spony z doby rímskej na Slovensku. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 5, 1961, 142 s.
- **1964:** Kontrolný výskum v Ostrovianoch roku 1963. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 13, 1964, s. 233-264.
- **1983:** Praveké a včasnohistorické sídlisko v Šarišských Michaľanoch. In: *AVANS v roku 1982*, 1983, s. 158-159.
- **1984:** Výskum sídliska z doby rímskej v Medzanoch. In: *AVANS v roku 1983*, 1984, s. 147.
- **1986:** Ojedinelé nálezy z Medzian. In: *AVANS v roku 1985*, 1986, s. 149.
- **1987:** Evidence of Iron-Working during the Roman Period in Medzany. In: *Slovenská archeológia* XXXV-1, 1987, s. 27-45.

LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. – TOMÁŠOVÁ, B.

- **1987:** Zisťovací výskum v Ostrovianoch. In: *AVANS v roku 1986*, 1987, s. 65-66.
- **1988a:** Osada z doby bronzovej a hrnčiarska dielňa z doby rímskej v Ostrovianoch, okr. Prešov. In: *Nové obzory* 30, 1988, s. 77-96.
- **1988b:** Výskum sídliska v Ostrovianoch. In: *AVANS v roku 1987*, 1988, s. 86-87.
- **1990:** Pokračovanie výskumu v Ostrovianoch. In: *AVANS v roku 1988*, 1990, s. 105-106.

- **1991:** Výskum v Medzanoch. In: *AVANS v roku 1989*, 1991, s. 62.
- **1992:** Štvrtá etapa výskumu v Ostrovanoch. In: *AVANS v roku 1990*, 1992, s. 68-69.
- **1993:** Piata etapa výskumu v Ostrovanoch. In: *AVANS v roku 1992*, 1993, s. 79-80.
- **1999:** Nálezový horizont z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov na viacvrstvovom sídlisku v Ostrovanoch. In: *Slovenská archeológia XLVII-2*, s. 75-132.

LEVENDOVSÝ, M.

- **1997:** Mamuty a ich lovci na našom území. In: *Šarišské Michal'any*, roč. III, č. 2, s. 63.

LUŠTÍKOVÁ, L.

- **2007:** Dácka keramika na území Slovenska. In: *Východoslovenský pravek VIII*, 2007, s. 77-95.

MIROŠŠAYOVÁ, E. – TOMÁŠOVÁ, B.

- **2001:** Hromadný nález bronzových predmetov z Veľkého Šariša. In: *AVANS v roku 2000*, 2001, s. 154-155.

ONDROUCH, V.

- **1964:** *Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku*. Bratislava 1964.

PAVÚK, J. – ŠIŠKA, S.

- **1971:** Neolitické a eneolitické osídlenie Slovenska. In: *Slovenská archeológia XIX-2*, 1971 s. 319-364.

PAWLIKOWSKI, M.

- **1999:** Results of Mineralogical Investigation of Amphora from Slovakia. In: *Slovenská archeológia XLVII-2*, 1999, s. 133-134.

PIETA, K.

- **1987:** Die Slowakei im 5. Jahrhundert. In: *Germanen, Hunnen und Awaren*. Nürnberg 1987, s. 385-417.
- **2008:** *Keltské osídlenie Slovenska: mladšia doba laténska*. Nitra 2008.
- **1991:** The North Carpathians at the beginning of the Migration Period. In: *Antiquity* 65, 1991, s. 376-387.
- **2009:** Das germanische Fürstengrab aus Poprad-Matejovce. In: *Glaube, Kult und Herrschaft: Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa*. Bonn 2009. s. 107-122.

PIETA, K. – SOJÁK, M.

- **2008:** Nové laténske a rímske nálezy z povodia Torusy. In: *AVANS v roku 2006*, 2008, s. 122-124.

PIFFL, A.

- **1971:** Rekonštrukcia románskej sakrálnej stavby v Brezovičke. In: *Východoslovenský pravek* 2, 1971, s. 227-259.

POLLA, B.

- **1967:** Výsledky historicko-archeologického výskumu v Brezovičke. In: *Sborník národního muzea v Praze*, řada A – historie 21, 1967 s. 291-297.

POPESKO P. – RAJTOVÁ V.

- **1971:** Kostné zvyšky zvierat ako doklad kultúrnej úrovne sídliska v Terni. In: *Východoslovenský pravek* 2, 1971, s. 293-304.

PROHÁSZKA, P.:

- **2006:** *Das vandalische Königsgrab von Osztrópataka (Ostrovany, SK)*. Budapest 2006. Zdroj: KOLNÍK, T.: Germánsky hrob z Ostrovian. In: *Pamiatky a múzeá* 1, 2008, s. 66-71.

PROŠEK, F.

- **1959:** Mezolitická obsidiánová industrie ze stanice Barca I. In: *Archeologické rozhledy* XI, 1959, s. 145-146.

RAJTOVÁ, V.

- **1964:** Zvieracie kosti z výskumu v Ostrovianoch. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 13, 1964, s. 265-270.

ROTH, P. – GLOS, P.

- **1998:** Úštesy z hradu Kamenica. In: *AVANS v roku 1996*, 1998, s. 138.

ROTH, P. – HUNKA, J. – GLOS, P.

- **1996:** Prieskum hradu Kamenica. In: *AVANS v roku 1994*, 1996, s. 150.

ROTH, P. – MIŠENKO, P.

- **1992:** Prieskum na hornej Toryse. In: *AVANS v roku 1991*, 1992, s. 108.

ROTH, P. – SOJÁK, M.

- **2001:** Nálezy zo stredovekých hradov. In: *AVANS v roku 2000*, 2001, s. 167-?

SLIVKA, M.

- **1980a:** Správa o výsledkoch výskumu na hrade Šariš. In: *AVANS v roku 1978*, 1980, s. 247-248.
- **1980b:** Pokračovanie výskumu na hrade Šariš. In: *AVANS v roku 1979*, 1980, s. 193-194.
- **1982a:** Praveké a ranostredoveké osídlenie Šarišského hradného vrchu. In: *Nové obzory* 24, 1982, s. 141-159.

- **1982b:** Predbežné ukončenie systematického výskumu na hrade Šariš. In: *AVANS v roku 1981*, 1982, s. 262-263.

SLIVKA, M. – MAČALA, P.

- **1985:** Terénny prieskum v jednom z mikroregiónov Šariša. In: *AVANS v roku 1984*, 1985, s. 215-218.

SLIVKA, M. – OLEXA, L.

- **1977:** Ďalšia etapa systematického výskumu Šarišského hradu. In: *AVANS v roku 1976*, 1977, s. 258-259.

SLIVKA, M. – VALLAŠEK, A.

- **1982:** Terénny prieskum stredovekých fortifikačných objektov na východnom Slovensku. In: *AVANS v roku 1981*, 1. časť, 1982, s. 263-269.
- **1991:** *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*. Košice 1991.

SOJÁK, M.

- **1998:** Kontakty východoslovenských regiónov s územím Spiša v období stredného neolitu. In: *Východoslovenský pravek V*, 1998, s. 105-144.
- **2007a:** *Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek*. Nitra 2007.
- **2007b:** Objav rímskej mince z lokality Ražňany. In: *Slovenská numizmatika* 18, 2007, s. 239-240.

SOJÁK, M. – VALDE-NOVAK, P.

- **2010:** Contribution to mesolithic in the Slovak Carpathians. In: *Slovenská archeológia* LVIII, 2010, s. 5-12.

SVOBODA, J.

- **2003:** Neandertálci versus anatomicky moderní lidé: K aktuálnímu stavu výzkumu ve středním Podunají. In: *Přehled výzkumů* 45, 2003, s. 13-21.

ŠIŠKA, S.

- **1961:** Archeologický prieskum povodia Svinky a hornej Torusy. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 6, 1961, s. 297-299.
- **1964:** Neolitické a eneolitické nálezy z Ostrovian. In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 13, 1964, s. 71-76.
- **1982:** Sídliisko z mladšej doby kamennej v Šarišských Michal'anoch. In: *AVANS v roku 1981*, 1. časť, 1982, s. 272-275.
- **1983:** Druhý rok výskumu sídliiska z mladšej doby kamennej v Šarišských Michal'anoch. In: *AVANS v roku 1982*, 1983 s. 239-241.

- **1984:** Tretia etapa výskumu sídliska z mladšej doby kamennej v Šarišských Michal'anoch. In: *AVANS v roku 1983*, 1984 s. 210-212.
- **1985:** Štvrtý rok výskumu neolitického a eneolitického sídliska v Šarišských Michal'anoch. In: *AVANS v roku 1984*, 1985 s. 226-228.
- **1986:** Piata etapa výskumu neolitickej a eneolitickej osady v Šarišských Michal'anoch. In: *AVANS v roku 1985*, 1986, s. 219-221.
- **1988:** Ukončenie systematického výskumu v Šarišských Michal'anoch. In: *AVANS v roku 1987*, 1988, s. 132-133
- **1995:** *Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej (Šarišské Michal'any)*. Bratislava 1995.

TOKÁROVÁ, L.

- **2010:** Povodie strednej Torusy ako významná komunikačná spojnica v dobe rímskej v kontexte výskytu rímskych importov. In: *Annales Historici Presovienses* 10, 1-2, 2010, s. 31-53.

TOČÍK, A.

- **1970:** *Slovensko v mladšej dobe kamennej*. Bratislava 1970.

TOMÁŠOVÁ, B.

- **1986:** Prieskum v okrese Prešov. In: *AVANS v roku 1985*, 1986, s. 223-225.
- **1987:** Prieskum v okrese Prešov. In: *AVANS v roku 1986*, 1987, s. 103.
- **1988:** Sekeromlat z Jakubovian. In: *AVANS v roku 1987*, 1988, s. 134-135.
- **1998:** Kamenná industria z okolia Prešova. In: *AVANS v roku 1996*, 1998, s. 158.
- **2001:** Sklený náhrdelník z Veľkého Šariša. In: *AVANS v roku 2000*, 2001, s. 202.

TOMÁŠOVÁ, B. – BÉREŠ, J.

- **2002:** Revízny výskum mohylníka v Prešove – Cemjata. In: *AVANS v roku 2001*, 2002, 1. časť, s. 208.

TOMÁŠOVÁ, B. – KARABINOŠ, A.

- **2006:** Objav augustiniánskeho kláštora vo Veľkom Šariši. In: *AVANS v roku 2004*, 2006, s. 195-196.

TOMÁŠOVÁ, B. – KOLNÍKOVÁ, E.

- **1998:** Rímske mince z Ostrovian. In: *Slovenská numizmatika* 15, 1998, s. 228.

ULIČNÝ, F.

- **1970:** Včlenenie Šariša do uhorského štátu. In: *Nové obzory* 12, 1970, s. 5.-13.
- **1982:** Vznik hradov v Šariši. In: *Nové obzory* 24, 1982, s. 95-111.
- **1990:** *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice 1990.

ULIČNÝ, M.

- **2002:** Stredoveká keramika z hrádkov v Brezovičke a Murdovciach. In: *AVANS v roku 2001, 2002*, s. 209-210.

VIZDAL, M.

- **1991:** Paleolitická stanica v Červenici pri Sabinove. In: *AVANS v roku 1989, 1991*, s. 104.
- **1998:** K problematike neskoroneolitického vývoja na východoslovenskej nížine. In: *Východoslovenský pravek V*, 1998, s. 91-104.
- **2003:** Ecce homines! In: Švorc, P. et al.: *Príbehy starého Prešova*. Prešov 2003.

VLČEK, E.

- **1957:** Anthropologický materiál z období stěhování národů na Slovensku. In: *Slovenská archeológia V-2*, 1957, s. 402-423.

VIZDAL, M. – DERFIŇÁK, P.

- **2004:** Výsledky povrchovej prospekcie v extraviláne Veľkého Šariša. In: *AVANS v roku 2003, 2004* s. 201.
- **2006:** Ďalšie nálezy z Veľkého Šariša. In: *AVANS v roku 2004, 2006*, s. 213.

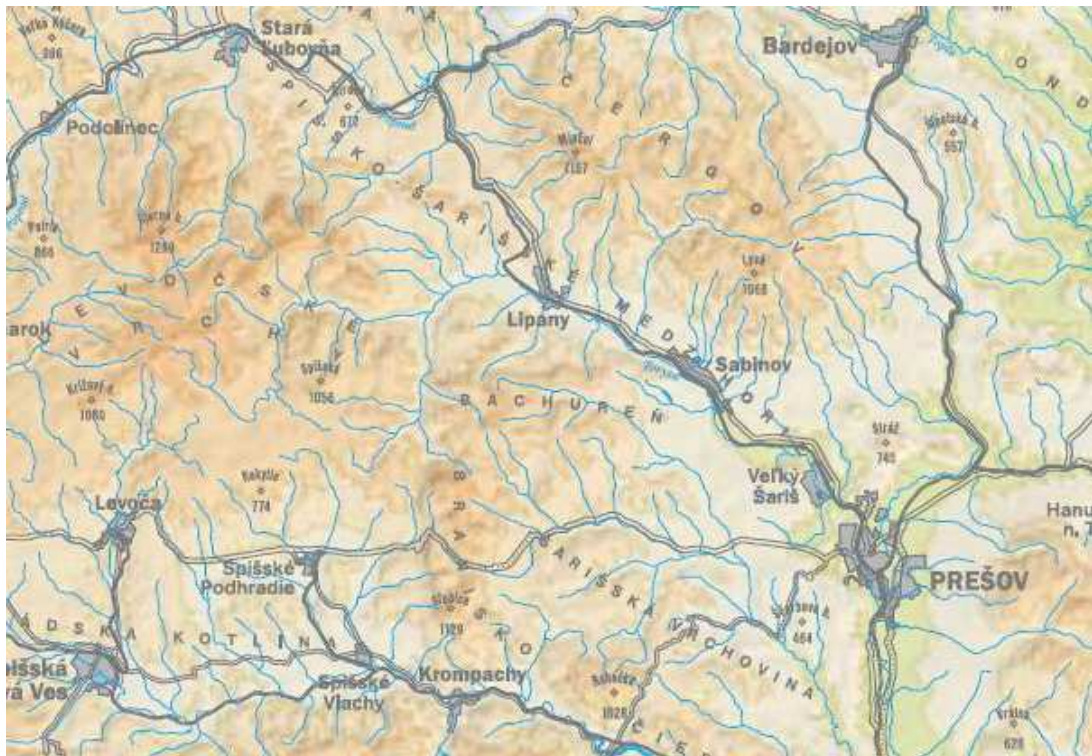
VIZDAL, M. – KARABINOŠ, A.

- **2009:** Archeologický výskum polykultúrnej lokality v Ražňanoch v roku 2009. In: *Annales historici Presovienses 9*, 2010, s. 15-38.

VOĽANSKÁ, A.

- **2010:** Povodie strednej Torysy ako dôležitá komunikačná spojnica v období paleolitu. In: *6. Študentská vedecká konferencia: Zborník príspevkov Prešov*. Dostupné 11. 8. 2012 na WWW: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec2/index.html>

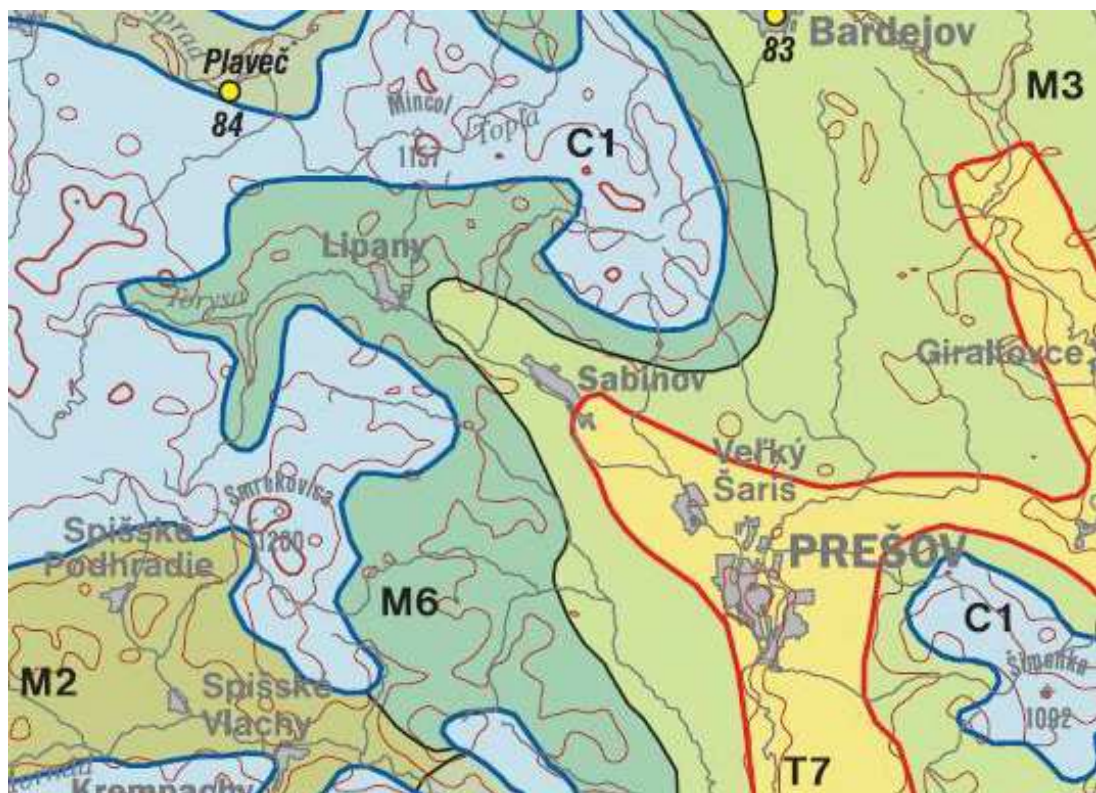
8 Prílohy

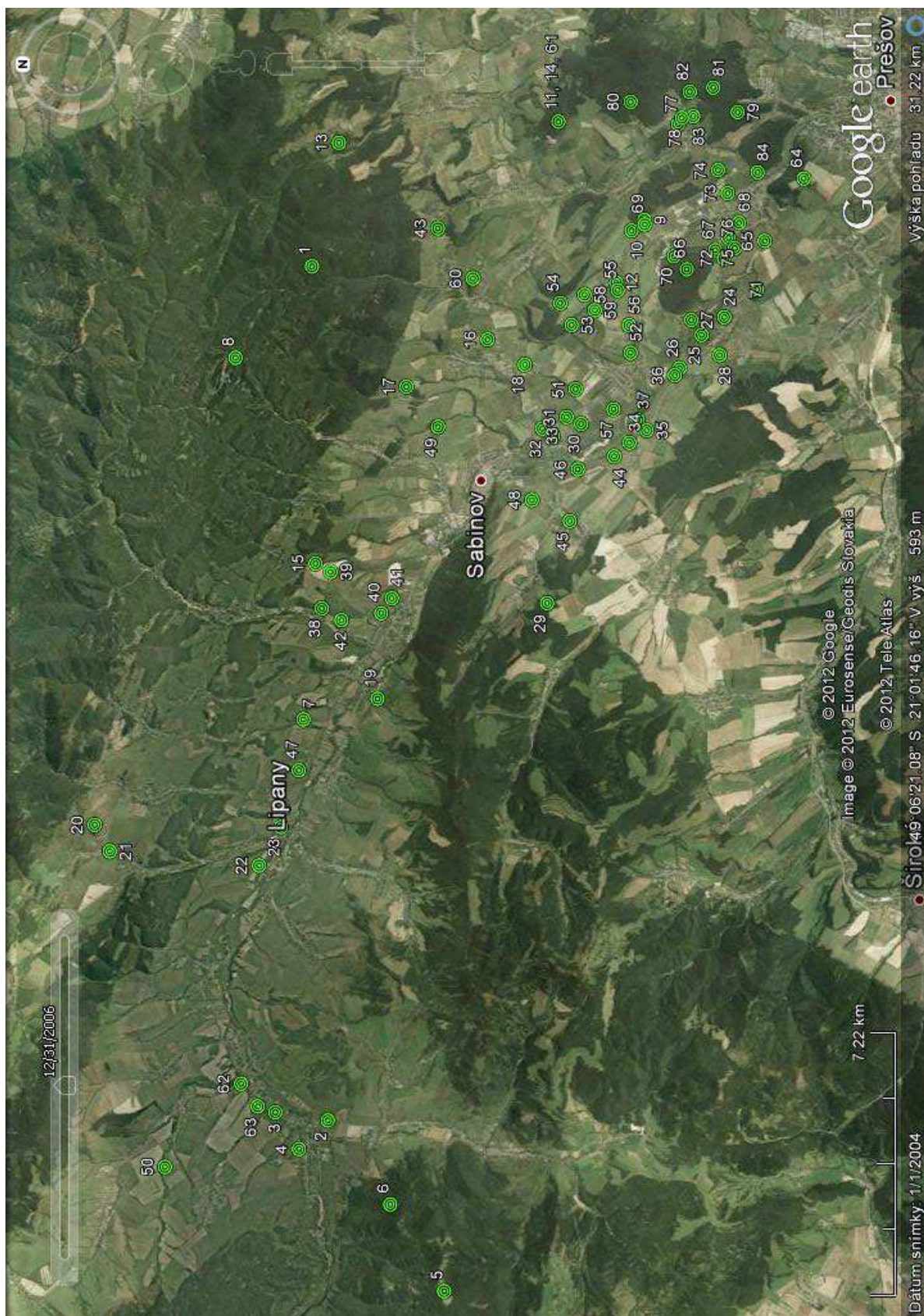
Mapa 1. Fyzickogeografická mapa povodia hornej Torysy. (prevzaté a upravené z: Atlas krajiny 2002, 70)

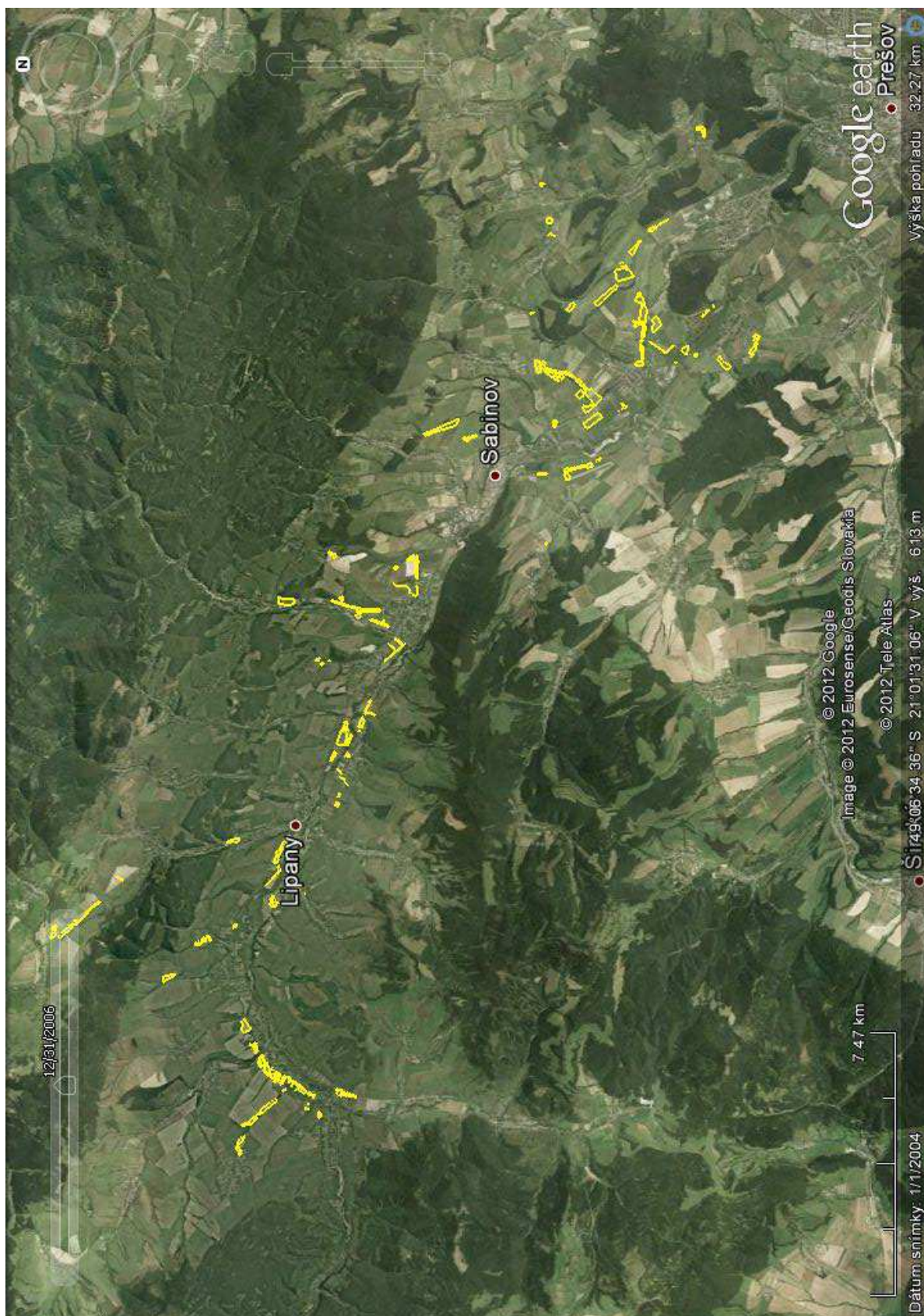
Mapa 2. Geomorfologické členenie povodia hornej Torysy. Legenda: Spišsko-šarišské medzihorie: č. 4 – Hromovec, č. 5 – Šarišské Podolie, č. 5.1 – Šarišský hradný vrch. (prevzaté a upravené z: Atlas krajiny 2002, 88)

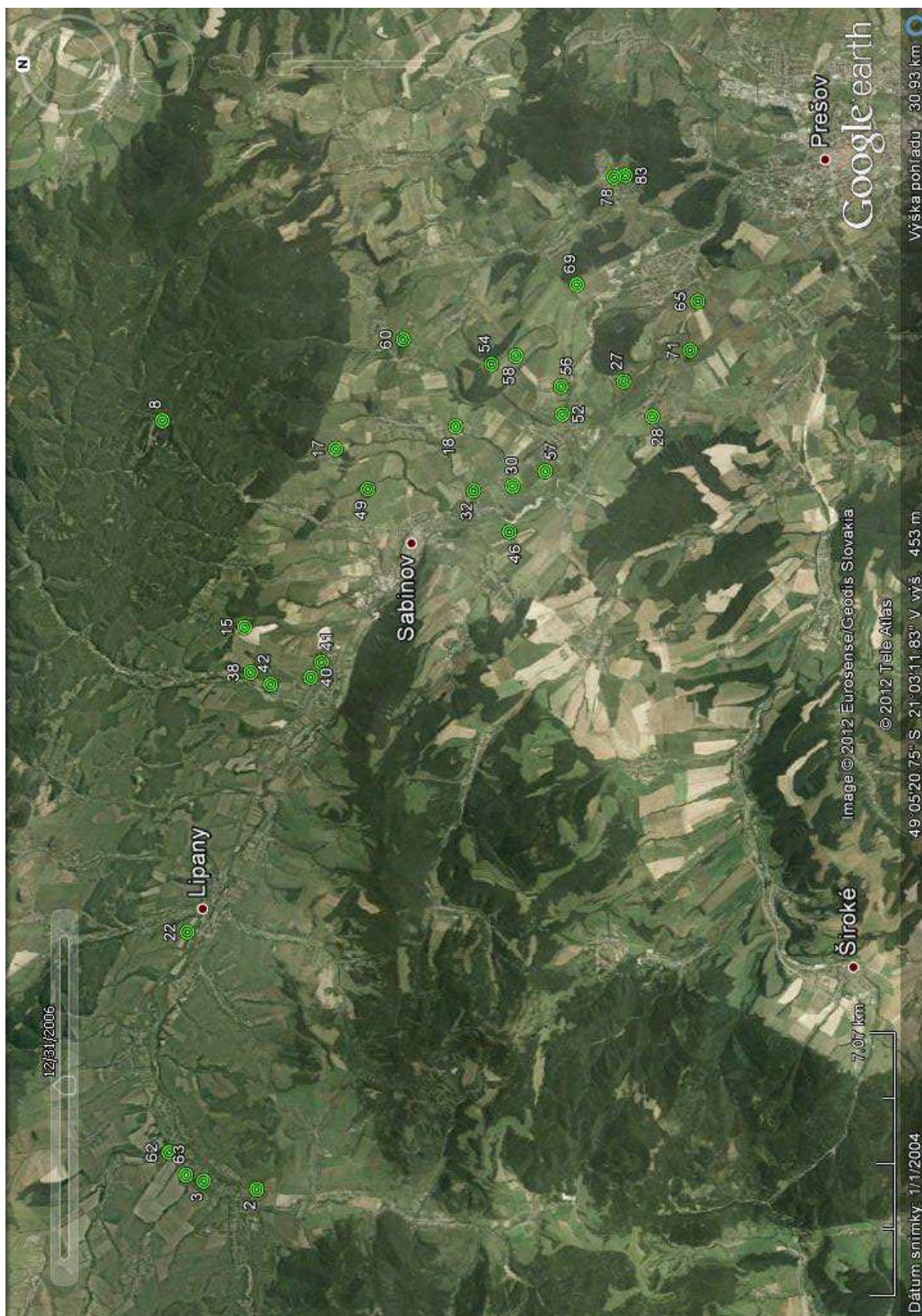
Mapa 3. Klimatické okrsky v povodí hornej Torysy. Legenda: T7 – teplý, mierne vlhký s chladnou zimou; M3 – mierne teplý, mierne vlhký, pahorkatinový až vrchovinový; M6 – mierne teplý, vlhký, vrchovinový; C1 – mierne chladný. (Prevzaté a upravené z: Atlas krajiny 2002, 95)

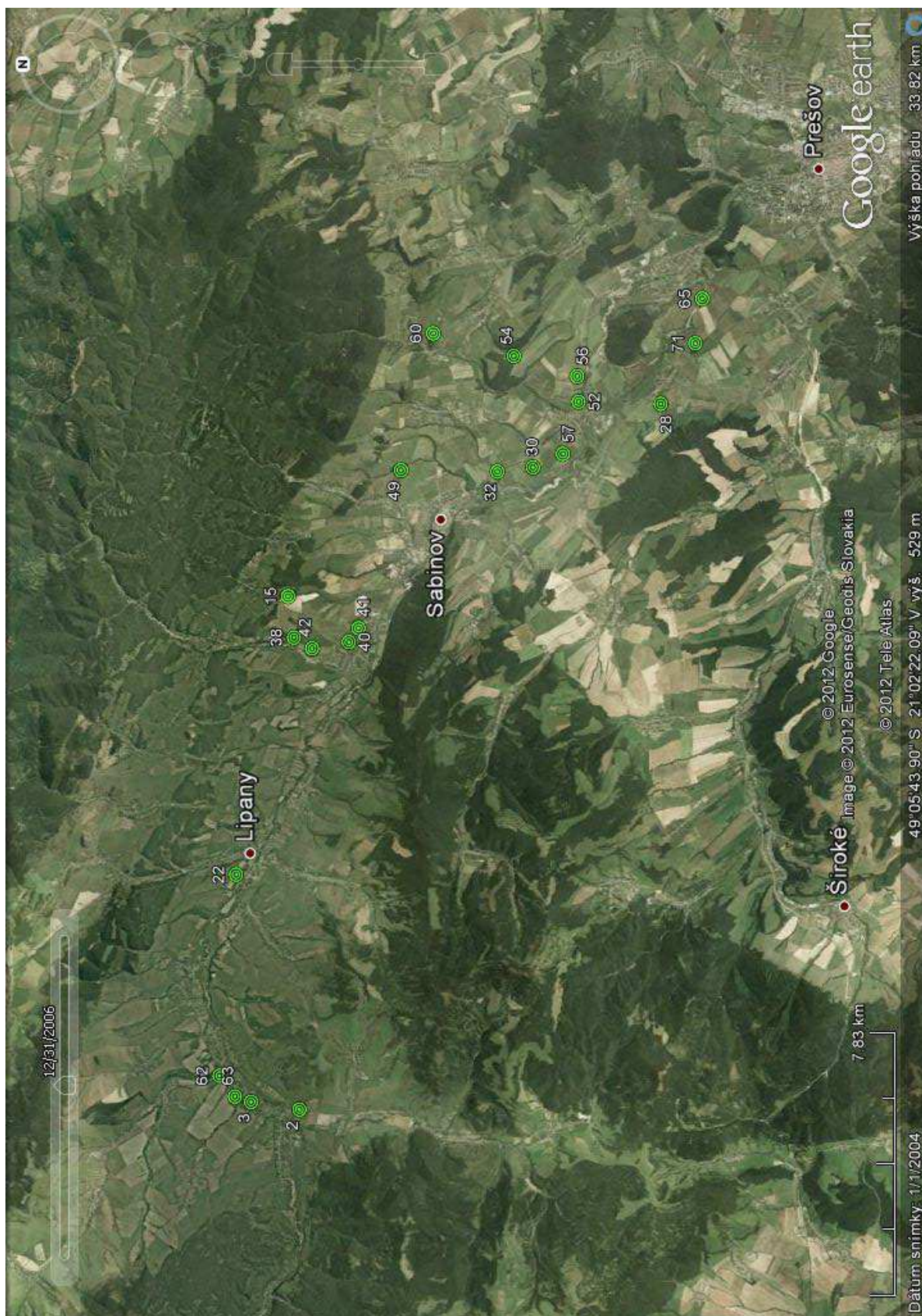
Mapa 4. Archeologické lokality v povodí hornej Torcys s nálezmi do 13. storočia. Čísla na mape zodpovedajú záznamom v katalógu. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

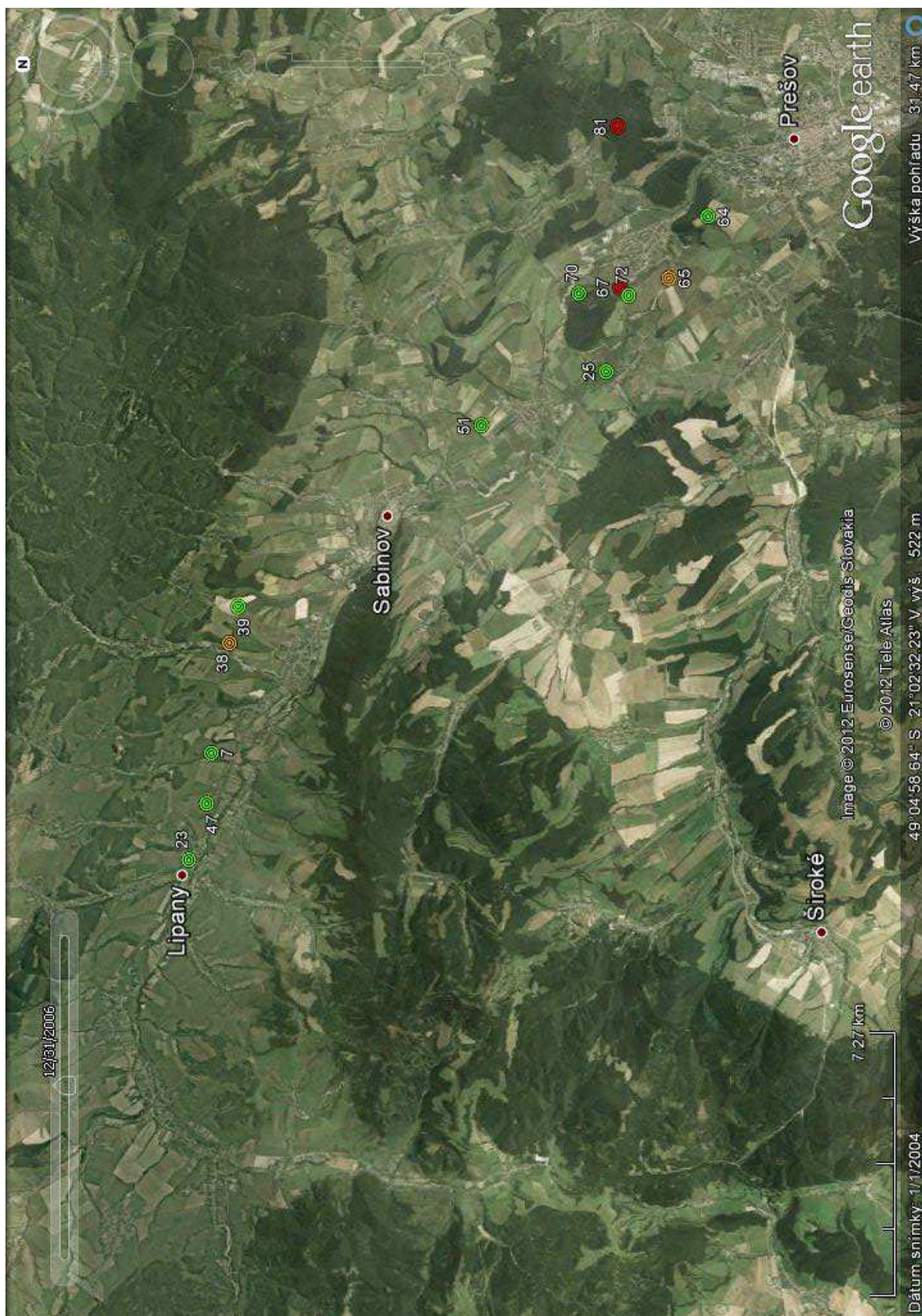
Mapa 5. Plochy preskúmané povrchovým zberom v jeseni 2010 a v jari 2011. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

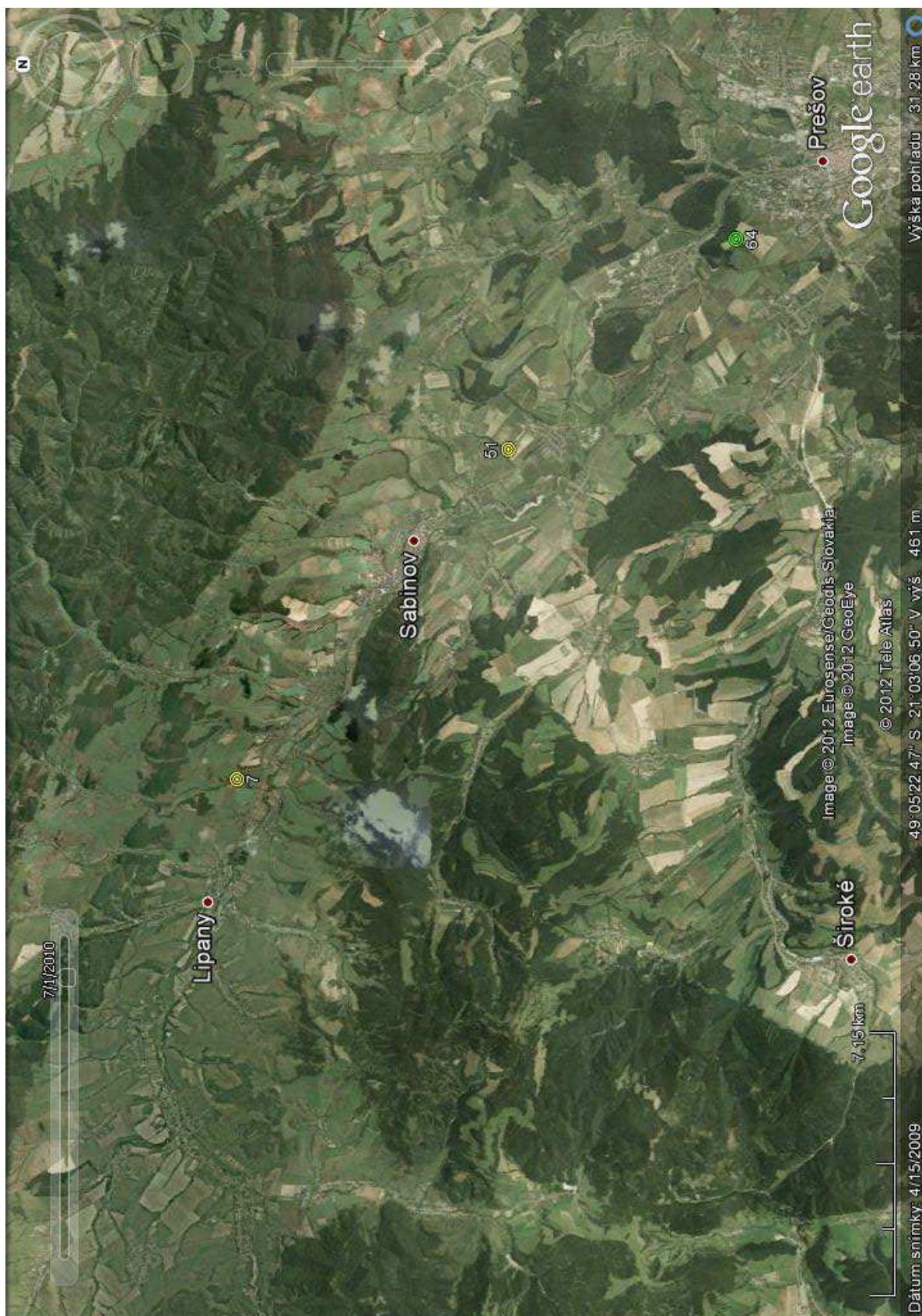
Mapa 6. Novo zistené polohy a lokality uvádzané v odbornej literatúre, na ktorých sa povrchovým preiskumom 2010/2011 podarilo získať archeologické nálezy. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

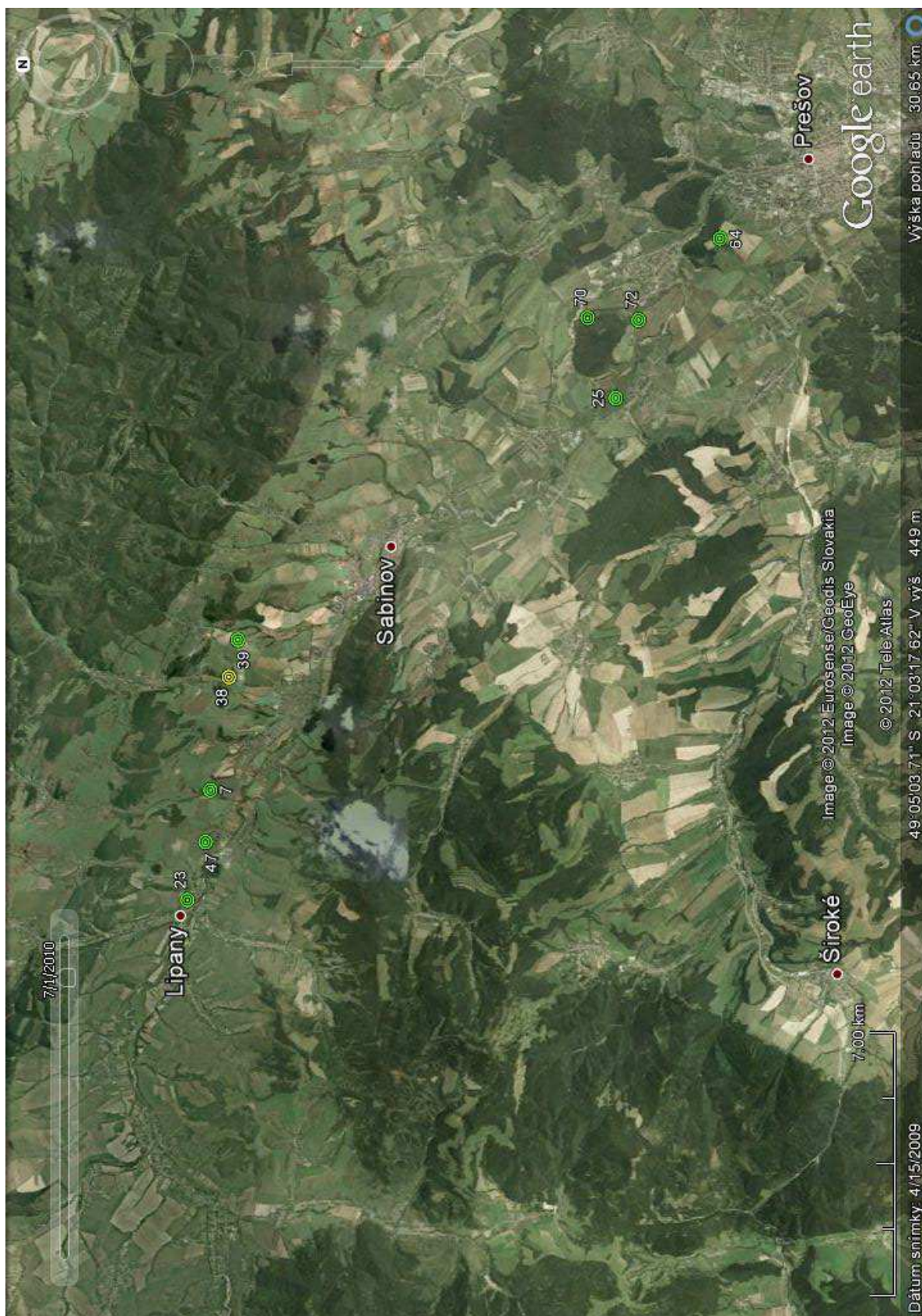
Mapa 7. V odbornej literatúre neuvádzané polohy zistené povrchovým zberom 2010/2011. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

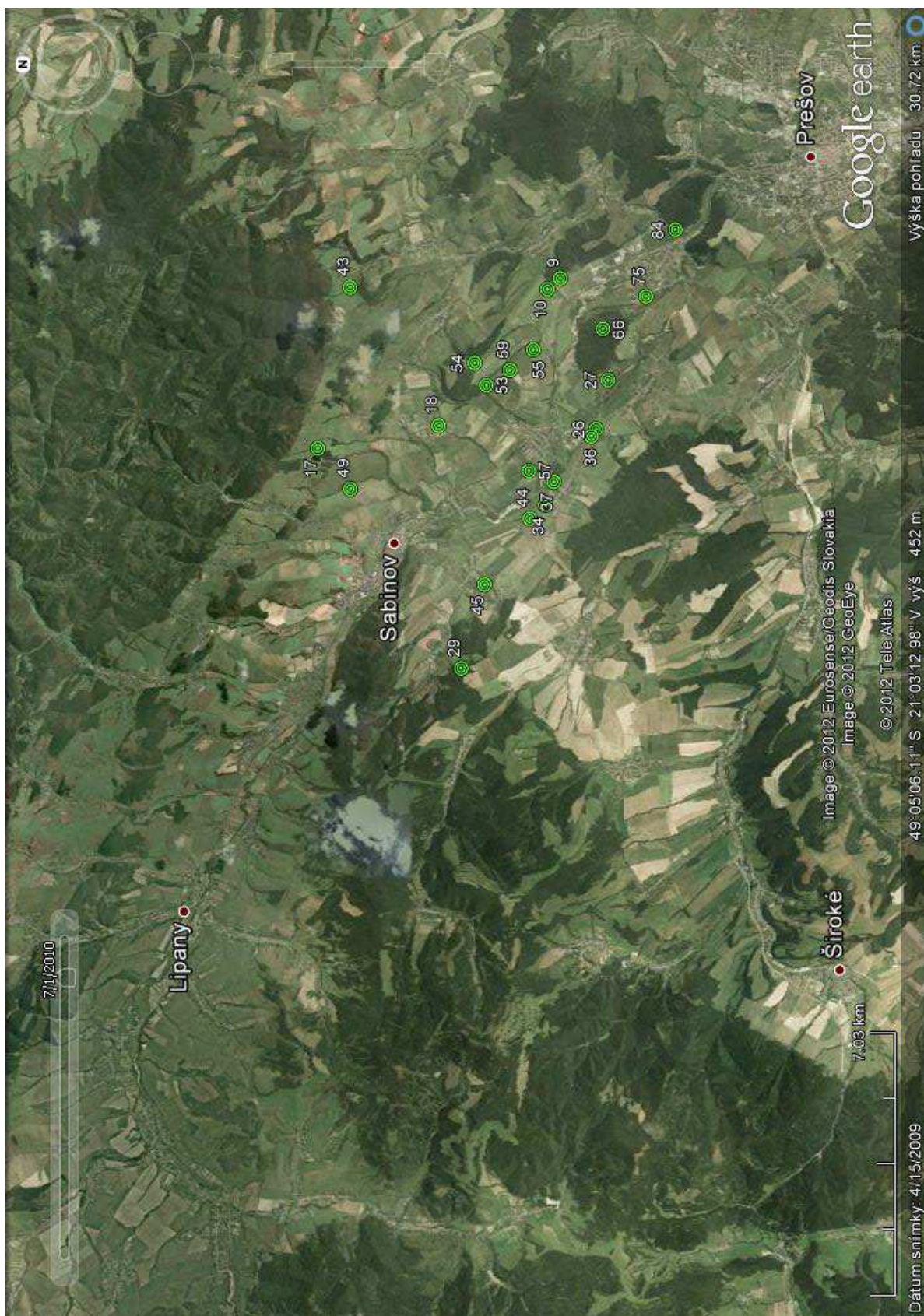
Mapa 8. Paleolit. Legenda: zelená – lokality uvádzané v odbornej literatúre; červená – nepresvedčivé nálezy uvádzané v odbornej literatúre; oranžová – lokality zistené pri povrchovom prieskume 2010/2011 s možným zaradením do paleolitu. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

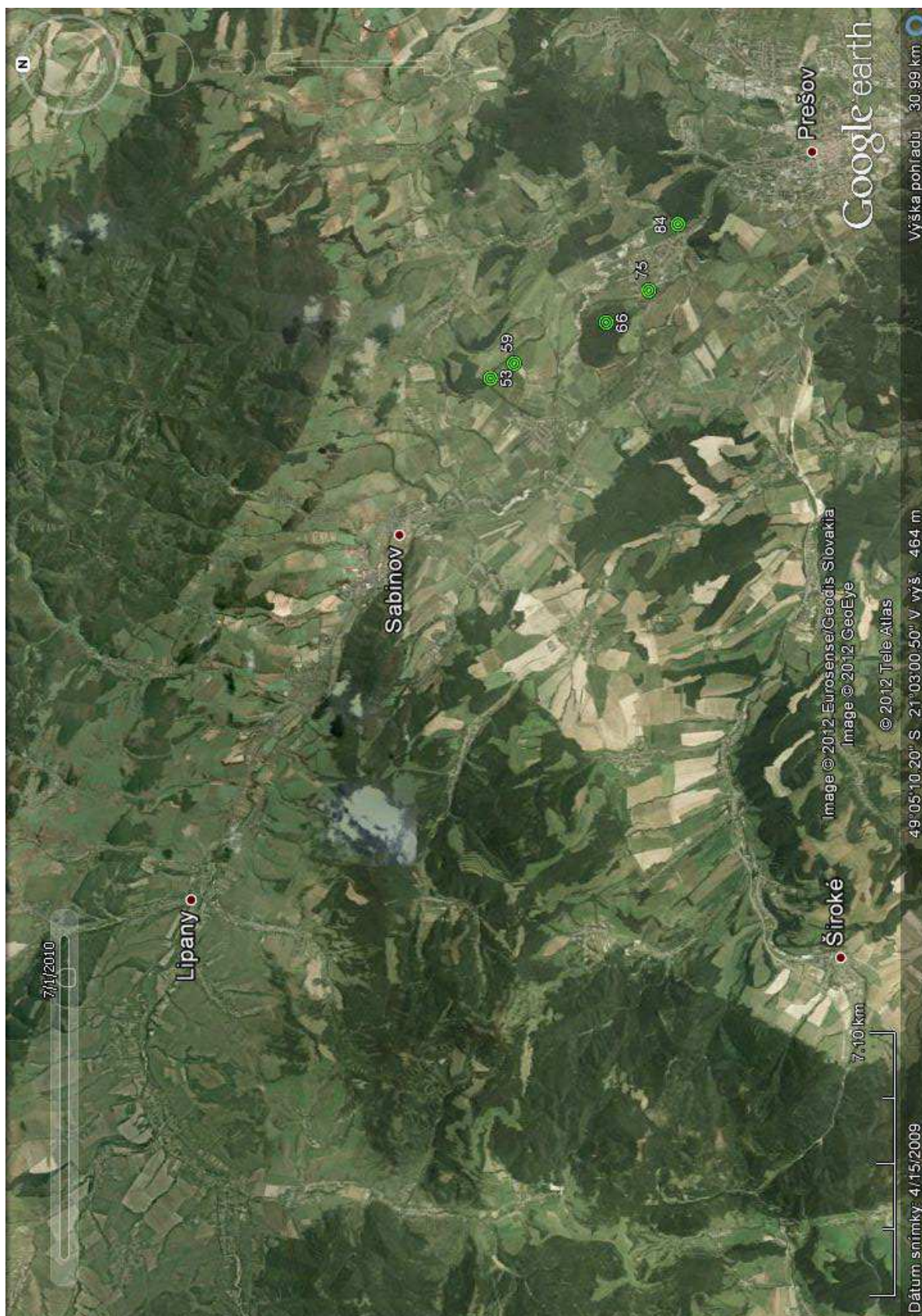
Mapa 9. Stredný paleolit. Legenda: zelená – lokality uvádzané v odbornej literatúre; žltá – nálezy s neistým zaradením. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

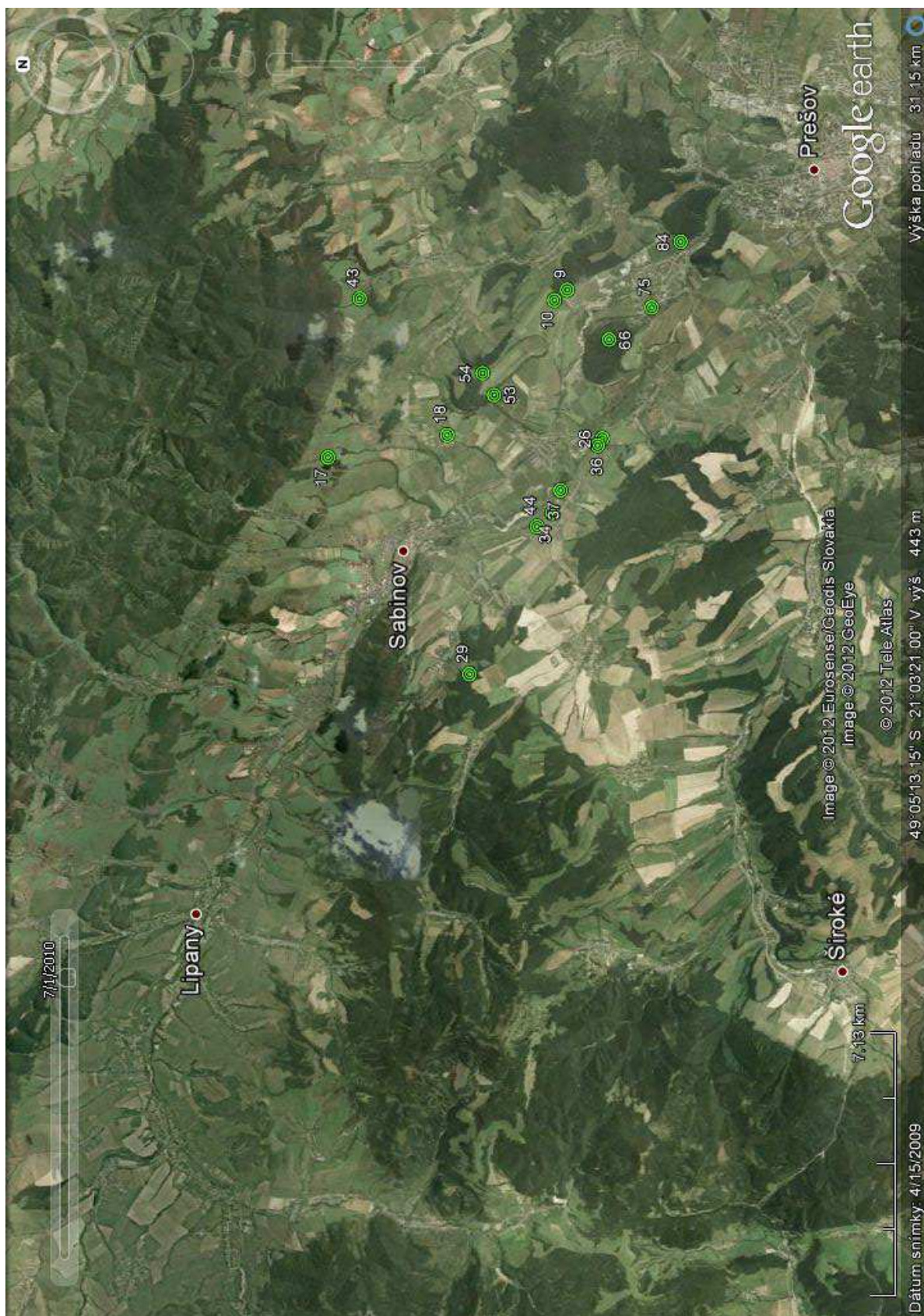
Mapa 10. Mladý a neskorý paleolit. Legenda: zelená – lokality uvádzané v odbornej literatúre; žltá – nálezy s neistým zaradením; bod 70 – jediný nález zaradený do neskorého paleolitu. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 11. Neolit. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 12. Neolit – kultúra s lineárnou keramikou. Legenda: 59, 66, 84 – skupina Tiszadob, zvyšok bližšie neurčené. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 13. Neolit – bukovohorská kultúra. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 14. Neolit – možný výskyt potiskej kultúry. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 15. Eneolit. Legenda: žltá – neolitické nálezy zaradené iba na základe technologických vlastností keramiky. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

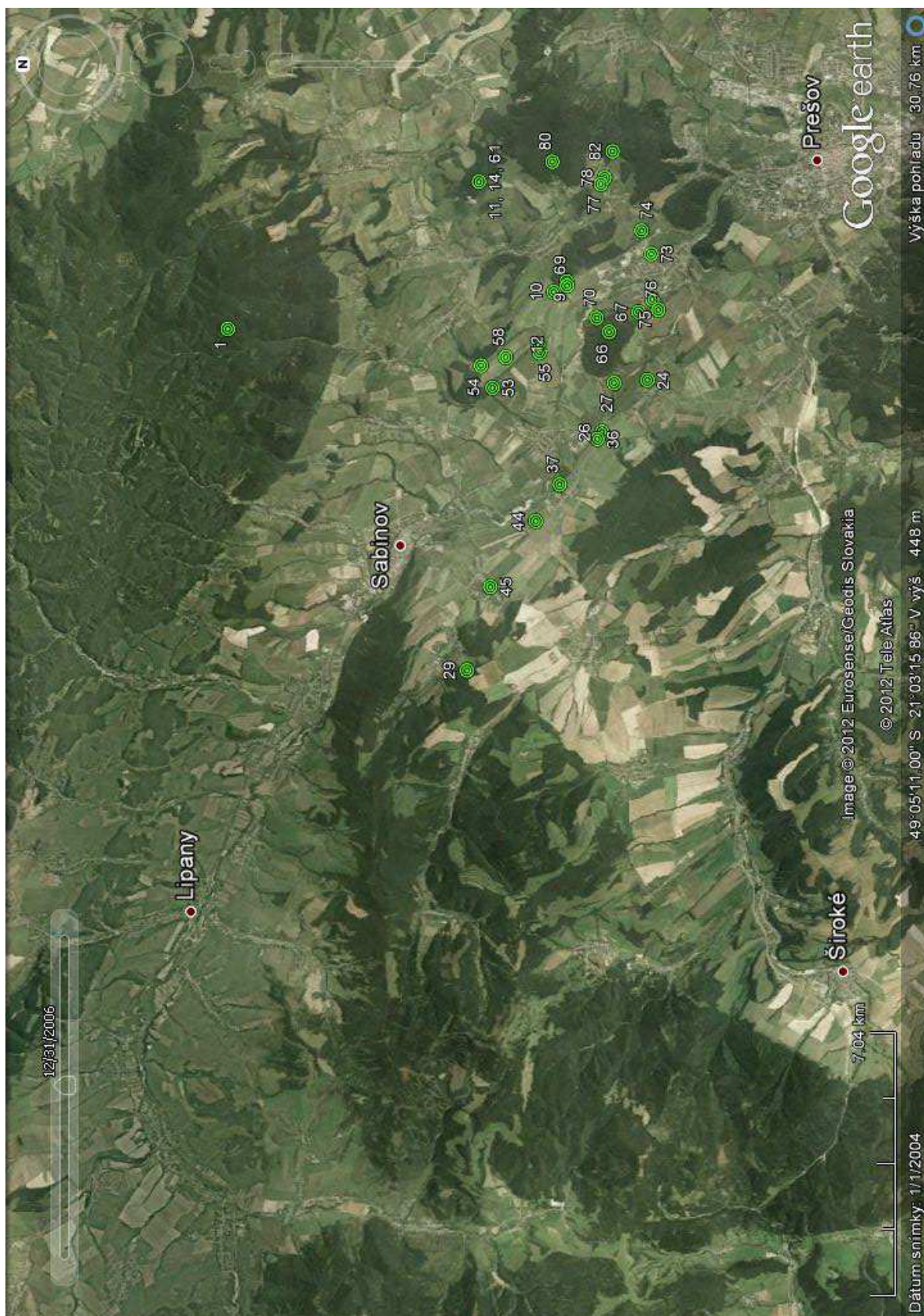
Mapa 16. Eneolit – skupina Lažňany. Legenda: žltá – nálezy s neistým zaradením. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

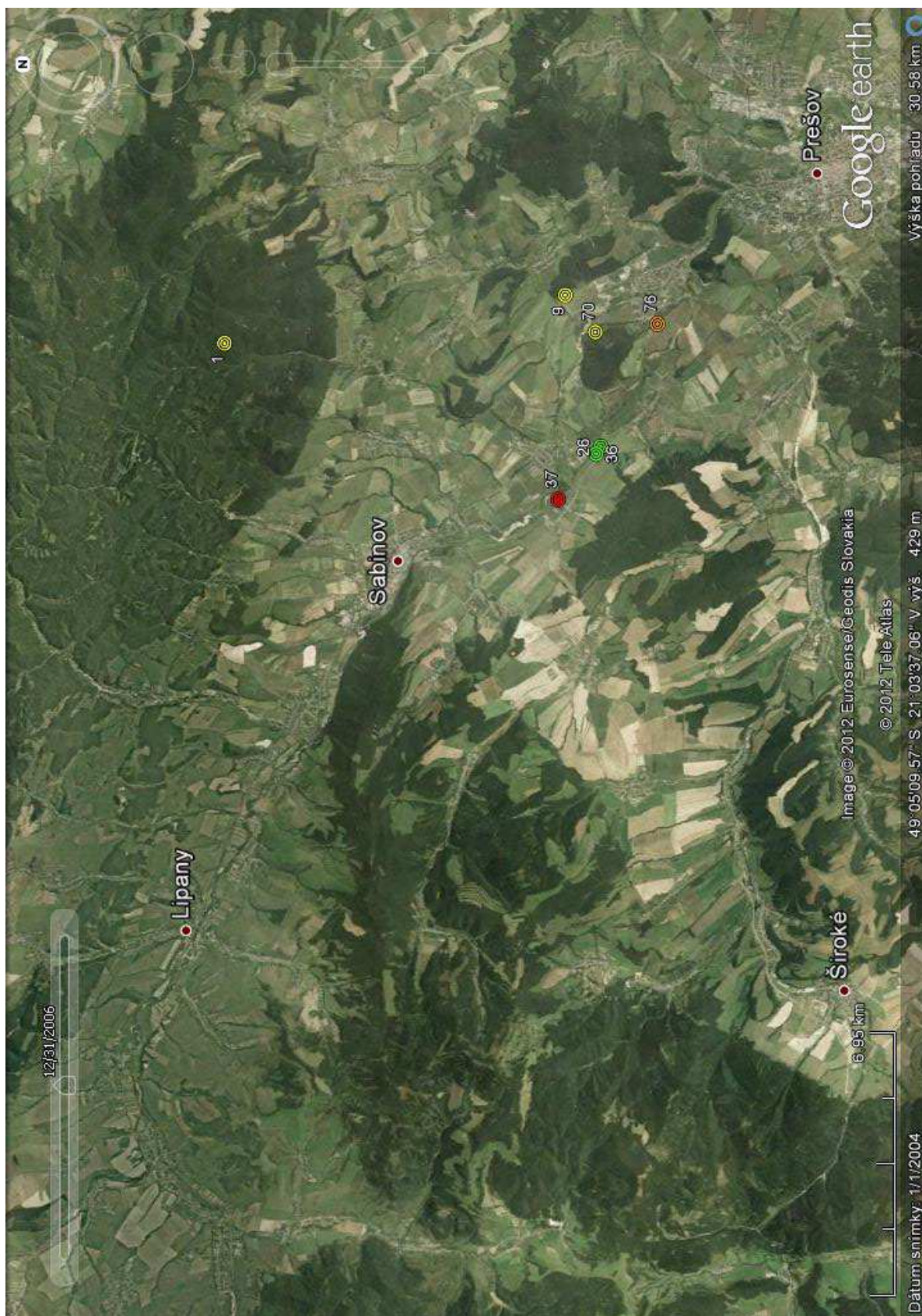
Mapa 17. Eneolit – bádenská kultúra. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

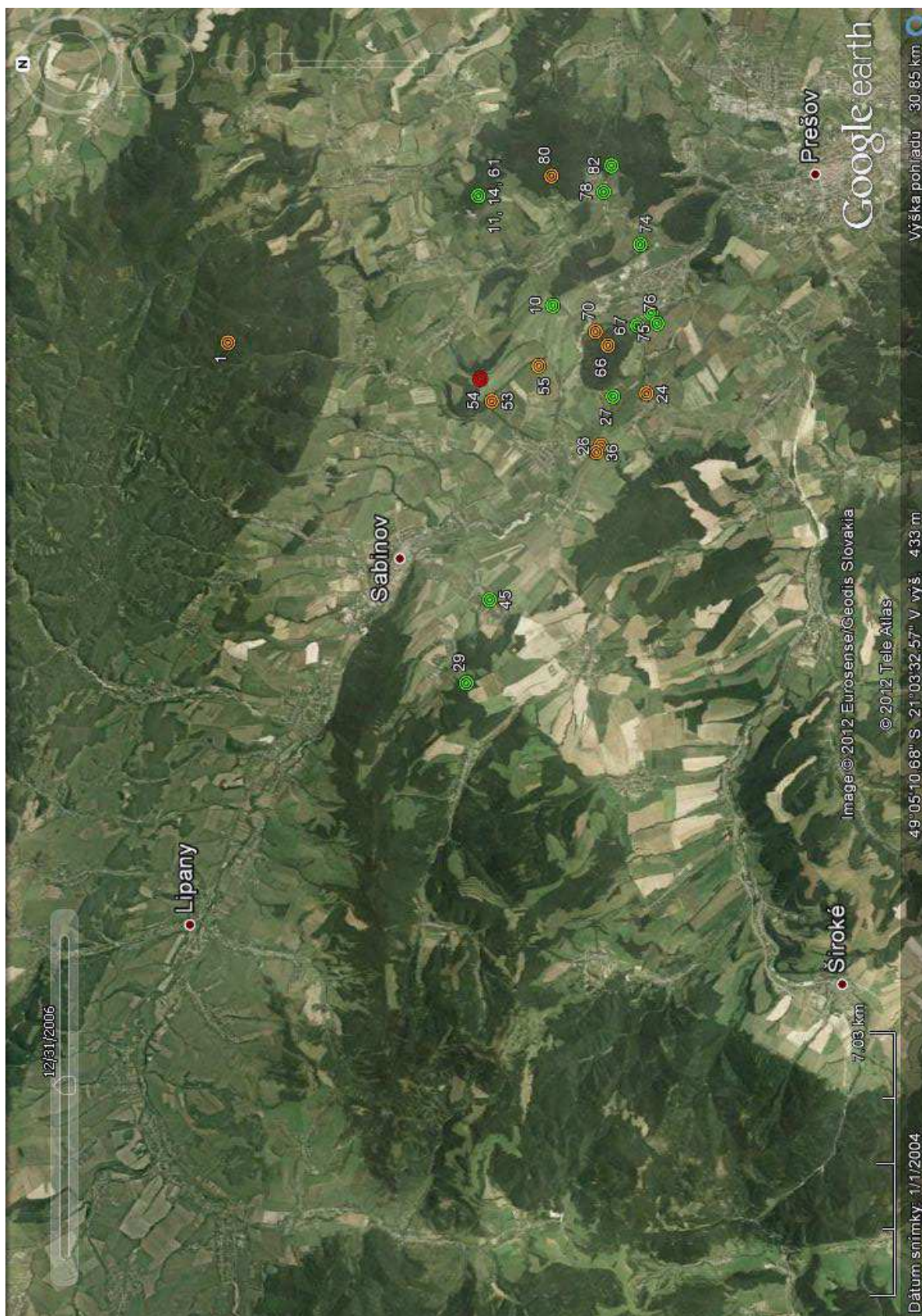
Mapa 18. Eneolit – mladý eneolit. Legenda: zelená – skupina východoslovenských mohýl; žltá – lokality s predpokladaným výskytom skupiny Nyírség-Zatín; červená – bližšie neurčené nálezy z neskorého eneolitu. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 19. Doba bronzová a doba halštatská. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

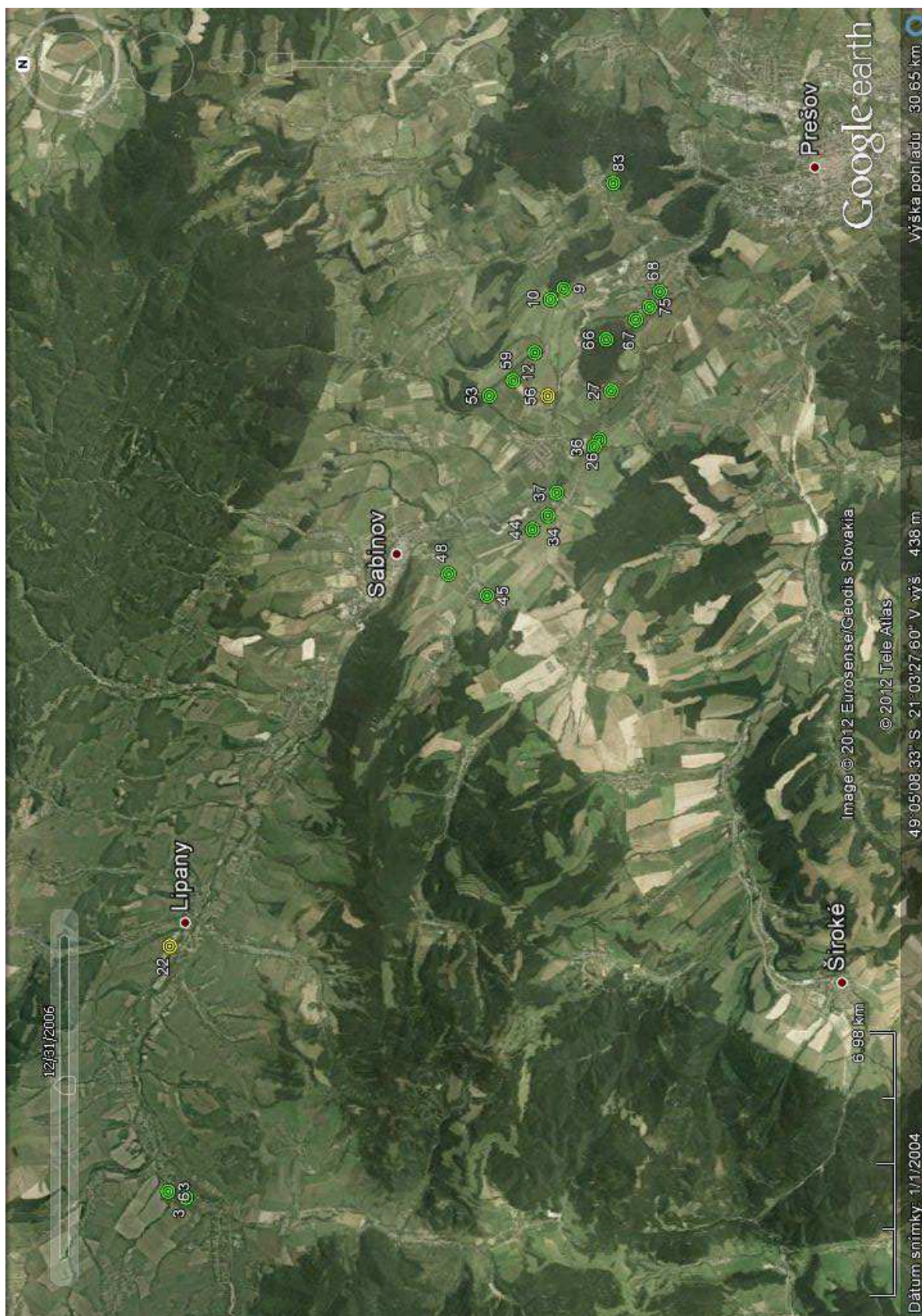
Mapa 20. Staršia až stredná doba bronzová. Legenda: červená – staršia doba bronzová; zelená – pilinská kultúra; žltá – pravdepodobné nálezy pilinskej kultúry; oražová – možný výskyt nálezov zo strednej doby bronzovej. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 21. Mladšia doba bronzová až doba halštatská. Legenda: zelená – nálezy datované do rámca mladšej doby bronzovej až doby halštatskej; oranžová – nálezy pripisované gávskej kultúre; červená – pravdepodobný výskyt lužickej kultúry. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 22. Doba laténska. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

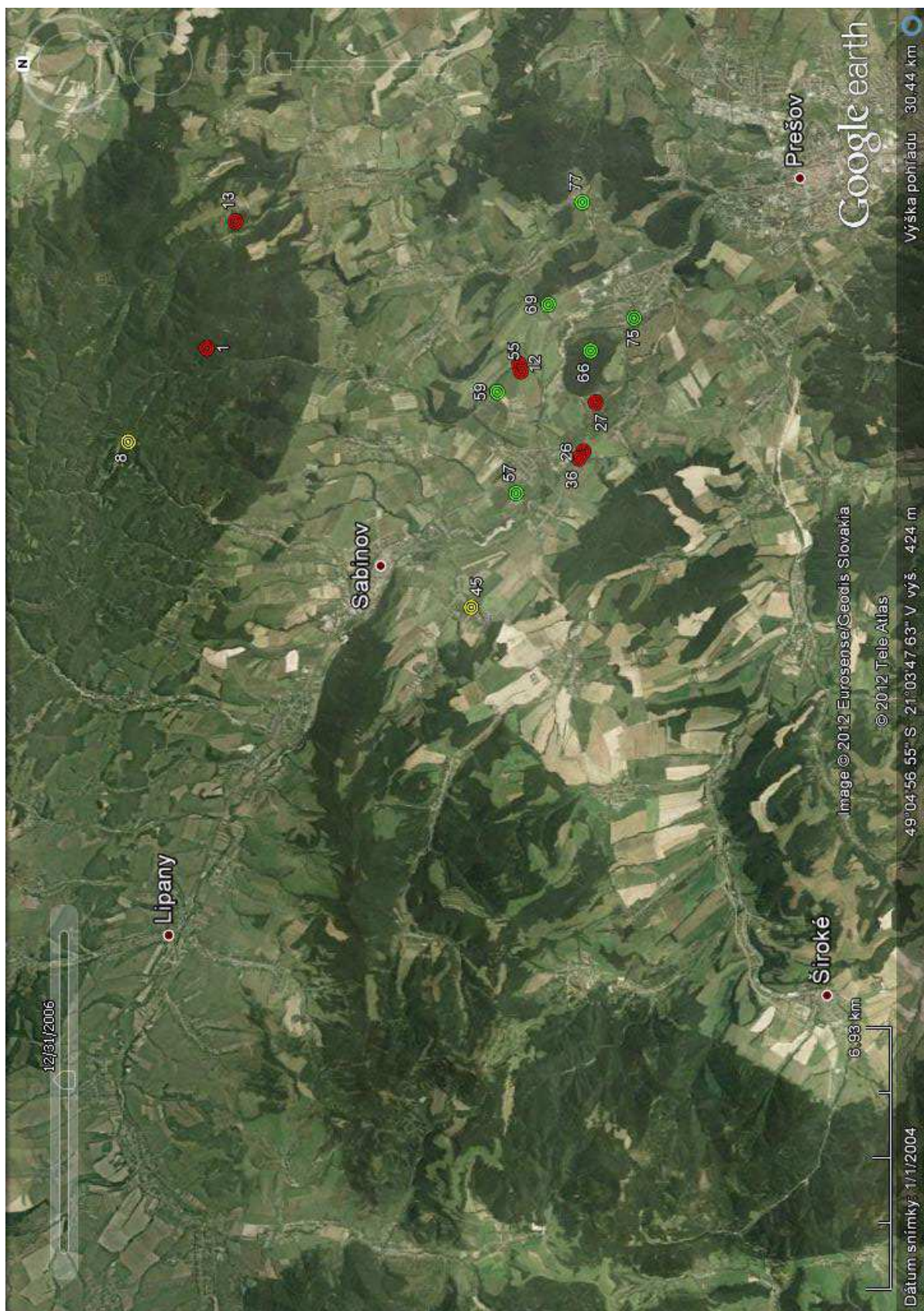
Mapa 23. Doba rímska a doba sťahovania národov. Legenda: žltá – nálezy s neistým zaradením. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

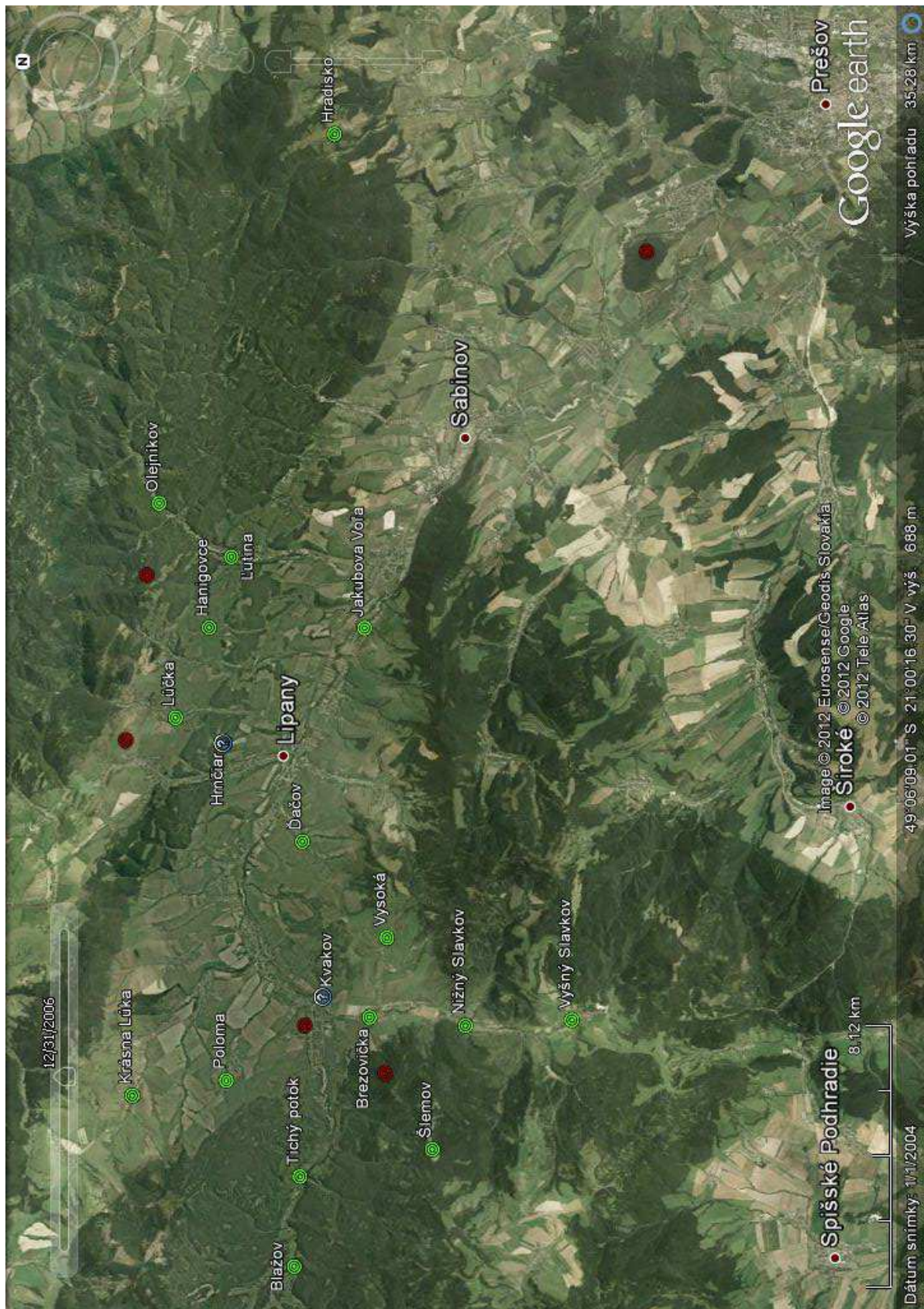
Mapa 24. Staršia doba rímska (1. – 2. st.) a horizont Ostrovany – Blažice (2. – 3. st.). Legenda: žltá – nálezy s neistým zaradením. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

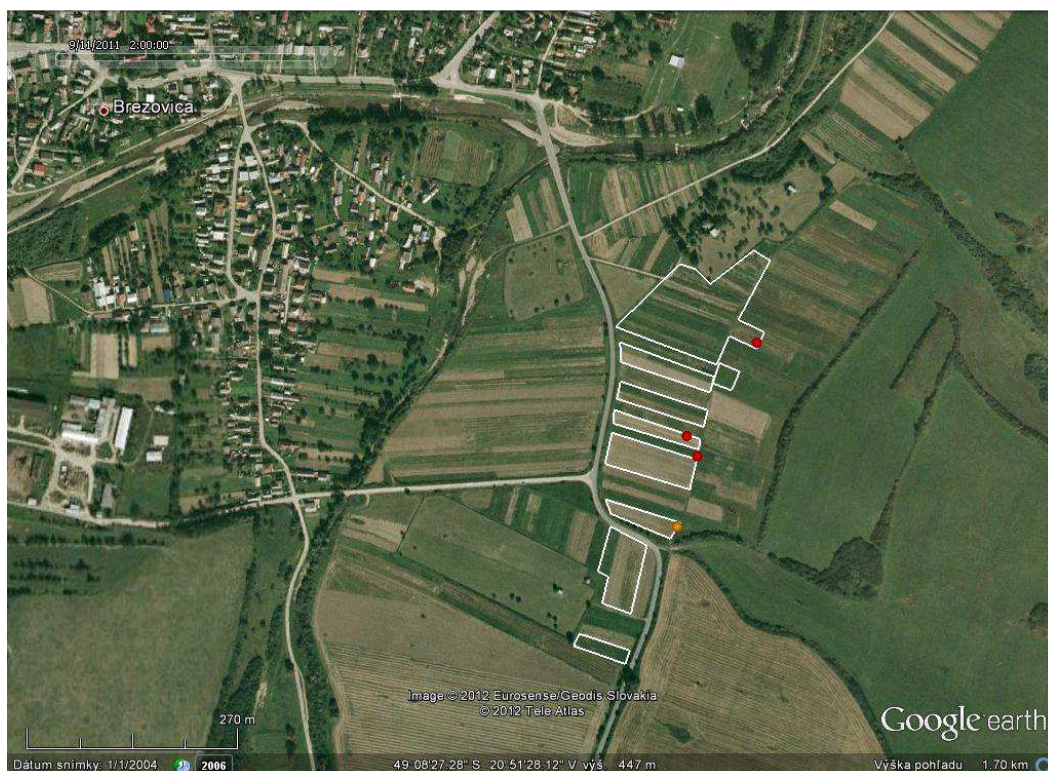
Mapa 25. Neskorá doba rímska (4. st.) a horizont severokarpatskej skupiny (prelom 4. a 5. st.). Legenda: žltá – nálezy s neistým zaradením. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 26. Včasný stredovek. Legenda: červená – zistené aj nálezy z predveľkomoravského a veľkomoravského obdobia; zelená – zistené iba nálezy z 10. storočia a mladšie; žltá – lokality s neistým zaradením do včasného stredoveku. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

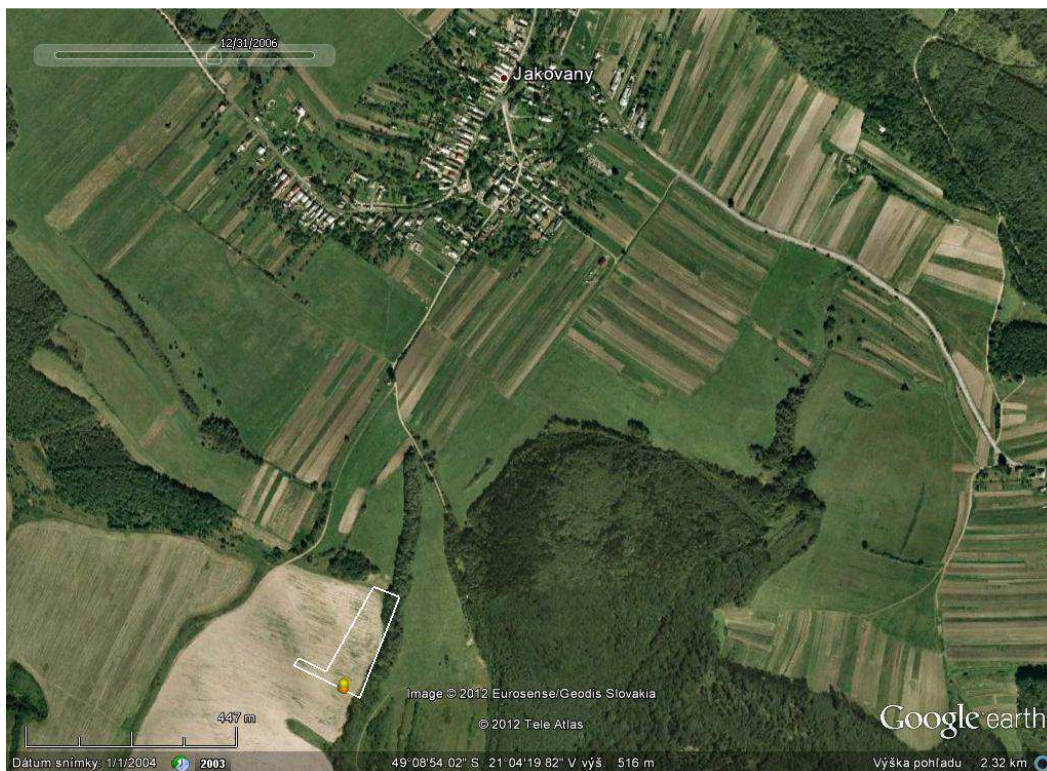
Mapa 27. Osady, založené na emfyteutickom práve a osady u ktorých sa takéto založenie predpokladá. Legenda: zelená – dodnes existujúce obce; otáznik – približne lokalizované dnes už zaniknuté osady; červená – rozmiestnenie stredovekých hradov. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

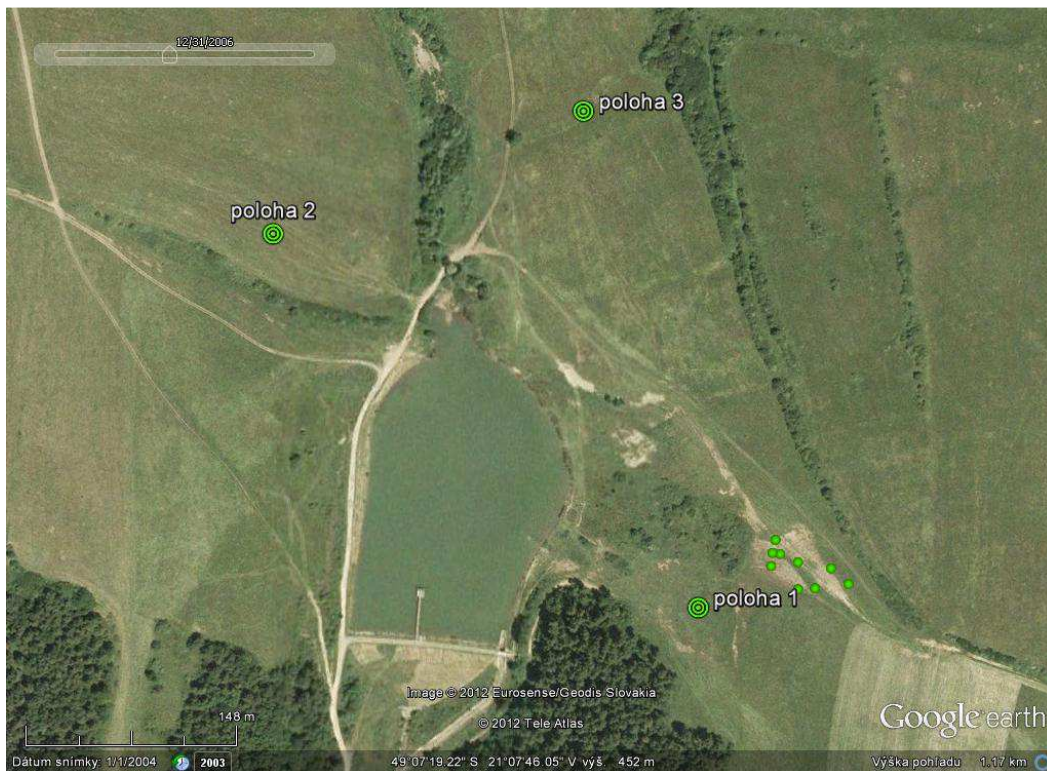
Mapa 28. Brezovica-Kvakov. Preskúmané polygóny a rozptyl nálezov. Legenda: oranžová – keramika; červená – železná troska. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

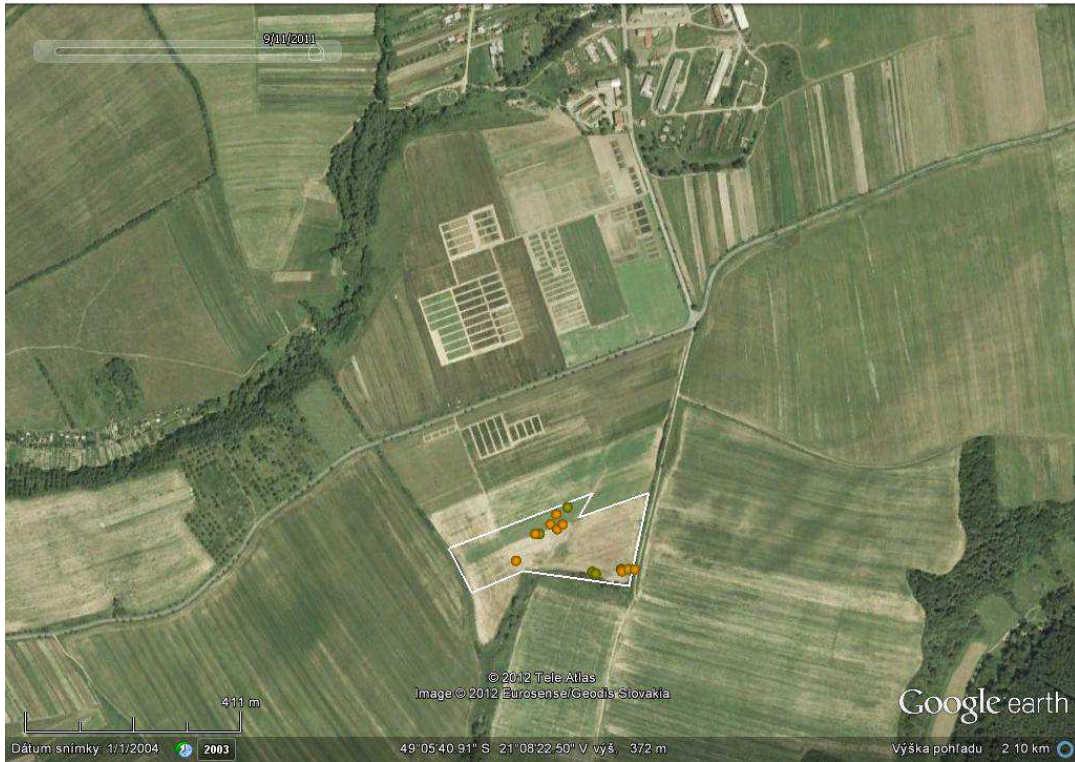
Mapa 29. Brezovica-Nad brehmi. Preskúmané polygóny a rozptyl nálezov. Legenda: oranžová – keramika; hnedá – štiepaná inďutria; červená – železná troska. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 30. Jakovany-Pod Hájom. Preskúvaný polygón a rozptyl nálezov. Legenda: žltá – mazanica, oranžová – keramika; hnedá – štiepaná indutria. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

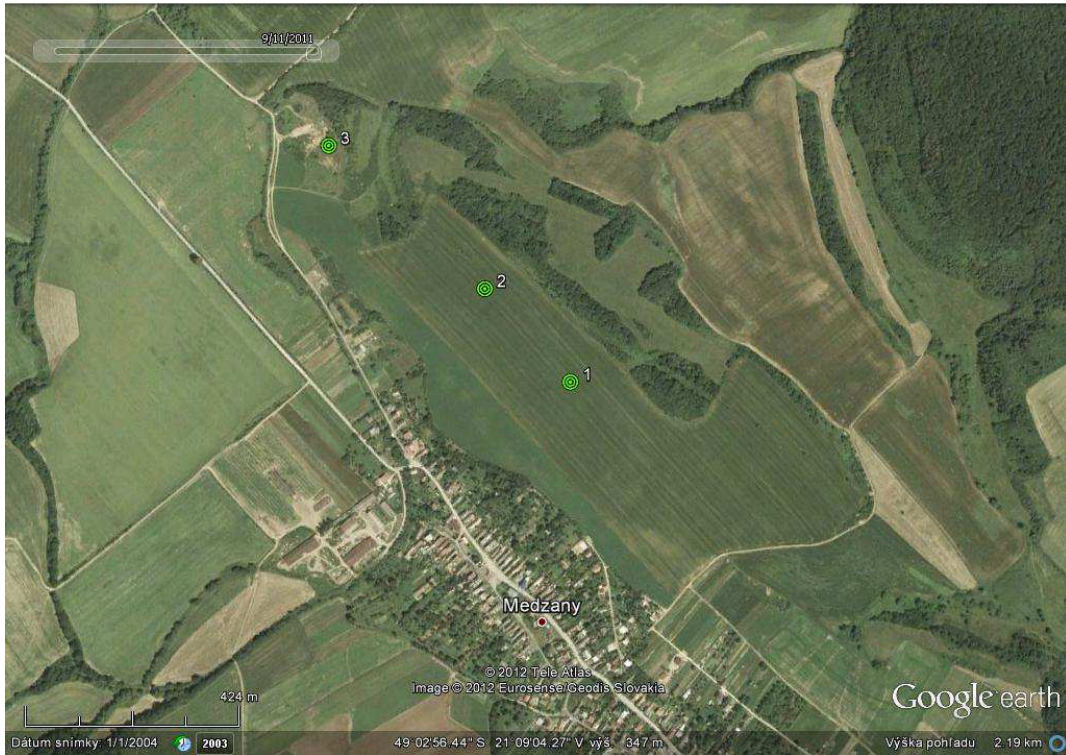
Mapa 31. Jakubovany-Slaná studňa. Priehrada s vyznačením známych polôh 1, 2, 3 a vyznačením rozptylom artefaktov zozbieraných v erózných ryhách. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

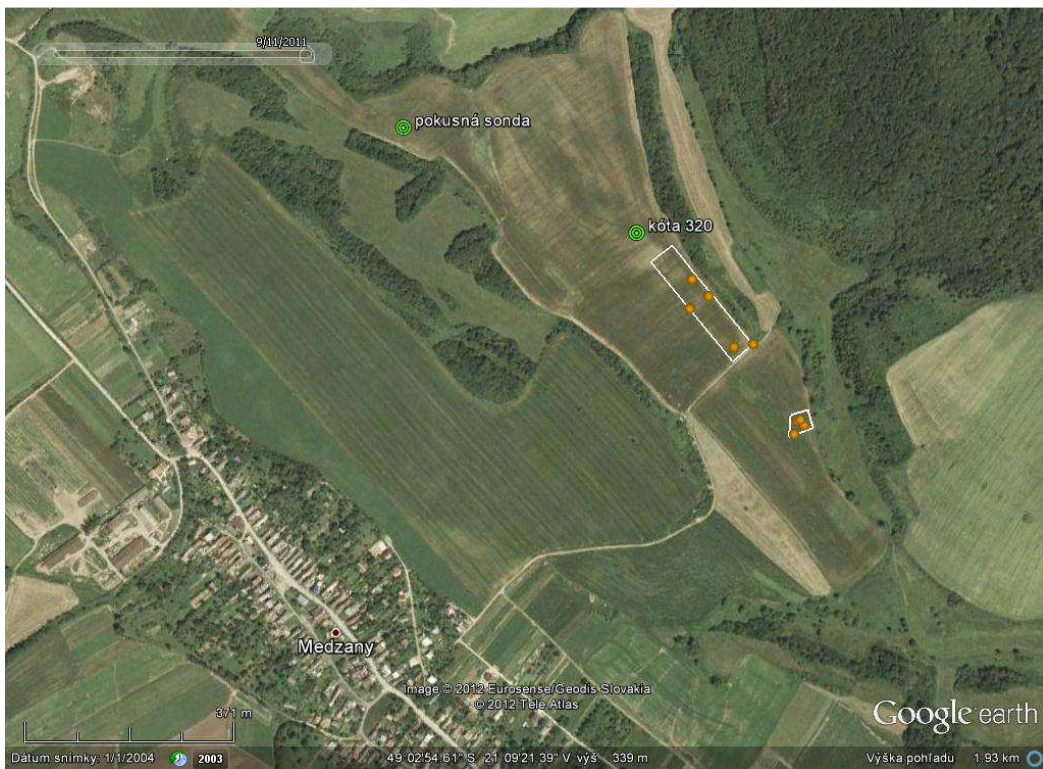
Mapa 32. Jakubovany-Široké. Preskúmaný polygón a rozptýl nálezov. Legenda: oranžová – keramika; hnedá – štiepaná indutria. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

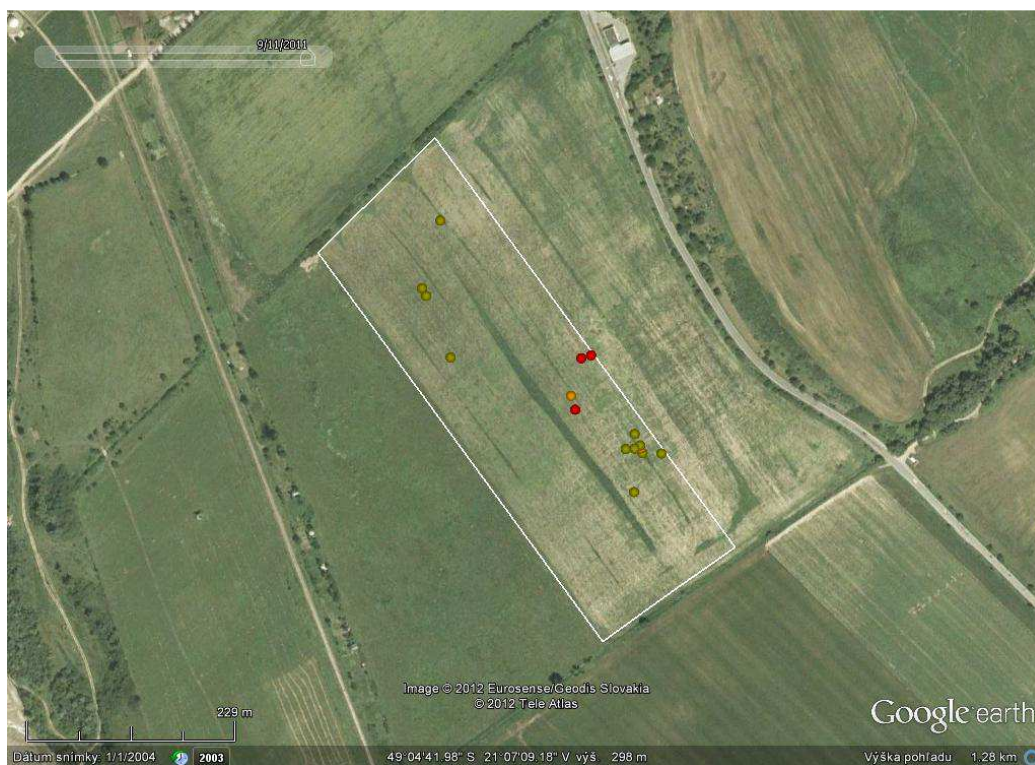
Mapa 33. Lipany-Predné pole. Preskúmaný polygón a rozptýl nálezov. Legenda: žltá – mazanica, oranžová – keramika; červená – železná troska. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 34. Medzany-Kamenec. Polohy 1, 2, 3. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 35. Medzany-pod Kamencom. Kóta 320, približná poloha pokusnej sondy O. Lórenca, zberom preskúmané polygóny a rozptýl nálezov. Legenda: žltá – mazanica, oranžová – keramika; červená – železná troska. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 36. Orkucany-Lúky. Preskúmaný polygón a rozptýl nálezov. Legenda: oranžová – keramika; hnedá – štiepaná industria, červená – železná troska. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 37. Orkucany-pri cintoríne. Preskúmaný polygón a rozptýl nálezov. Legenda: oranžová – keramika; hnedá – štiepaná industria. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

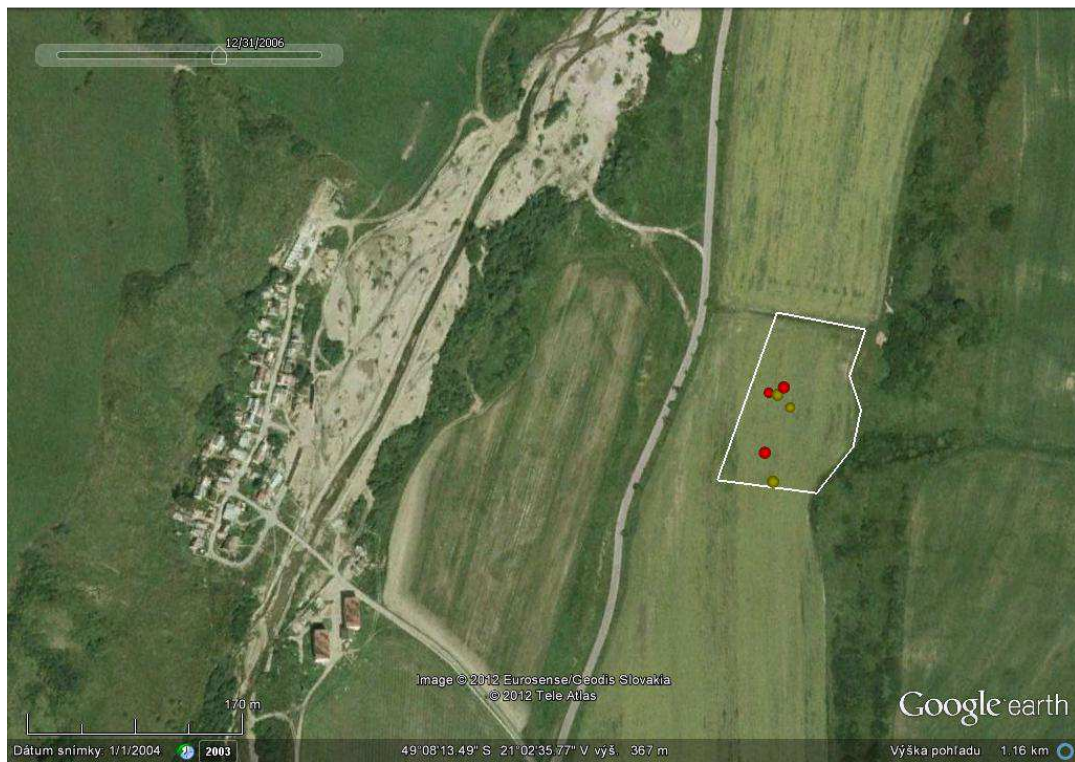
Mapa 38. Pečovská Nová Ves-Bukovec. Preskúmaný polygón. Rozptyl radiolaritových úlomkov. Farebne rozlíšené podľa váhy najťažšieho zlomku v danom bode Legenda: tmavohnedá – nad 100 g, svetlohnedá – 50 – 99 g, žltá – 11 – 49 g, biela – do 10 g. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

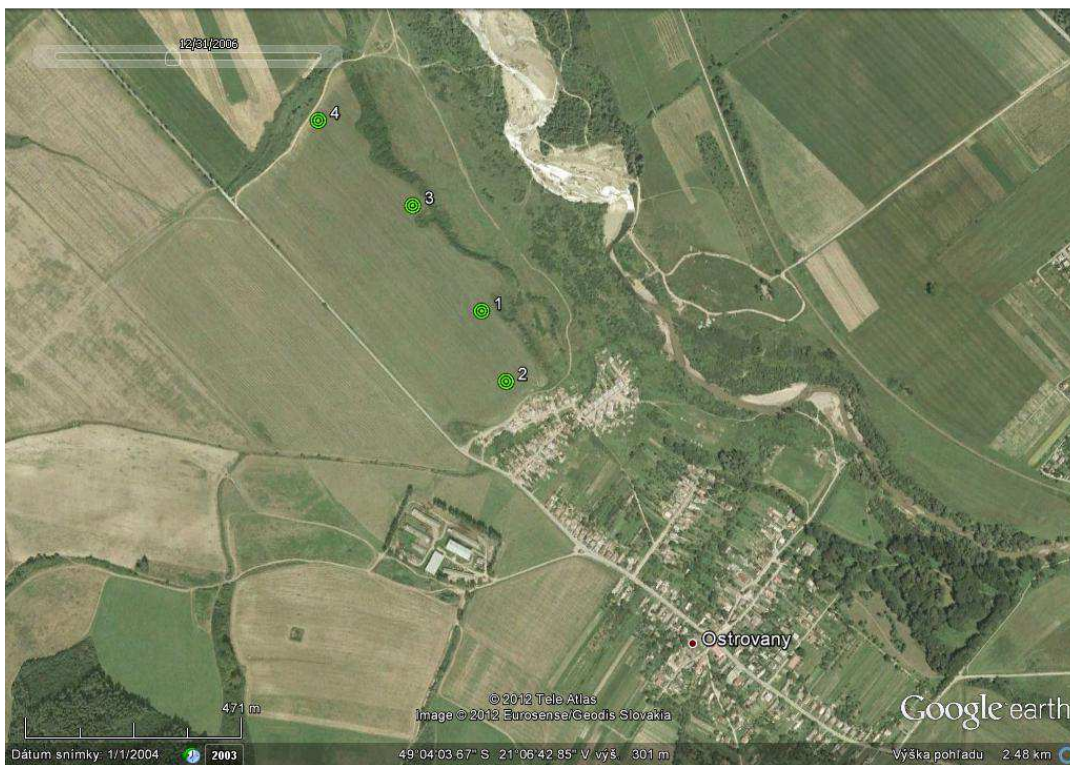
Mapa 39. Pečovská Nová Ves-nad bývalým JRD. Rozptyl nálezov. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

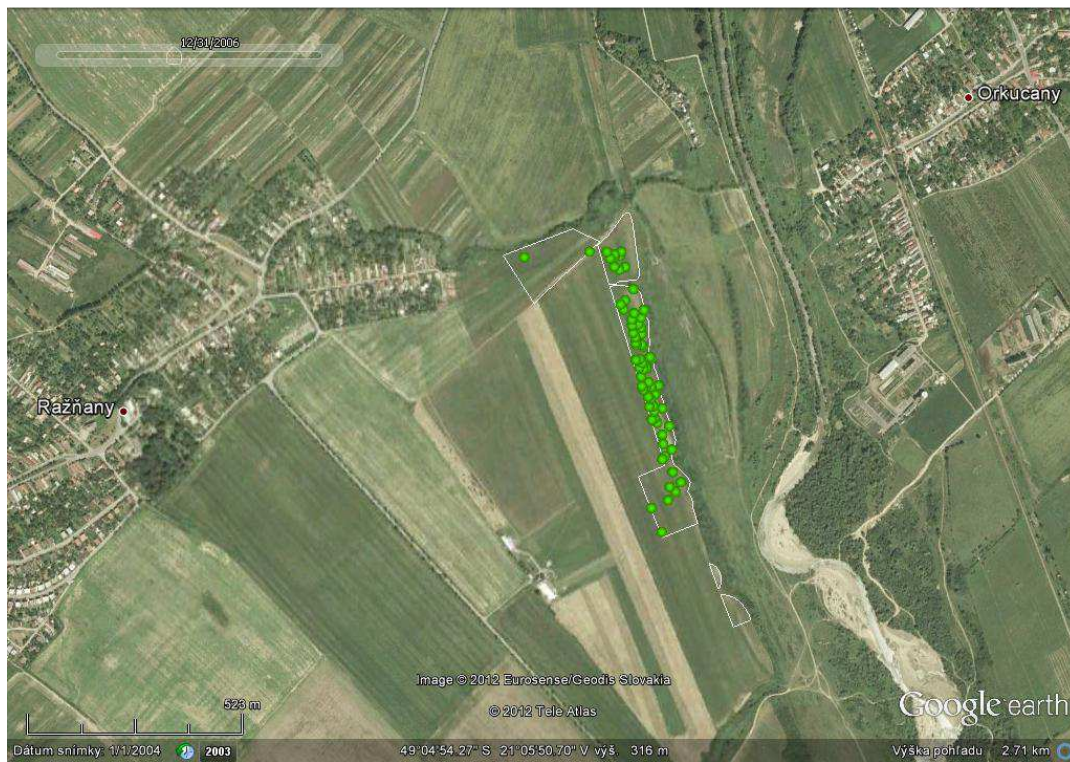
Mapa 40. Pečovská Nová Ves-Nad tehelňou. Rozptyl štiepanej industrie. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

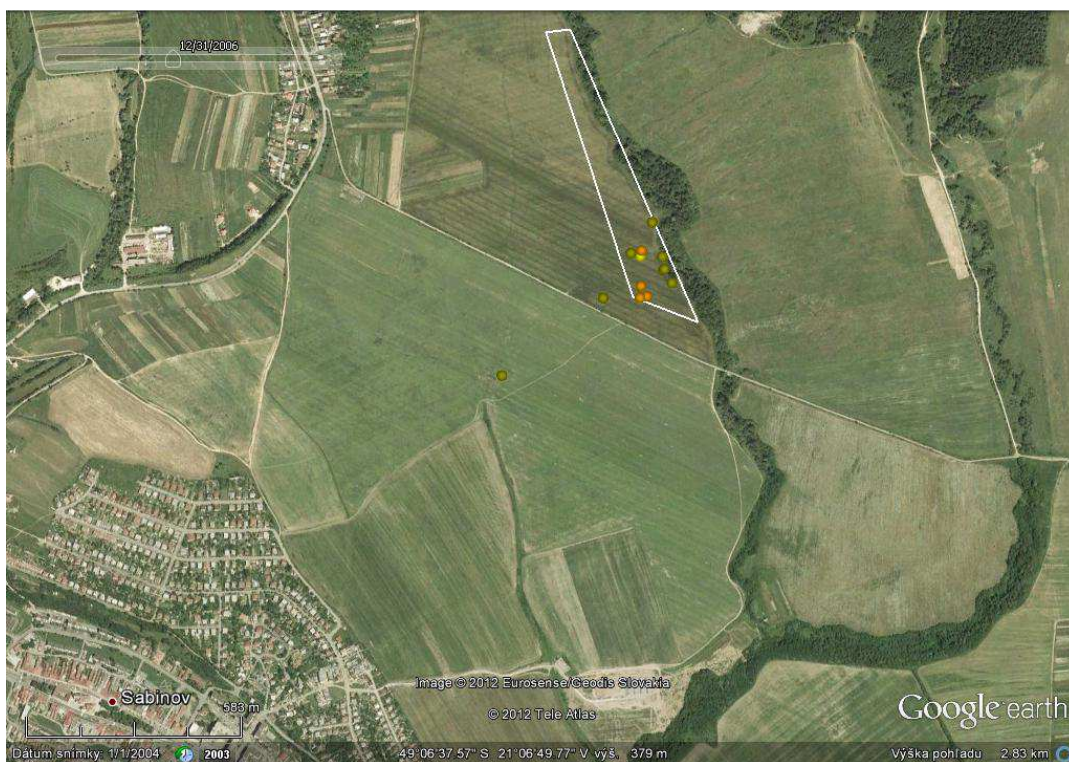
Mapa 41. Pečovská Nová Ves-Olišianky. Preskúmaný polygón a rozptyl nálezov. Legenda: oranžová – keramika; hnedá – štiepaná industria. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

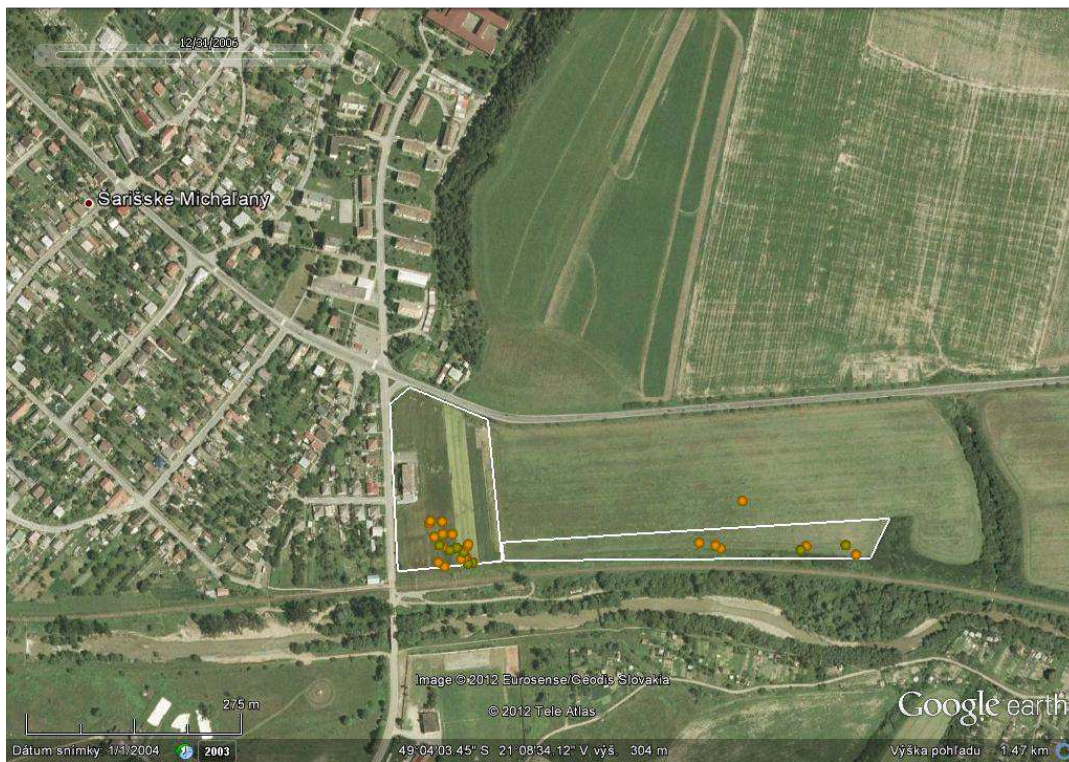
Mapa 42. Ražňany-Farské. Sektory s archeologickými nálezmi (vytvorené podľa Karabinoš A. –Vizdal M. 2009). 1 – miesto archeologickej sondáže 2009; 3 – nálezy bukovohorskej kultúry; 2,4 – ďalšie sektory s archeologickými nálezmi. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

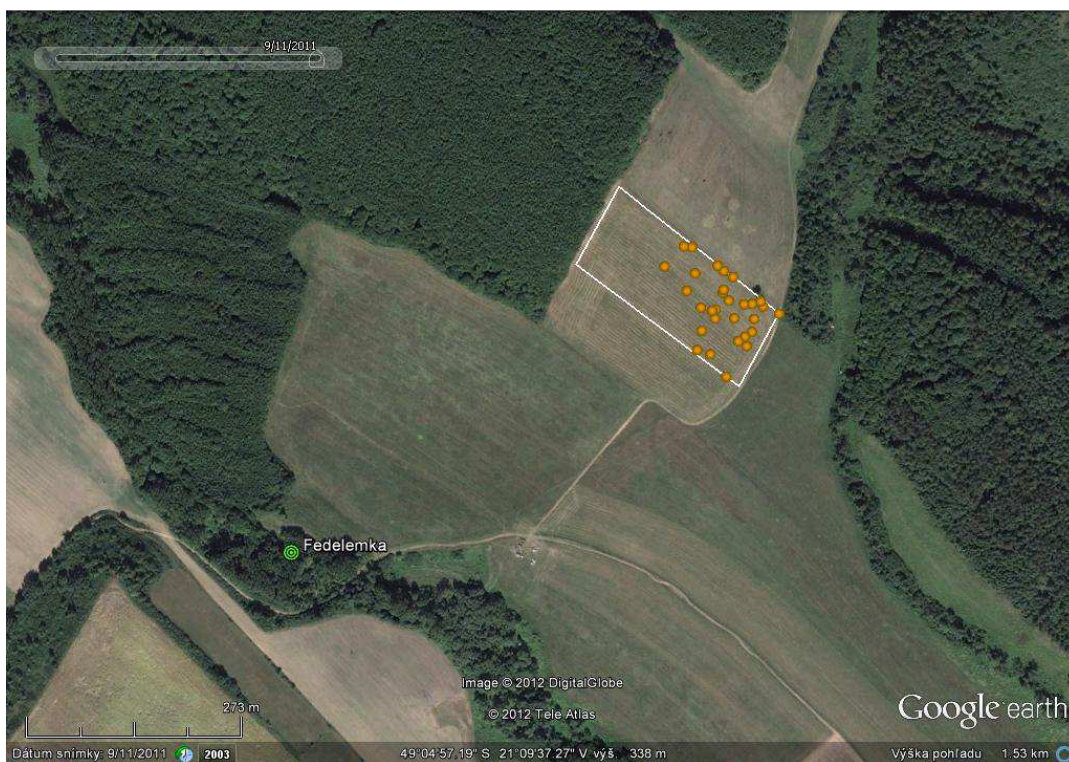
Mapa 43. Ražňany-letisko. Preskúvané polygóny a rozptýl nálezov (neprítomnosť nálezov v južnej časti dlhého polygónu čiastočne zodpovedá realite, v dvoch južných polygónoch ale nálezy nie sú zobrazené pre technickú chybu prístroja v teréne). (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

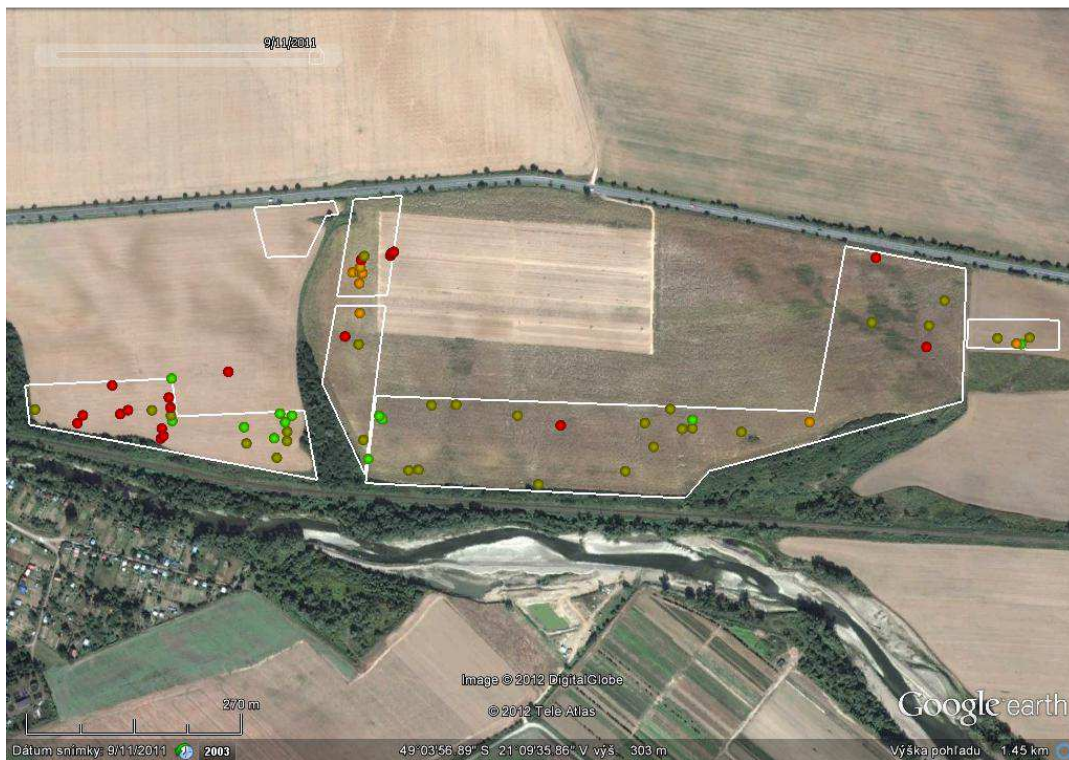
Mapa 44. Sabinov-Kapolňa cintorína. Preskúmaný polygón a rozptyl nálezov. Legenda: žltá – mazanica, oranžová – keramika; hnedá – štiepaná industria. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

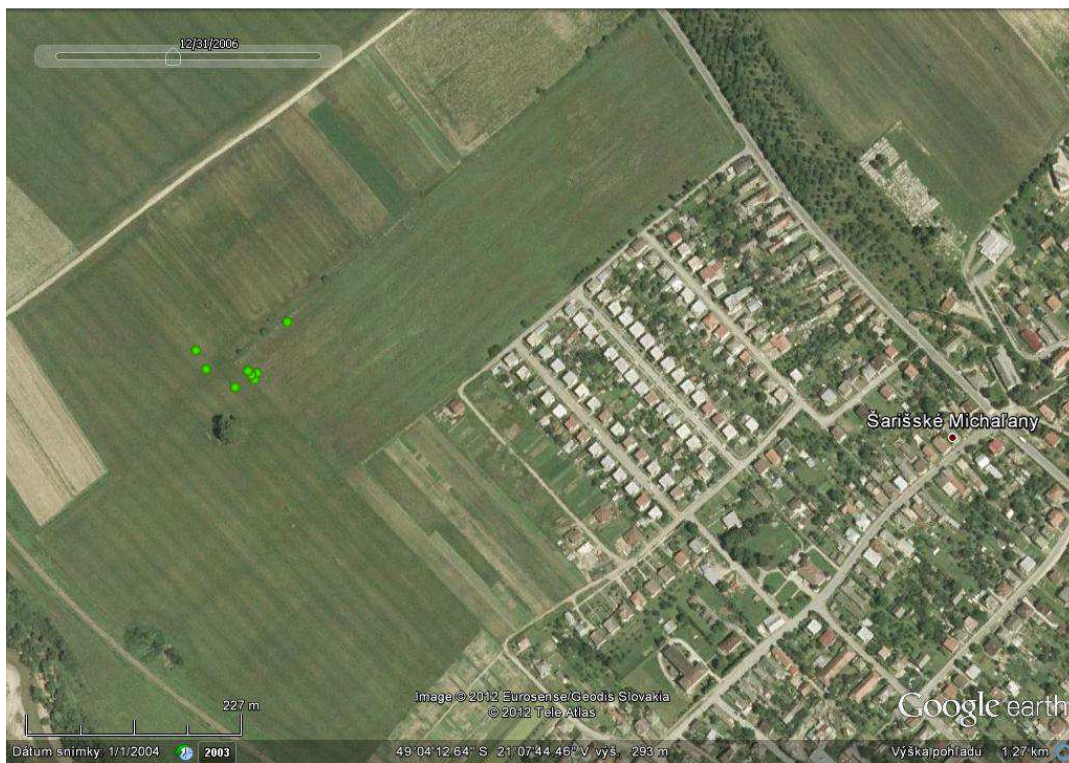
Mapa 45. Šarišské Michaľany-Briežky. Preskúmané polygóny a rozptyl nálezov. Legenda: oranžová – keramika; hnedá – štiepaná industria. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 46. Šarišské Michaľany-Giraš 1. (zobrazená aj známa poloha Šarišské Michaľany-Fedelemka). Preskúmaný polygón a rozptyl nálezov. Legenda: oranžová – keramika. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

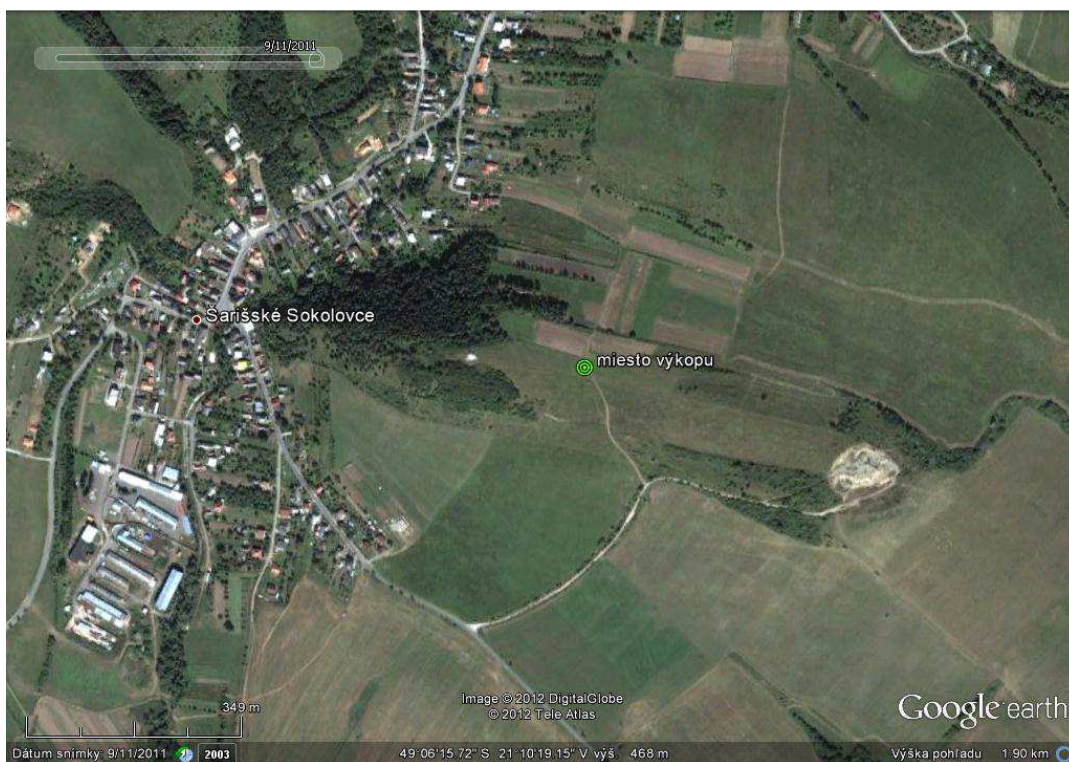
Mapa 47. Šarišské Michaľany-Michaľanska hura. (vľavo dole záhradkárská osada obce). Preskúmané polygóny a rozptyl nálezov. Legenda: oranžová – eneolitická keramika; hnedá – štiepaná industria; zelená – keramika z doby rímskej?; červená – železná troska. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 48. Šarišské Michaľany-Pri kaplnke. Rozptyl nálezov. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 49. Šarišské Michaľany-Stredné pole (SZ polígón) a Gregorovce-Stredné pole (JV polígón). Nálezy keramiky. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 50. Šarišské Sokolovce-kóta 493,6 (zalesnený kopec vľavo), telekomunikačný stožiar (biely bod na vrchole) a presné miesto výkopu s archeologickým materiálom. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 51. Torysa-Roveň. Preskúmané polygóny a rozptyl nálezov. Legenda: oranžová – eneolitická keramika; hnedá – štiepaná industria; červená – železná troska. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

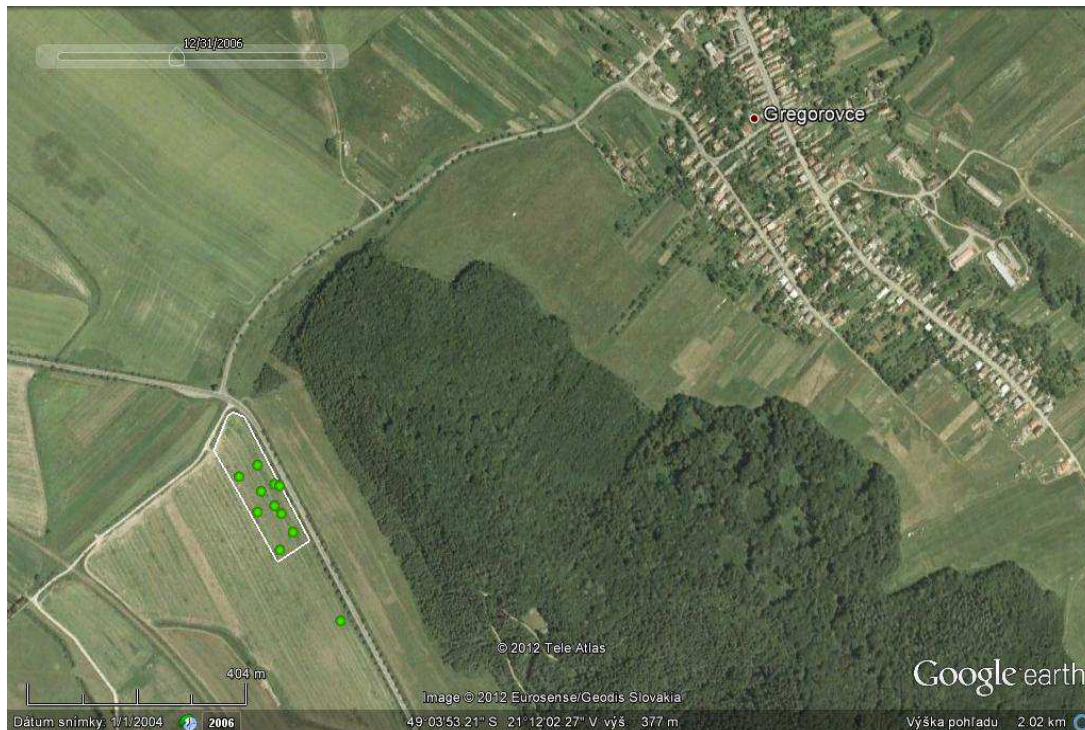
Mapa 52. Torysa-Úvozy. Preskúmané polygóny a rozptyl nálezov. Legenda: oranžová – eneolitická keramika; hnedá – štiepaná industria; červená – železná troska. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 53. Veľký Šariš-Kóta 361,1. Miesta nálezu dvoch odštepov z limnosilicitu. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

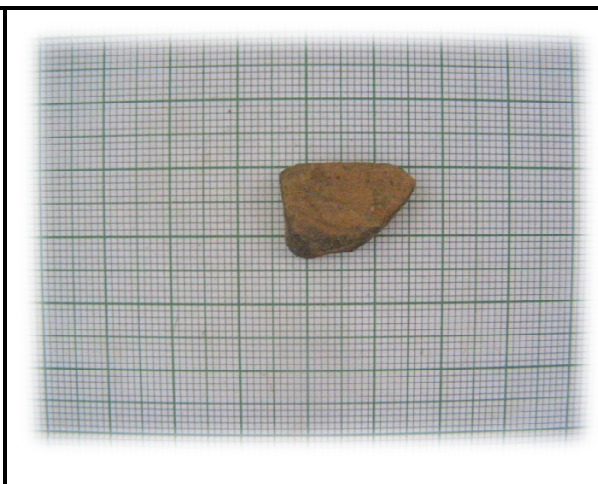
Mapa 54. Veľký Šariš-kóta 375,6. Miesto nálezu pravekej (pravdepodobne eneolitickej) keramiky. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Mapa 55. Veľký Šariš-Kúty. Preskúmaný polygón a rozptýlené nálezy. (Vytvorené v programe Google Earth 6.0.3.2197.)

Obr. 1. Jakubovany-Slaná studňa, železná troska
nájdenná pri potoku na mieste súčasnej priehrady, váha
2,5 kg.

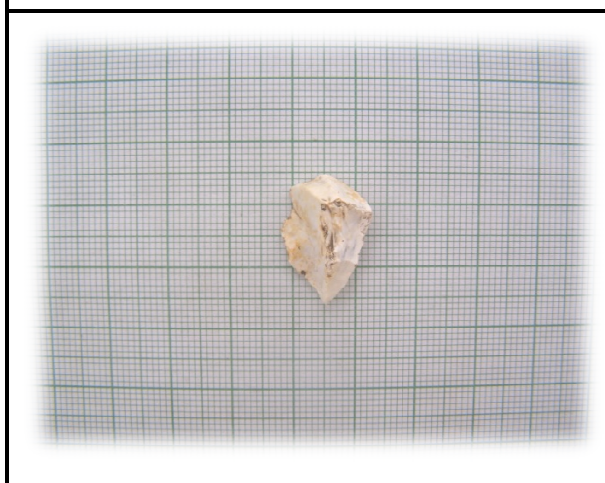
Obr. 2. Jakubovany-Slaná studňa, tenkostenný
zlomok s rytou hrebeňovou výzdobou, bukovohorská
kultúra.

Obr. 3. Jakubovany-Slaná studňa, pórovitý črep
z okraja hrncovitej nádoby s prímiesou organického
ostriva, bukovohorská kultúra?

Obr. 4. Jakubovany-Slaná studňa, pórovitý črep
z okraja hrncovitej nádoby s prímiesou organického
ostriva, bukovohorská kultúra?

Obr. 5. Jakubovany-Slaná studňa, úštep, limnosilicít,
patinovaný.

Obr. 6. Jakubovany-Slaná studňa, úštep, limnosilicít,
typ Banské.

Obr. 7. Šarišské Michal'any-Giraš 1, pórovitý črep z okraja hrncovitej nádoby, s prímiesou organického ostriva. bukovohorská kultúra?

Obr. 8. Šarišské Michal'any-Giraš 1, úštep, bližšie neurčená hornina cudzieho pôvodu.

Obr. 9. Šarišské Michal'any-Giraš 1, zlomok zdobený vypuklinou a plytkým žiabkovaním, vonkajšia strana, lužická kultúra?

Obr. 10. Šarišské Michal'any-Giraš 1, zlomok zdobený vypuklinou a plytkým žiabkovaním, vnútorná strana, lužická kultúra.

Obr. 11. Šarišské Michal'any-Giraš 1, črep s prímiesou šamotu, vonkajší povrch.

Obr. 12. Šarišské Michal'any-Giraš 1, črep s prímiesou šamotu, zvetraný vnútorný povrch (dobře viditeľná hmota)

Obr. 13. Šarišské Michaľany-Giraš 1, črep s prímiesou šamotu, vonkajší povrch, čierna engoba.

Obr. 14. Šarišské Michaľany-Giraš 1, črep s prímiesou šamotu, vnútorný povrch, tmavohnedá engoba.

Obr. 15. Šarišské Michaľany-Giraš 1, črep s prímiesou šamotu, vonkajší povrch.

Obr. 16. Šarišské Michaľany-Giraš 1, črep s prímiesou šamotu, vnútorný povrch, hnedá engoba.

Obr. 17. Orkucany-pri cintoríne, črep s jemnou prímiesou šamotu, vonkajší povrch.

Obr. 18. Orkucany-pri cintoríne, črep s jemnou prímiesou šamotu, vnútorný povrch.

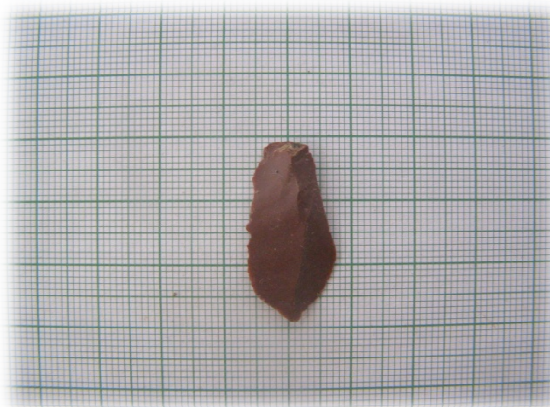
Obr. 19. Orkucany-pri cintoríne, čepieľka, zelenosivý radiolarit.

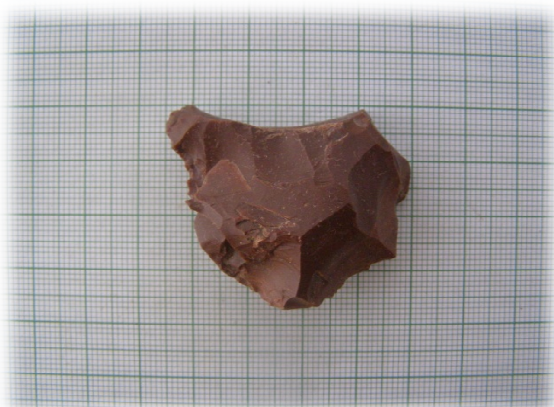
Obr. 20. Orkucany-pri cintoríne, dvojpodstavové jadro, zelenosivý radiolarit.

Obr. 21. Orkucany-pri cintoríne, odštep, patinovaný limnosilicít.

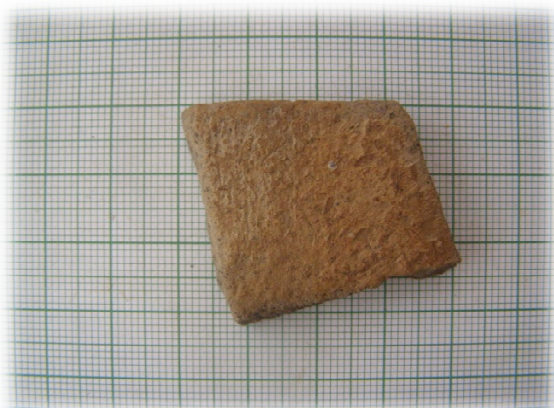
Obr. 22. Orkucany-pri cintoríne, čepieľka upravená do podoby hrotu šípu, červenohnedý radiolarit.

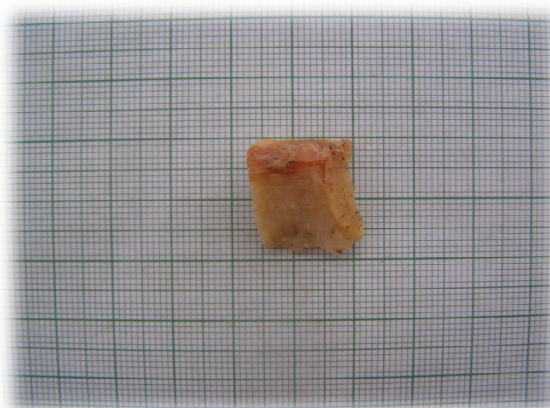
Obr. 23. Orkucany-pri cintoríne, odštep upravený retušou, červenohnedý radiolarit.

Obr. 24 Šarišské Michal'any-Briežky, čepieľ, bližšie neurčená hornina sivej farby.

Obr. 25. Šarišské Michaľany-Briežky, slabo vypálený zlomok z okraja tenkostennej misy.

Obr. 26. Šarišské Michaľany-Briežky, úštep, limnosilicit.

Obr. 27. Šarišské Michaľany-Briežky, slabo vypálený zlomok keramiky obsahujúci šamot, vonkajší povrch.

Obr. 28. Šarišské Michaľany-Briežky, slabo vypálený zlomok keramiky obsahujúci šamot, vnútorný povrch.

Obr. 29. Šarišské Michaľany-Briežky, zlomok s obsahom sľudnatého piesku, vonkajší povrch

Obr. 30. Šarišské Michaľany-Briežky, zlomok s obsahom sľudnatého piesku, vnútorný povrch.

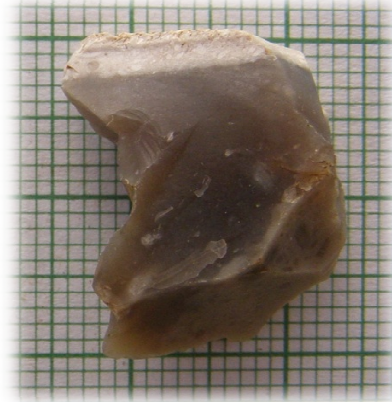
Obr. 31. Orkucany-Lúky, zvetraný zlomok pravekej keramiky s prímiesou šamotu.

Obr. 32. Orkucany-Lúky, retušovaná čepeľ, limnosilicít.

Obr. 33. Orkucany-Lúky, jadro so zmenenou orientáciou, radiolarit

Obr. 34. Orkucany-Lúky, odštep, krakovsko-jurský pazúrik?.

Obr. 35. Pečovská Nová Ves-Bukovec, dvojpodstavové jadro, radiolarit.

Obr. 36. Pečovská Nová Ves-Bukovec, jadro so zmenenou orientáciou (90stupňové), radiolarit.

Obr. 37. Pečovská Nová Ves-Bukovec, čepeľ z radiolaritu.

Obr. 38. Pečovská Nová Ves-Bukovec, čepeľ s vrubom na distálnej strane z radiolaritu.

Obr. 39. Pečovská Nová Ves-Bukovec, proximálna časť širokej čepele, radiolarit.

Obr. 40. Brezovica-Nad brehmi, mikrolitický úštep, limnosilicít.

Obr. 41. Brezovica-Nad brehmi, črep s prímiesou piesku zdobený rytou viacradovou vlnovkou.

Obr. 42. Brezovica-Nad brehmi, črep s prímiesou piesku zdobený rytou viacradovou vlnovkou?

Obr. 43. Šarišské Michal'any-Michal'anska hura, črep s prímiesou sľudnatého piesku, vonkajší povrch.

Obr. 44. Šarišské Michal'any-Michal'anska hura, črep s prímiesou sľudnatého piesku, vnútorný povrch.

Obr. 45. Šarišské Michal'any-Michal'anska hura, črep s prímiesou sľudnatého piesku, vonkajší povrch.

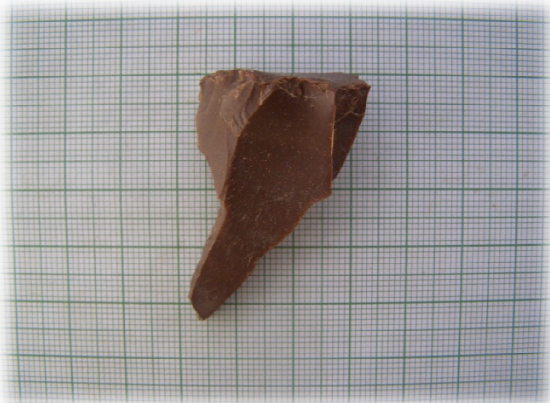
Obr. 46. Šarišské Michal'any-Michal'anska hura, črep s prímiesou sľudnatého piesku, vnútorný povrch, engoba.

Obr. 47. Šarišské Michal'any-Michal'anska hura, kamenná sekerka, ílovec?

Obr. 48. Šarišské Michal'any-Michal'anska hura, škrabadlo, radiolarit.

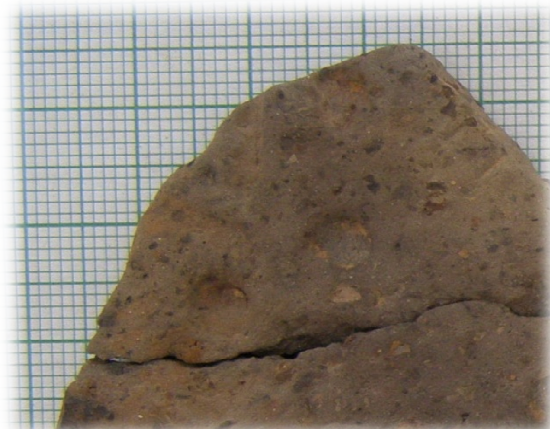
Obr. 49. Šarišské Michaľany-Michaľanska hura, vrták zlomený počas výroby?, radiolarit.

Obr. 50. Šarišské Michaľany-Michaľanska hura, vrták zlomený počas výroby?, radiolarit.

Obr. 51. Šarišské Michaľany-Michaľanska hura, dno nádoby bádanskej kultúry s typickou výzdobou.

Obr. 52. Šarišské Michaľany-Michaľanska hura, dno nádoby bádanskej kultúry, s typickou výzdobou, detail.

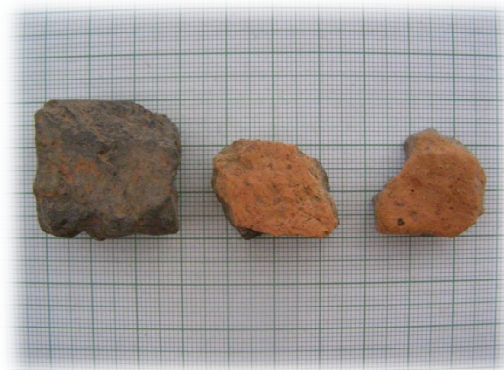
Obr. 53. Ražňany-letisko, sivá keramika z mladšej až neskorej doby rímskej a železná troska.

Obr. 54. Ražňany-letisko, čepielka, radiolarit.

Obr. 55. Ražňany-letisko, grafitová keramika s vhladzovanou výzdobou a slamovaním, doba laténska?

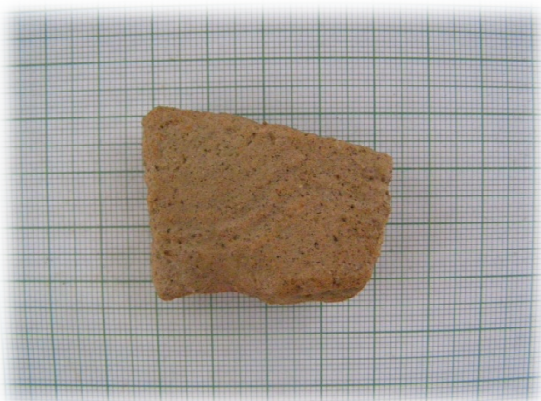
Obr. 56. Ražňany-letisko, slabo vypálená keramika s obsahom šamou, eneolit?

Obr. 57. Ražňany-letisko, keramika s vonkajšou a vnútornou engobou, vonkajší povrch, doba bronzová až halštatská.

Obr. 58. Ražňany-letisko, keramika s vonkajšou a vnútornou engobou, vnútorný povrch, doba bronzová až halštatská.

Obr. 59. Torysa-Úvozy, tvrdo vypálený črep s prímiesou sľudnatého piesku zdobený rytou vlnovkou, severokarpatská skupina.

Obr. 60. Torysa-Úvozy, odštep, krakovsko-jurský pazúrik?

Obr. 61. Torysa-Úvozy, tvrdo vypálený črep s prímiesou piesku, vonkajší povrch, severokarpatská skupina?

Obr. 62. Torysa-Úvozy, tvrdo vypálený črep s prímiesou piesku, vnútorný povrch, severokarpatská skupina?

Obr. 63. Medzany-Suchý potok, malý trojboký hrot, pazúrik? / limnosilicít?

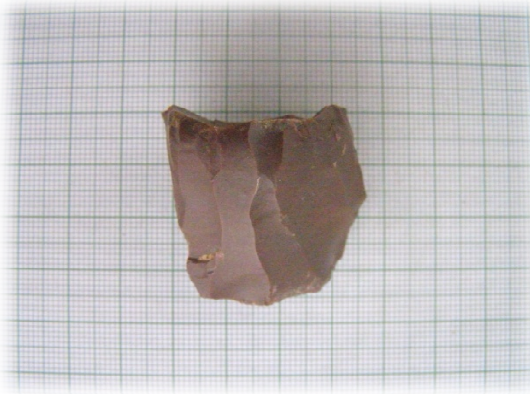

Obr. 64. Torysa-Roveň, slabo vypálená keramika s prímiesou šamotu, eneolit?

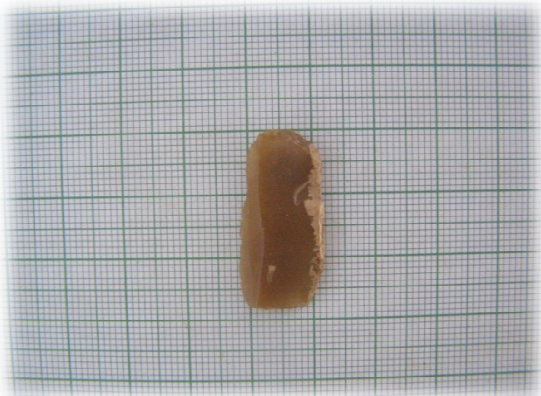

Obr. 65. Veľký Šariš-Kúty, tvrdo vypálený zlomok ostrený sľudnatým mieskom pripomínajúci včasnostredovekú keramiku.

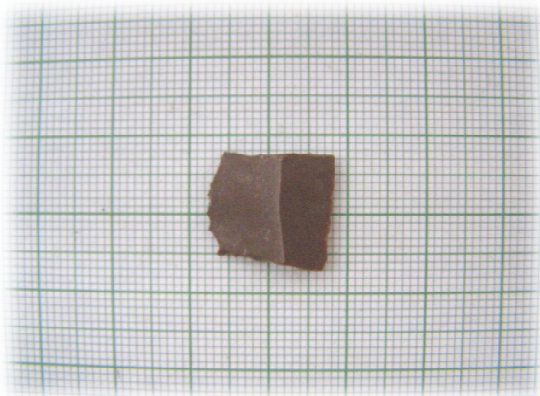

Obr. 66. Veľký Šariš-Kúty, odštep, opál? / chalcedón?

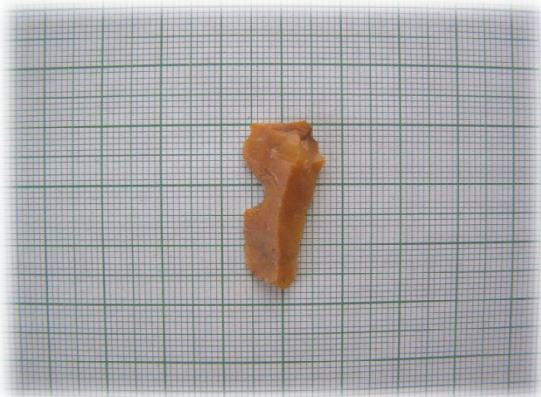
	
<p>Obr. 67. Veľký Šariš-Kúty, jednopodstavové jadro z radiolaritu a zlomok obsahujúci šamot, s engobou na vonkajšom povrchu.</p>	<p>Obr. 68. Šarišské Michaľany-Pri kaplnke, dobre vypálený zlomok zdobený rytou hrebeňovou výzdobou, včasný stredovek.</p>
	
<p>Obr. 69. Šarišské Michaľany-Pri kaplnke, slabo vypálený zlomok s vysokým obsahom organického ostriva, neolít.</p>	<p>Obr. 70. Pečovská Nová Ves-Nad tehelnou, dvojpodstavové čepeľové jadro, radiolarit.</p>
	
<p>Obr. 71. Medzany-Pod Kamencom, slabo vypálený zlomok s vysokým obsahom organického ostriva, neolít.</p>	<p>Obr. 72. Medzany-Pod Kamencom, keramika s vonkajšou a vnútornou engobou, vonkajší povrch, doba bronzová až doba halštatská.</p>

Obr. 73. Sabinov-Kapolňa, čepeľ, limnosilicít.

Obr. 74. Sabinov-Kapolňa, stredná časť čepele, radiolarit.

Obr. 75. Sabinov-Kapolňa, čepeľka s vrubom v proximálnej časti, limnosilicít.

Obr. 76. Sabinov-Kapolňa, slabó vypálený zlomok s vysokým obsahom organického ostriva, neolit.

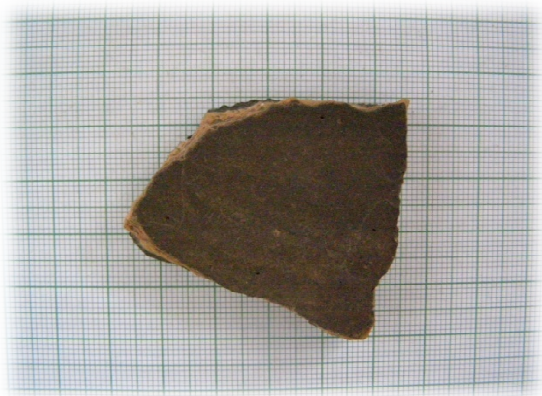
Obr. 77. Jakubovany-Široké, proxiálna časť širšej čepele, obsidián.

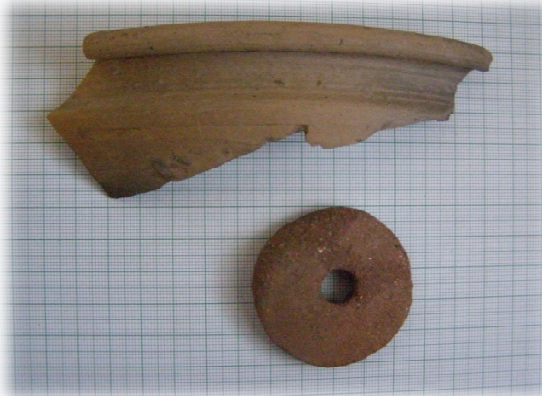
Obr. 78. Šarišské Michal'any-Stredé pole, zlomok s obojtrannou engobou, doba bronzová až doba halštatská.

Obr. 79. Gregorovce-Stredé pole, zlomok s obojtrannou engobou, vonkajší povrch, doba bronzová až doba halštatská.

Obr. 80. Gregorovce-Stredé pole, zlomok s obojtrannou engobou, vnútorný povrch, doba bronzová až doba halštatská.

Obr. 81. Veľký Šariš-Kanaš-dom A. Klimka, neskorolaténska misa s výrazne vyhutým okrajom a praslen z prevítaného črepu.

Obr. 82. Z bývalej súkromnej zbierky farára a amatérskeho archeológa ThDr. Jozefa Leščáka (1914 – 1999).

Foto 1. Val hradiska preťatý lesnou cestou.

Foto 2. Výkop po vykrádačoch na hradisku Močidl'any-Várhed'.

Foto 3. Šarišské Sokolovce. Výkop na pripojenie telekomunikačného stožiaru medzi kótami 493,6 a 465,7.